

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

Євген Рябінін

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
«МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ
ЄВРОПИ»**

Маріуполь – 2016

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
«МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»**

Маріуполь – 2016

Міжнародні організації країн Центрально-Східної Європи. Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Міжнародні відносини». — Маріуполь, 2016. — 143 с.

Розробник:

Рябінін Євген Вадимович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Навчально-методичний посібник «Міжнародні організації країн Центрально-Східної Європи» для студентів спеціальності «Міжнародні відносини» складено на підставі відповідних нормативних вимог Міністерства освіти і науки України. Рекомендується студентам усіх форм навчання.

Рецензенти:

Кіндратець О.М., доктор політичних наук, професор кафедри політології Запорізького національного університету;

Хома Н.М., доктор політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка;

Стойко О.М., кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАНУ

Затверджено на засіданні вченої ради історичного факультету (протокол № 2 від 21.10.2015 р.)

© Рябінін Є.В., 2016

© Маріупольський державний університет, 2016

Зміст

Розділ I. Політико-економічна характеристика регіону Центрально-Східної Європи.

- 1.1. Сучасні проблеми Балканського субрегіону.
- 1.2. Політико-економічні проблеми країн Балтії.
- 1.3. ЦСЄ в межах Вишеградської четвірки.
- 1.4. Актори впливу в регіоні.

Розділ II. Історія інтеграції країн ЦСЄ до Європейського Союзу.

Розділ III. Інтеграція країн ЦСЄ до НАТО.

Розділ IV. Історія створення та основні етапи розвитку «Східного партнерства».

Розділ V. ОДЕР-ГУАМ: характеристика організації та етапи її розвитку.

Розділ VI. ОЧЕС: проблеми та перспективи розвитку організації.

Розділ VII. Основні напрямки діяльності Центрально-європейської ініціативи.

Теми для написання рефератів.

Використанні джерела.

Розділ I. Політико-економічна характеристика регіону Центрально-Східної Європи.

Регіон Центрально-Східної Європи (ЦСЕ) завжди займав важливе місце в контексті геополітичної боротьби між основними і впливовими акторами міжнародних відносин. Важливість цього регіону полягала лише в тому, що він грав роль плацдарму, з якого можна було вести наступальні дії проти більшовицької Росії за часів її невизначеності щодо життєздатності, а потім регіон виконував роль санітарного кордону, який повинен був стати перешкодою на шляху поширення комуністичної ідеології на територію Західної Європи. Франція та Велика Британія як держави-переможці в Першій світовій війні, сприяли створенню цього санітарного кордону, надавши можливість ряду держав здобути самостійність. Капіталістичні країни так поспішали відгородитися від Росії, що спочатку визнали незалежну державу Чехословаччина до її фактичного створення, хоча у світовій практиці спочатку створюється держава, а потім визнається іншими державами світу. У міжвоєнний період та безпосередньо з початком Другої світової війни, цей регіон відчував вплив нацистської Німеччини, яка з мовчазної і боягузливої згоди Франції та Великої Британії розширювала свою територію за рахунок розчленування Чехословаччини. Зі сходу регіон відчував тиск Радянського Союзу, який також розширювався за рахунок території регіону після початку Другої світової війни.

За підсумками Другої світової даний регіон повністю увійшов у сферу впливу СРСР і знову до моменту краху соціалістичного табору виконував роль санітарного кордону, але тепер більшою мірою він був вигідний Радянському Союзу, який відгородився цим регіоном від капіталістичного Заходу.

Але, беручи до уваги, що країни регіону більшу частину своєї історії розвивалися в складі західноєвропейських імперій, а отже, в ментально-культурному просторі західноєвропейської цивілізації, яке відрізнялося від менталітету православної або євразійської цивілізації, вже в 1956 та 1968 рр.

держави повстали проти радянської системи. Незважаючи на те, що повстання не мали жодних шансів на успіх, це було знаком того, що рано чи пізно за певних обставин держави регіону будуть шукати вихід з орбіти СРСР. Такими обставинами виявився економічний занепад СРСР і руйнування його зсередини після приходу до влади команди на чолі з непрофесійним управлінцем М.Горбачова, яка характеризувалася слабкістю та недалекоглядністю в переговорах із Заходом.

Як було зазначено вище, переважна більшість країн ЦСЄ увійшли в євроатлантичні інституції, але далеко не всі дослідники погоджуються з необхідністю та доцільністю європейського майбутнього країн ЦСЄ. Нерідко щодо цих країн говорять про необхідність «третього шляху». Як зазначає польський історик Кауте, під першим шляхом розуміється західноєвропейський лібералізм, який не приживається на центрально-східному ґрунті, що не приймає нічим не обмежену свободу особистості, нерегульований ринок, комерціалізацію усієї сукупності суспільного життя, індивідуалізм. Другий шлях характерний для Сходу і асоціюється з тоталітаризмом, що втілений у вигляді реального соціалізму. Третій шлях – це шлях, що пролягає між першим та другим, сполучення, синтез позитивних елементів першого та другого шляхів. Як пише угорський дослідник Д.Конрад «Центрально-Східна Європа існує як проміжний стан. Це не Схід, не Захід, це і те і інше разом».

Після розпаду СРСР, природньо, що практично всі країни регіону визначили євроатлантичну інтеграцію пріоритетним вектором своєї зовнішньої політики. Також, практично весь регіон ЦСЄ став частиною західної цивілізації, тепер вже й інституційно. Але чи займає цей регіон провідне місце в євроатлантичному світі і чи робить серйозний вплив на процеси, що відбуваються в ньому? Беззаперечно ні, оскільки держави регіону не відрізняються високими економічними показниками, є дотаційними, а в політичному плані виконують розпорядження Брюсселя чи Вашингтона, будучи об'єктами міжнародних відносин.

Для того, щоб більш детально проаналізувати рівень розвитку держав регіону, організації, членами яких вони є, необхідно визначити межі регіону, а, отже, перелік країн, які географічно належать цьому регіону.

На жаль, не існує на сьогоднішній день чіткого і однозначного визначення кордонів регіону

Серед існуючих концептуальних підходів можна виокремити вузьке і широке розуміння меж регіону. У вузькому розумінні регіон ЦСЄ обмежується лише чотирма країнами – Польщею, Угорщиною, Чехією, Словаччиною. Як пояснює професор університету м.Лейсестер (Велика Британія) Адріан Хюде-Прайс у своїй книзі «Міжнародна політика Центрально-Східної Європи», зазначені держави утворюють спільну регіональну ідентичність, яка виділяє їх від країн Західно-Центральної Європи (Німеччина, Австрія), колишніх членів СРСР (Росія, Білорусь, Україна, Молдова, країни Балтії), країн Південно-Східної Європи та Балкан (Румунія, Болгарія, Молдова, Словенія, Сербія, Хорватія, Албанія, Греція). На думку автора, нові демократії країн Вишеградської четвірки безперечно поділяють низку характеристик та проблем з іншими постсоціалістичними країнами, але, незважаючи на це, вони формують особливу групу країн, що обумовлюється унікальністю їх культури та історії, проведенням успішних економічних та політичних реформ, особливо тісними відносинами із Заходом.

Подібної точки зору дотримується й британський дослідник Аттіла Агх. У книзі «Молоді демократії у Східно-Центральній Європі та на Балканах» під Східно-Центральною Європою він розуміє Польщу, Угорщину, Чехію і Словаччину як країни, що знаходяться на стадії редемократизації.

Не міг втриматися від критики нової термінології, зокрема терміна ЦСЄ, відомий угорський професор Петер Ханак. Власне, він задає логічне та слушне питання: де ж знаходиться ця Центрально-Східна Європа: в центрі Східної Європи? Слідуючи тому становищу, що «центр» може знаходитися не тільки між Заходом і Сходом, а й між Північчю і Півднем, Ханак констатує, що в такому випадку Центрально-Східна Європа може бути представлена виключно

Угорщиною, Чехією, Словаччиною та Польщею. Цілий ряд вчених намагався визначити також економічні, політичні, ідеологічні, але насамперед етнокультурні параметри цього «феномена». Так, наприклад, угорський вчений Дьордь Дьярматі ототожнює історичне поняття Центральної Європи з регіоном, який було освоєно переважно німецької та слов'янської расами, де так і не склалися чіткі державно-етнічні кордони, остаточно не оформилася національна ідентичність - ні у слов'ян, ні у німців.

В окрему групу Агх виділяє Балканський регіон (Болгарію, Румунію, Албанію, Сербію, Македонію, Боснію та Герцеговину), хоча й зазначає, що візантійсько-християнська культура та релігія є мінливим ланцюгом, який пов'язує Балкани з більшістю колишніх постсоціалістичних країн.

Відповідно, широке розуміння, поняття ЦСЄ інтегрує усі вищеназвані субрегіони, утворюючи тим самим конструкцію, що нараховує такі країни: Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Болгарія, Сербія, Чорногорія, Словенія, Хорватія, Македонія, БіГ, Албанія. Саме цього списку держав ми і будемо дотримуватися щодо переліку держав ЦСЄ.

Існує також думка про те, що країни ЦСЄ можна поділити на декілька груп:

група 1: Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Балтія, Хорватія, Словенія, Естонія, Литва, Латвія – як цивілізаційно близькі один до одного

група 2: Румунія, Болгарія, Македонія, Сербія, Чорногорія – слов'яни плюс православна; культура

група 3: Україна, Білорусь, Молдова – православні Московського патріархату, більш Східна Європа.

Ми можемо запропонувати ранжування держав регіону за наступними параметрами:

зовнішньополітичний пріоритет:

група 1. Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Хорватія, Словенія, Румунія, Болгарія, (члени ЄС і НАТО).

група 2. Сербія, Македонія, Молдова, Україна, Албанія, БіГ – яскраво виражений прозахідний курс

група 3. Білорусь – проросійський вектор.

Відомий дослідник П.Вандич, називаючи характерні риси ЦСЄ, говорить про цивілізаційну молодість цього регіону, який лише в X столітті долучився до європейської цивілізації, що зумовило його відставання в економічному розвитку. Негативними рисами, що вплинули на розвиток цього регіону, автор вважає слабкий розвиток міст і пізне формування капіталістичних відносин. Крім того, майже всі народи регіону протягом тривалого часу були позбавлені державної незалежності. Найпомітним спільним історичним досвідом країн регіону було перебування під радянським впливом. В цілому, системні трансформаційні перетворення у регіоні вивчаються як транзит від колишнього тоталітарного соціалістичного ладу до нового демократичного устрою, від централізованого планування і управління до ринкової економіки.

Регіон ЦСЄ є неоднозначним в плані свого розвитку, а також формування інтеграційних процесів. Поєднання трьох різних тенденцій, які представляють інтеграцію, дезінтеграцію та реінтеграцію, обумовлено тим, що дані країни є об'єктом інтересів кількох центрів сили. Країни, прикордонні ЄС (Україна, Молдова, Білорусь) є об'єктом переплетення суперечень інтересів США, ЄС та Росії. Інші країни регіону (Чехія, Польща, Словаччина, Угорщина, Болгарія та Румунія) відіграють виняткову роль для США, виступаючи в якості американського троянського коня в ЄС, стримуючим фактором прагнення ЄС грати роль незалежного геополітичного полюса в сучасній системі міжнародних відносин. Країни регіону мають різний рівень соціально-економічного розвитку і в той саме час є країнами з перехідною економікою. Спільними рисами соціально-економічного розвитку країн регіону є аграрно-індустріальний характер економіки.

Аналізуючи тенденцію інтеграційних процесів у ЦСЄ, слід зазначити, що на даний момент в регіоні відсутній єдиний центр інтеграційного тяжіння.

Країни ЦСЄ розділені участю в конгломераті інтеграційних утворень, які відрізняються фазою інтеграції, цілями і пріоритетами. Це обумовлено наявністю геополітичних, соціально-економічних, культурних передумов, які вплинули на поточний стан інтеграційних процесів у ЦСЄ, на існування різних інтеграційних об'єднань. Аналізуючи передумови геополітичного характеру, слід зазначити, що вони пов'язані зі зміною геополітичної ситуації на початку 90-х, зі зміною розстановки сил у регіоні. Після закінчення холодної війни, розпуску ОВД, РЕВ і розвалу СРСР, колишні країни соціалістичного табору опинилися в геополітичному вакуумі. З одного боку, країни ЦСЄ ще не були задіяні в процесах євроатлантичної інтеграції. З іншого боку, РФ перебувала в стадії глибокої соціально-економічної кризи. У той саме час, в російському політикумі дискутувалася ідея про реінтеграцію пострадянського простору, а можливо і країн колишнього РЕВ. Можливості посилення РФ в регіоні і відновлення її впливу, стали передумовами активізації таких регіональних проектів як ЦЄІ та Вишеградська група. Ці об'єднання ізолювали держави регіону від російського впливу і стали платформою для їх євроатлантичної інтеграції.

Не менш суттєвими геополітичними передумовами інтеграційних процесів у ЦСЄ стали амбіції низки держав виступати в якості полюса впливу або регіонального центру сили, а саме Польщі та Румунії, які намагаються активно впливати на геополітичні процеси, що відбуваються в регіоні.

Що стосується культурних передумов, які вплинули на інтеграційні процеси в регіоні ЦСЄ, то вони полягають у віднесенні держав регіону до тієї чи іншої культурної та цивілізаційної ідентичності. Вони засновані на історичній пам'яті народів цих держав. Віднесення себе до тієї чи іншої культурної ідентичності виступає одним з аргументів участі держави в конкретних інтеграційних утвореннях, участі в одних і дистанціювання від інших інтеграційних процесів. Країни колишнього соцтабору приєдналися до ЄС і НАТО, розглядаючи свою історію частиною європейського історичного процесу.

Якщо говорити про основні проблеми регіону, слід відзначити наступне:

- демографічна проблема (рівень народжуваності, старіння населення);
- міграція (для країн характерне не лише негативне сальдо міграції, а й виїзд кваліфікованих кадрів в більш розвинені країни ЄС та США);
- міжетнічні протиріччя та конфлікти продовжують ускладнювати розвиток Румунії, Болгарії, Сербії, Македонії, Хорватії, БіГ;
- територіальні суперечки (існують не врегульовані територіальні проблеми між Румунією та Україною, Румунією та Угорщиною, Сербією та БіГ, проблема Придністровської республіки);
- економічні проблеми (світова фінансова криза негативно позначилася на економіці країн регіону. Спровокувавши інфляцію, зниження ВВП, зростання безробіття);
- соціально-політична нестабільність

Якщо говорити про геополітичні уподобання країн, то вони неоднозначні. Говорячи про країни Вишеградської четвірки + Румунія, Болгарія, Прибалтійські республіки, то вони явно проєвроатлантичні. З моменту зникнення біполярної системи міжнародних відносин ці держави отримували величезну фінансову допомогу з боку США, які прагнули, з одного боку, вивести їх з-під впливу Росії, а з іншого, не дати їм увійти в зону безальтернативного впливу Брюсселя. Сьогодні в політичному дискурсі можна знайти поняття про стару та нову Європу. Причому в це поняття вкладається не лише рамки вступу держав в ЄС і НАТО, але і їх позиція з тих чи інших питань. Як відомо, нова Європа завжди підтримувала США в Іраку, Афганістані, ніж негативну позицію Берліна і Парижа. У розколі Європи зацікавлені США, які вважають, що у світі може бути тільки один гегемон. Що стосується другого кола - балканські країни - з причини їх низького економічного зростання і недавніх військових дій, вони змушені виконувати розпорядження ЄС в обмін на фінансову допомогу. Сербія буде змушена визнати Косово в обмін на

отримання членства в ЄС. Такий же варіант може бути застосований і в ставленні до Молдови, яка повинна буде відмовитися від ПМР.

Найскладніше питання сьогодні є вирішення конфлікту на Україні, яка закріпила європейський вектор в Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (у 2014 році він був скасований Верховною Радою), проте реальна ситуація полягає в розколі суспільства щодо зовнішньополітичного пріоритету, що стало однією з причин ситуації, яка склалася в державі після державного перевороту в лютому 2014 року. На думку С. Хантінгтона найбільш гостро стоїть питання в розколотих державах, в яких проживають значні групи людей з різних цивілізацій, до яких він відносить і Україну. Ефект ліній розлому між цивілізаціями, що викликає ворожнечу, найбільш помітний в тих розколотих країнах, які були об'єднані під час холодної війни авторитарними комуністичними режимами, які сповідують марксистсько-ленінську ідеологію. З колапсом комунізму культура витіснила ідеологію, і, ніби завдяки ефекту тяжіння і відштовхування магнітних полів, Югославія та СРСР розпалися на частини і розділилися на нові утворення, згруповані вздовж цивілізаційних ліній: прибалтійські, православні та мусульманські республіки колишнього СРСР; католицькі Хорватія і Словенія, частково БіГ, а також православні Сербія, Чорногорія і Македонія в Югославії. Там, де утворилися нові держави та все ще складаються з поліцивілізаційних груп, проявляється друга фаза поділу, що ми сьогодні спостерігаємо на прикладі України, Молдавії, Сербії.

Регіон ЦСЄ можна поділити на низку субрегіонів, а саме, балканський, прибалтійський, вишеградський. Отже, розгляне особливості вищеперелічених субрегіонів.

Питання для самоконтролю

1. Наведіть політико-економічну характеристику регіону.
2. Дайте культурно-релігійну характеристику регіону.
3. Перелічте концепції та підходи щодо визначення меж регіону.
4. Зупиніться на основних етапах історичного розвитку країн регіону (XX-XXI століття).

5. Основні проблеми регіону.

Сучасні проблеми Балканського субрегіону

Балканський субрегіон завжди виділявся на тлі решти Європи своєю неоднорідністю і нестабільністю. Сприятливе розташування з географічної точки зору і проходження через регіон важливих транспортних коридорів і комунікацій, різноманітністю природних ресурсів та корисних копалин - все це робить Балкани вузлом зіткнення провідних світових акторів міжнародних відносин. Сам факт того, що Балкани являють собою окремий світ і частково включені в процеси інтеграції, які протікають в решті Європи, вносить додаткові складності у забезпечення безпеки цих країн. Деякі країни, будучи членами ЄС, розвиваються в економічному і політичному плані. Доля деяких країн колишньої Югославії залишається невизначеною щодо перспектив їх подальшого розвитку, а також їх майбутнього місця і ролі в Європі. Саме такі держави та їх проблеми несуть серйозну загрозу регіональній і європейській безпеці. Властиві балканському регіону проблеми та їх характеристики беруть своє коріння в минулих часах. Цим визначається і сформована поліетнічність Балкан, більш пізнє формування націй і держав. І багаторазове насильницьке перекроювання кордонів, тривала боротьба проти іноземного панування і, як наслідок цього, зтяжна економічна відсталість. Соціально-економічна і культурна неоднорідність спричинила неможливість забезпечити необхідну інтеграцію навіть в рамках самого балканського регіону.

Нестабільна ситуація в світі, яка склалася через фінансової кризи, вплинула на балканські держави разом з вже існуючими конфліктами, які все ще залишаються відкритими. Проблеми меншин, які актуалізуються в рамках глобальних інтересів - є основними джерелами занепокоєння. У певному сенсі на Балканах формується напівмусульманський регіон, де радикальний елемент є досить сильним і постійно збільшується. Країни Західних Балкан стикаються з проникненням ісламської політичної та релігійної сили, яка проявляється

економічними засобами за допомогою будівництва мечетей та інших ісламських організацій. Тут важливим моментом є проект ісламської дуги, який є політичною теорією, пов'язаною із створенням простору заселеного або контрольованого мусульманами від Туреччини до Хорватії. Також вона охоплює мережу, яка в даний момент використовується ісламськими терористичними групами, які успішно ховаються серед мільйонної мусульманської меншини і проникають в Центральну Європу. За останні два десятиліття в регіоні спостерігається зростання організованої злочинності в результаті воєн, ембарго та зміни влади. Європол та Інтерпол відзначають, що члени організованих угруповань здатні ефективно проникати в державні механізми і ставити там своїх людей і таким чином впливати на безпеку та судову владу. Яскравим прикладом є Косово, в якому кримінальні угруповання мають високий авторитет і впливають на політичні процеси. Організовані злочинні угруповання в регіоні пов'язані один з одним незалежно від етнічної приналежності і політичних непорозумінь. Албанські угруповання спеціалізуються на героїні і незаконним торгівлі зброєю, людьми. Болгарські угруповання спеціалізуються на торгівлі людьми, контрабанді товарів і зброї. Хорватські угруповання на контрабанді сигарет і автомобільних крадіжках. Не менш гостро стоїть питання енергетичної безпеки, яка сьогодні є однією з найважливіших складових національної безпеки. Через країни Балкан проходить найкоротший шлях з Європи до ресурсів Південно-Західної Азії та Близького Сходу. Тому тут найвища регіональна щільність транснаціональних трубопроводів на одиницю площі на всьому Євразійському континенті. Це багато в чому пояснює сучасну конфліктогенність Балкан. Серед основних стратегічних транснаціональних нафтопроводів є наступні:

- ініційований і побудований за активної участі Німеччини, що починається у порту Констанца і далі наступний через Бухарест по руслу Дунаю через Белград на Будапешт потім до Австрії і Германію:

- колишній радянський трубопровід «Дружба», по якому нафта транспортувалася в соціалістичні країни Центральної Європи. Сьогодні вже

силами ЄС протяжність нафтопроводу в західному напрямку збільшена до італійського міста Трієст;

- магістраль від чорноморського порту Бугас (Болгарія) через Скоп'є (Македонія) до порту Дуррес (Албанія), далі через протоку Отранто до портів Барі і Бріндізі (Італія), звідки нафта морем надходить в країни Західної і Північної Європи. На сьогоднішній день ця магістраль для Європи в стратегічному відношенні визнається найбільш важливою;

- нафтопровід, що представляє собою відгалуження від попередньої магістралі в районі міста Тетово (північ Македонії), потім проходить через Косово на Белград, Загреб до Любляни. В ЄС вже розроблений проект розводки цієї магістралі в напрямку Німеччини, Франції, Бельгії та Нідерландів.

Балканський енергетичний коридор ще довго залишатиметься джерелом геополітичних конфліктів на території сучасної Європи. Відповідальність за безпеку на Балканах лежить не тільки на самих балканських державах, а й на провідних акторах міжнародних відносин. Розв'язавши війну на Балканах, США надовго дестабілізували його. З території Балкан на війну в Сирію вирушило до 300 моджахедів, що робить регіон постачальником бойовиків в неспокійні регіони світу. Тобто тут діє так звана біла Аль-Каїда. Тут знаходиться база Бондстіл, яка є найбільшою в Європі, що дозволяє американцям контролювати акваторію Середземного та Чорного морів, а також маршрути, що ведуть на Близький Схід, Північну Африку і на Кавказ. На думку США Балканський регіон повинен бути інкорпорований повністю і цілком в євроатлантичні структури. Держдепартамент демонструє тверду переконаність у непорушності своїх балканських завоювань і закріпленні в Сербії нової геополітичної реальності, включаючи контроль не тільки над півднем, а й над північчю Косова.

Якщо Хорватія і Словенія вже є членами ЄС і НАТО, Албанія - член НАТО, Сербія, Чорногорія, Македонія та БіГ щільно співпрацюють з ЄС і НАТО, то особливу увагу і стурбованість викликає ситуація з Косово.

17 лютого 2008 року Косово із порушенням всіх можливих документів про самовизначення нації, а також документів, підписаних після військового конфлікту 1999 року, оголосило про свою незалежність в односторонньому порядку. Зокрема були порушені:

- Статут ООН, зокрема принцип суверенної рівності держав, закріплений у статті 2;

- Декларація про принципи міжнародного права, прийнята в ООН в 1970 році;

- Гельсінська Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975;

- Базові документи ОБСЄ: Паризька хартія для нової Європи 1990 року і Хартія європейської безпеки 1999 року;

- П'ять резолюцій Ради безпеки ООН, які були схвалені в 1998-2008 роках, у тому числі найбільш часто згадувана резолюція 1244, прийнята в червні 1999 року і резолюція 1785, узгоджена в листопаді 2007 року;

- «Керівні принципи» косовського врегулювання, затверджені в листопаді 2005 року Контактною групою по Косову, до якої входять Росія, Великобританія, Німеччина, Італія, США і Франція.

Країни, перераховані в останньому пункті, крім Росії, визнали незалежність Косова, грубо поправ принципи будівництва системи загальноєвропейської безпеки. Подібна ситуація нагадує час напередодні Другої світової війни, коли країни осі Берлін - Рим - Токіо при потуранні Франції та Великобританії не брали до уваги підписані раніше договори та угоди і реалізовували зовнішню політику виключно в інтересах своїх держав. Вражає цинічність і безкарність у висловлюваннях низки високопоставлених політиків з даного питання. К.Райс свого часу заявила, що «Росії доведеться змиритися з тим, що Сербія і Косово будуть існувати окремо і Косово ніколи не стане частиною Сербії». В такому випадку риторика Заходу носить скоріше політико-емоційний, а не юридичний характер. Позиція Заходу полягає в утвердженні того, що незалежність Косова може служити прецедентом для інших сепаратистських рухів, і є «унікальним

випадком». Відповідальність за нього несуть серби, а не американці чи європейці, оскільки косовські албанці сильно постраждали від тиранії, геноциду та етнічних чисток режиму Мілошевича. Албанці, на їхню думку, заслужили свободу і вже не можуть співіснувати разом з сербами. «Ведення Сербією війни проти власних громадян позбавило її права спиратися на принцип недоторканності державних кордонів, а косовари отримали моральне право на самовизначення». Такі висловлювання будуються на неправдивих фактах геноциду албанців, який ніколи не мав місце в історії Югославії.

На сьогоднішній момент Косово визнало 108 країн. Інші країни обрали вичікувальну позицію. Вони поділяються на ті, які вирішили спостерігати за процесом становлення нової держави, і ті, котрі категорично виступають проти незалежності Косова. До перших належать і ті європейські держави, які мають проблеми з потенційними етносами - кандидатами на оформлення власних держав. У лютому 2009 р Європарламент прийняв резолюцію, якою закликав 5 членів ЄС - Кіпр, Іспанію, Грецію, Словаччину та Румунію визнати незалежність Косова. Всі ці держави відмовилися змінити свою позицію. Посол Іспанії в Сербії заявив, що позиція Іспанії полягає в невизнанні проголошеної албанцями незалежності Косова, і ця позиція не зміниться і після прийняття відповідної резолюції в Європарламенті: Мадрид не визнає Косово. Тим більше, резолюція не має обов'язкового характеру. Греція також оголосила, що не має намірів змінювати свою позицію щодо статусу Косова і не визнає цей край суверенним.

У Греції велика албанська меншинна, яка регулярно піднімає питання про територіальну автономію на північному заході країни, намагається реалізувати проект «Великої Албанії».

Згідно з опитуванням, проведеним агентством «Геллап балкан Монітор» в січні 2010 р, переважна більшість громадян Албанії і краю Косова вже виступили за створення «Великої Албанії». На питання про підтримку цієї ідеї ствердно відповіли 74,2% респондентів у Косові, і 70,5% - в Албанії. При цьому 47,3% учасників опитування в Косові і 39,5% в Албанії вважають, що поява

великої албанської держави в її широких етнічних кордонах можливо вже в найближчому майбутньому. Згідно ідеї «Великої Албанії» до сучасної Албанії повинні приєднатися північно-західні регіони Македонії, Косово, Прешевська долина, південні райони Чорногорії та північно-західні регіони Греції .

Прапор Косово - це жовта карта Косово і Метохії на блакитному фоні, а зверху - шість білих зірок. Косовари пояснюють, що шість зірок символізують народи, які здавна населяють їх країну: албанців, сербів, боснійців, турок, горанцев і циган. Але в таке трактування дуже складно і особливо не хочеться вірити, враховуючи презирство і середньовічний націоналізм з боку албанців до інших народів. Швидше можна погодитися з думкою Белграда, який заявляє, що шість зірок - це символ Великої Албанії. Адже албанська влада Косова, насамперед, залишається албанською, і тільки потім косовською. Держава було створено за етнічним принципом, тому помітним є прагнення приймати рішення без участі сербської та інших меншин, а також обмежити їх доступ до владних ресурсів. Далі йде пояснення, що дві зірки - це Косово, вона ж Дарданія (по-албанська), і сама Албанія. Решта - східне Косово (три райони на південному сході Сербії: Медведжа, Буяновац, Прешево), Малес або сербська область Рашка, яка називається мусульманами Санджак, плюс майже половина території Чорногорії, далі йдуть «західна Македонія» і Чамера (грецький південний Епір). Дане тлумачення виглядає близьким до реальності .

Що стосується фінансової основи реалізації великоалбанської ідеї, то її складають доходи від наркотрафіку та інших видів злочинного бізнесу, контрольованого албанцями. Доходи албанських угруповань від контролю наркопотоків, що йдуть з країн Близького і Середнього Сходу (в першу чергу Афганістану) в Європу, становлять близько 30 млрд доларів на рік. Як заявив 16 березня 2010 року в Кабулі директор російської Федеральної служби з контролю за обігом наркотиків В.Іванов з посиланням на надані йому матеріали Євросоюзу, «першість у торгівлі наркотиками зараз переходить від турецьких злочинних угруповань до косоварів». Як бачимо, тактика дуже проста - враховуючи демографічні показники албанського населення, з часом вони

займуть всі ключові посадові позиції в місцях компактного проживання. Наступний етап - це вимога культурно-національної автономії, а потім проведення референдуму за відділення від держави і возз'єднання з іншою частиною албанського народу. Якщо мирний варіант не здійсниться, прецедент вирішення питання силовим методом вже існує.

Не слід проводити глибокий політологічний аналіз, щоб зрозуміти, що без підтримки, насамперед, США, сьогодні про незалежне Косово ніхто б не говорив.

Але чим так цікаве Косово для американців, які зважилися «допомогти» косовським албанцям? Тут слід розглядати дві складові - економічну та геополітичну. Перша полягає в тому, що автори проекту «Набукко», який передбачає транзит каспійського газу до Західної Європи, крім економічно вигідного маршруту вимагає наявності лояльних албанців, як і Німеччина часів другої світової війни, - резон досить важливий для того, щоб «подарувати» албанцям Косово. Важливий резон, але не єдиний. Косово - земля, багата не тільки православними монастирями. Запаси олова і цинку в Косово і Метохії становлять 51 мільйон тонн - три чверті від загальносербських. За оцінкою Світового банку, сукупна ринкова вартість рудних родовищ Косова та Метохії може становити 13,5 мільярда євро. У роки соціалістичної Югославії в горах цієї території видобували уран і золото, а запаси лігнітів там оцінюються в 14,7 мільярда тонн. Не треба довго дискутувати, щоб зрозуміти, куди саме будуть експортувати ці природні багатства.

Також за оцінками Світового банку, вартість мінеральних ресурсів Косова становить близько 19 млрд.дол. За оцінкою державних органів і експертів, вартість нерухомості в Косово становить близько 220 млрд дол., з яких вартість приватного майна 30 тис. сербських сімей, вигнаних з краю, складає 4 млрд.дол. Як бачимо, ясна зацікавленість західного світу в ресурсах Косова в умовах жорстокої конкуренції за природні ресурси.

Автор вважає, що після двох світових і третьої «холодної» війн, світ живе в умовах Четвертої світової ресурсної війни, що і визначає зовнішню політику «великих» держав.

Друга причина - геополітична. У чому полягає її суть? За допомогою території Косова США прагнуть поширити сферу діяльності НАТО на західні Балкани і суміжні регіони південноєвропейського регіону, а також хочуть зміцнити свою базову інфраструктуру в регіоні. Про це говорить той факт, що саме американці побудували в Косові одну з самих своїх великих військових і військово-повітряних баз в Європі - Бондстіл (поблизу г.Уросевач), посиливши її ще двома комбінованими військовими базами під Драгаш і Гніляном в східній частині краю. Всі ці об'єкти відкривають Пентагону додаткові можливості з контролювання ситуації в районі Чорного і Середземного морів, у зоні Перської затоки і на Близькому Сході, доповнюють мережу нових, нещодавно розгорнутих п'яти американських військових форпостів на території Болгарії і Румунії у вигляді військово-морських і військово-повітряних баз. Дуже зручно контролювати низку геополітично важливих регіонів Європи та Близького Сходу. Крім того, спираючись на думку З. Бжезинського, Сполученим Штатам не потрібна стабільна і сильна Європа в якості геополітичного суперника. Слабка, роздираєма конфліктами, нестабільна - саме така Європа потрібна Сполученим Штатам, які будуть посилювати свою військову присутність і вирішувати долю народів європейського континенту. У цьому випадку, Косово і албанці в цілому є найуспішнішим проектом США в 21 столітті з дестабілізації і контролю за Європою.

Немає жодних сумнівів, що відділення Косова - це перший крок на шляху до створення Великої Албанії, адже самостійне Косово, незважаючи на всі наявні у них ресурси, неієздатна держава. Експорт становить 3% від імпорту, митні збори - 70% доходів бюджету, 47% населення живе в бідності, 13% в крайній нужді. 50% молодих людей хотіли б емігрувати. За період протекторату ООН Косово набуло стійку репутацію європейського центру транзиту наркотиків, контрабанди та торгівлі живим товаром. За оцінками експертів ЄС

обсяг тіньових операцій в Косові становлять близько 1 млрд євро і дорівнює його річному бюджету. За даними Інтерполу через Косово в Європу проходить понад 90% наркотиків з усіх наркопоставок.

Дійсно, при загальному рівні безробіття вище 50%, виникає питання, а чому власне, займається половина населення краю? Відповідь очевидна - фактичні відсутність закону при потуранні влади і тотальної корупції створює прекрасні можливості для ведення всіляких незаконних операцій. Особливо очевидно це стає при відвідуванні Косова: в ній спостерігається справжній будівельний бум, шикарні особняки вартістю в сотні тисяч євро зводяться всюди, в тому числі на всій протяжності косовської частини автомагістралі Белград-Приштина. Вражає кількість розкішних автомобілів на території краю. За даними ЕУЛЕКС, велика частина цих транспортних засобів була викрадена в західноєвропейських країнах, проте місцеві поліцейські, більше піклуються про наповнення власних кишень, закривають на це очі.

Косово, за незалежність якої так ратувало більшість країн Євросоюзу, тепер приносить їм чимало проблем. Можливо, багато хто з них вже пошкодували, що край з його численними проблемами не залишився у складі Сербії. Адже країни ЄС змушені закачувати туди мільярди євро як економічної допомоги (значна частина якої відразу ж розкрадається), при цьому не отримуючи натомість нічого гарного. У відповідь на це косовські албанці наповнили Європу афганським героїном і регулярно підкидають їй різні неприємні новини. Останньою з них стала звістка про причетність вищого політичного керівництва Косово, включаючи прем'єр-міністра Хашима Тачі (під час косовських подій відомий під кличкою Змій) до військових злочинів в ході збройного конфлікту з сербськими силами на території краю в 1998-1999 рр. Косово - це в своїй основі етносоціальний конфлікт, а аж ніяк не епізод «всесвітньої боротьби ісламу з православ'ям» або горезвісного «конфлікту цивілізацій».

Зовнішнє військове втручання 1999 р. на сумнівних правових принципах, тим не менш, зупинило війну всередині держави. Однак міжетнічний конфлікт

погасити не вдалося, він лише придбав інші форми і динаміку. На жаль, демократичні процедури поки залишаються не формою нової політичної - тобто правової та консенсусної - культури на поліетнічній громадянській основі, а формою міжетнічного конфлікту. Поки не вдалося здійснити ні ідею поліетнічного суспільства, ні створити справді правову демократичну систему влади, ні вибудувати ефективну економічну систему, що забезпечувало б рівноправність усіх громадян, незалежно від національної та конфесійної приналежності.

Концептуальна помилка Заходу - США та країн ЄС, об'єднаних в НАТО, полягала в тому, що своєю опорою в боротьбі проти сербського шовінізму він породив інший - албансько-косовський - націоналізм і авторитаризм. В результаті зіткнулися два типи авторитаризму - іншої політичної культури не було ні у сербів, ні у косовських албанців (а також ні в албанців Албанії) і два тероризму - державний і антидержавний. Потім і Сербія, і Косово вступили у важкий і суперечливий етап подолання авторитаризму та етнічної нетерпимості.

Крім того, сучасним балканським державам і національним рухам притаманне прагнення перетворитися з об'єктів міжнародних відносин в їх рівноправних суб'єктів. Суть політики Сербії, як і решти балканських держав, принципово змінилася: вони не можуть і не хочуть більше бути ні «мостом» між «Сходом» (Росією) і «Заходом», ні ареною боротьби між ними. Це відбилося у зовнішньополітичних доктринах практично всіх постюгославських держав. Однак, зрозуміло вже зараз, що на сучасному етапі в умовах економічної, фінансової і політичної кризи ні Сербія, ні інші балканські держави не здатні стати регіональним лідером.

Але, проблема Косова до кінця не вирішена. Дестабілізують ситуацію лідери албанців прилеглої до Косово південносербської Прешевської долини, де в трьох громадах (Буяновац, Медведжа і Прешево) проживає змішане сербо-албанське населення. Мер міста Прешево Рагмі Мустафа висловився за здійснення між Белградом і Пріштіною «обміну територіями». Він заявив, що три громади «повинні приєднатися до Косово», в той час як «північ Косово

повинен приєднатися до Сербії». За його словами, відповідна пропозиція має лежати на столі брюссельських переговорів. «Я думаю, що в цьому полягає майбутнє нашого регіону», - підкреслив Рагмі Мустафа. З одного боку, це реальний вихід із ситуації - створити моноетнічні держави з приведенням конфліктів у майбутньому до мінімуму. І це дає можливість Сербії отримати хоча б північні райони Косова. В іншому випадку, вирішення питання може знову набути військову забарвленість без будь-яких вигод для Сербії. Як вже видно з ситуації, що склалася, Сербія остаточно втрачає вагу в регіоні і стає державою без важелів впливу.

Слід особливо відзначити, що мова йде про далеко не рівнозначний територіальний розмін. Північно-східна частина двохмільйонного Косова, в якій компактно проживають близько 100 тисяч сербів, - не що інше, як «невеликий територіальний шматок» з 5-6 громадами «з переважно сербським населенням». Причому співвідношення сербського і албанського населення Косова не зазнавало кардинальної зміни протягом останніх двох десятиліть - незважаючи на масштабні потоки біженців та мігрантів в різних напрямках. Так, вже в 1991 році чисельність сербів і чорногорців в Косово не перевищувала 9% сукупного населення краю.

Однак є серйозні підстави припускати, що влада Приштини спробує уникнути не тільки розділу Косова, але навіть надання його північним районам широкої автономії. Адже саме там знаходяться основні гірничодобувні потужності і підприємства металургії, які, як упевнені в Приштині, повинні стати економічною основою незалежності Косова. Крім того, можливий розділ Косова, та ще санкціонований США та ЄС, неминуче змінить розстановку сил в інших аналогічних конфліктах. Зокрема, світовій спільноті стане ще важче вирішувати проблему розділеного Кіпру. Та й єдності Боснії і Герцеговини та Македонії даний варіант не обіцяє нічого гарного.

Доречі, про те, що Захід став критичніше ставитися до албанської влади Косова, свідчать і арешти, проведені цивільно-поліцейською місією ЄС у Приштині. Серед затриманих, звинувачених у скоєнні антисербських злочинів, -

заступник голови правлячої Демократичної партії Косово Фатмір Лиман. У 2005 році він був виправданий Гаазьким трибуналом, однак зараз його справа може бути переглянута.

Але що, крім вигод, отримає західний світ в Косові і з проектом «Великої Албанії»? Насамперед, нестабільне в економічному і політичному плані держава. Албанія ніколи не буде йти у фарватері політики ЄС, а швидше за все, стане черговим американським троянським конем в Європі. Крім того, не слід забувати, що при реалізації великоалбанського проекту, в Європі буде створена велика мусульманська держава зі зростаючим населенням, яке буде іммігрувати в більш розвинені європейські країни, створюючи і/або збільшуючи мусульманські громади. У перспективі Албанія може стати початком кінця християнської Європи та ЄС у цілому, якщо об'єднає під своїм прапором всіх мусульман Європи. Силовий варіант вирішення питання з боку Європи не виключений, але тут може втрутитися Туреччина за прихованою підтримкою США, яким вигідна нестабільна Європа. Ситуація знову послабить Європу, на допомогу якої прийдуть Сполучені Штати в якості визволителя і знову Європа опиниться у вічному боргу перед США. На сьогоднішній день ваххабіти також активно діють в Боснії і Герцеговині, в Косово, в решті Сербії, в Хорватії, а останнім часом з'явилися в Болгарії. З середини 1990-х років на її території на кошти зарубіжних мусульманських країн і організацій споруджено більше 150 нових мечетей і так званих «освітніх центрів», через які безпосередньо поширюються ідеї ваххабізму. Як підкреслює колишній болгарський верховний муфтії Недім Генджі, діючі в балканському регіоні мусульманські організації прагнуть створити «фундаменталістський трикутник», утворений Боснією, Македонією і гірським Західно-Родопським районом в Болгарії. Діючі там ісламські центри підтримують тісні зв'язки не лише з Саудівською Аравією, а й з більш радикальними силами - включаючи внесених до терористичних списків єгипетських «Братів-мусульман». У контрольованих ними в Болгарії центрах за останні 20 років, за найскромнішими оцінками, пройшли підготовку близько 3000 молодих мусульман.

Зростання активності радикальних ісламістів відзначається і в Сербії - в першу чергу в історичній області Санджак, на стику сербської, чорногорської і боснійської кордонів. Сербській владі в 2007 році вдалося прискікти в даному регіоні діяльність кількох ваххабітських центрів - зокрема, виявленого в районі адміністративного центру Санджака, міста Нови-Пазар, крупного тренувального табору ваххабітів. Проведене сербською владою розслідування закінчилося винесенням обвинувального вироку 12 ваххабітам, що планували терористичні акти не тільки в Санджаку і Нови-Пазар, але і в Белграді, спрямовані проти посольства США. Зброя ваххабітів поставлялася з Албанії через Косово. Саме з Албанії на початку 1990-х років почалося проникнення на Балкани «Аль-Каїди», що встановила тісні зв'язки з тодішніми албанськими лідерами на чолі з президентом Салі Берішей і спікером парламенту Скендером Гиїнуші.

Що стосується ролі ісламського чинника в самопроголошеному «незалежному» Косові, то, за свідченням міжнародних експертів, місцеві радикальні ісламістські групи заробляють собі бали «на негативних настроях, які породжує безпечність міжнародного співтовариства». Такі групи взяли під свій контроль розподіл «їжі, одягу, місць в таборах для біженців», а також техніки для вирощування місцевим населенням мізерного врожаю. Це дозволяє проводити аналогії з діями ісламістських груп в Афганістані. Політика країн Заходу після припинення конфлікту в Косово «дає підстави вважати, що саме вони несуть пряму відповідальність за створення в Європі свого «Талібану».

Активне проникнення ваххабітів в Косово почалося відразу після введення на територію краю в 1999 році багатонаціональних контингентів НАТО. Головними фінансистами ісламських радикалів стали держави арабського світу і численні мусульманські фонди та організації - в першу чергу, так званий «Комітет допомоги Косово і Чечні» і фонд «Аль-Харамейн», що базуються в Саудівській Аравії. Захоплені поліцією Сербії в районі міста Нови-Пазар документи свідчать, що кінцевою метою ісламістів на Балканах є створення шаріатської держави в складі Косово, Боснії і Герцеговини та Санджака, з можливим приєднанням до нього Чорногорії і Албанії і встановленням тісних

зв'язків з іншими аналогічними утвореннями, здатними виникнути в регіоні Близького і Середнього Сходу і Передньої Азії.

Як бачимо, ситуація для Європи в цілому в умовах її «вимирання», явно песимістична, а вісь нестабільності Афганістан - Кавказ - Косово все більше і більше стає реальною проблемою для встановлення стабільності в Євразії.

Питання для самоконтролю

1. Балканський субрегіон – характеристика політико-економічного становища.
2. Геополітична важливість Балканського регіону та його проблеми.
3. Основні причини перманентної нестабільності на Балканах.
4. «Албанська проблема» Балканського півострову.
5. Сучасна зовнішня політика країн колишньої Югославії.

Політико-економічні проблеми країн Балтії

Сучасна політична реальність країн Балтії може бути представлена як взаємодія двох конкуруючих дискурсів стосовно ідентичності: дискурс суверенітету та інтеграції. Перший пов'язаний з побудовою державності та політики національної винятковості. У цьому сенсі інтеграція із Заходом і ЄС розглядається з точки зору безпеки. Другий відображає дискусію навколо європейської ідентичності та місця балтійських держав, з одного боку, в інституціональному цілому ЄС, а з іншого - в ідеологічному.

У сучасній політичній літературі термін «країни Балтії» описується як політичний винахід 20 століття, що має мало спільного з історичною або культурною самобутністю трьох країн. В історії Європи Литва, Латвія, Естонія ніколи не були єдиним геополітичним утворенням і навіть не особливо прагнули до міждержавної інтеграції одних з іншими. Термін «країни Балтії» з'явився на початку 90-х в американо-європейському політичному дискурсі, коли три країни, історично і культурно різні, були об'єднані якоюсь аксіомою

балтійської єдності в одне геополітичне утворення. Для європейців політичний дискурс навколо тематики балтійської ідентичності зводиться до тези, що балтійські країни є частиною Європи, а їх знаходження в складі Російської імперії, а потім СРСР - історична трагедія.

З цієї причини в європейській свідомості склався цілий міф про триєдність Латвії, Литви та Естонії в плані їх минулого, який стирає грані національних державних ідентичностей, змішуючи ці три країни в ціле. Для ЄС і Заходу в цілому ці три держави були замкнені в одному геополітичному просторі, яке належало СРСР. Інший міф у європейській свідомості - уявлення про етнос балтів. Образ балта фактично став символом боротьби за незалежність з СРСР, а героїзація цього образу в Європі породила стереотипна думка про гноблені народи, що вимагають постійного звільнення від зовнішніх загроз. Країни Балтії отримали статус тигрів посткомуністичних реформ і дезертирів з радянського минулого з його обтяжливим спадщиною.

Коли прибалтійські республіки перебували у складі Радянського Союзу, то були одними з найбільш розвинених в СРСР. Згідно з галузевою структурою прибалтійські держави не поступалися промислово розвиненим країнам світу, складаючи при цьому лише 1% від населення СРСР.

Можна говорити про те, що за період з 1991 по 2004 роки відбувався процес переорієнтації всіх сфер життя балтійських держав. Цей час характеризувався зламом, як суспільно-політичній, так і господарсько-економічної структури, що склалася в рамках існування в складі СРСР. Процес інтеграції Латвії, Литви та Естонії в євроатлантичні структури завершився вступом балтійських країн до Європейського Союзу та НАТО навесні 2004 року.

Євроінтеграція країн Балтії мала, серед інших, і негативні наслідки, зумовлені загостренням низки політичних і міжнаціональних протиріч, погіршенням відносин з Росією. Однією з причин руйнівних наслідків вступу до ЄС країн регіону стало прагнення вступу до ЄС будь-якою ціною. Це призвело до ущемлення важливих економічних і соціальних складових на шкоду

підвищення внутрішньої конкурентоспроможності, стимулювання національних інвесторів, підтримки національного виробника і експортера.

Після здобуття незалежності і вступу в ЄС країни Балтії розгубили весь свій економічний потенціал і за рівнем розвитку виявилася на останніх місцях серед країн - членів Євросоюзу. Приєднання до ЄС країн Балтії, призвело до того, що їхня економіка практично не розвивається і має істотну залежність від отримання міжнародної донорської допомоги у вигляді кредитів. Така ситуація пов'язана з тим, що Європі сильні і економічно розвинені країни Балтії були не потрібні, тому ці країни через недалекоглядність свого керівництва і аморфності ЄС втратили колись сильні економічні позиції переорієнтувавшись на транзит і сферу послуг. Євроатлантична інтеграція не сприяла розвитку прибалтійських стран, а навпаки ще більше погіршила їх економічний стан, що в підсумку негативно відбилося на соціальній сфері. У балтійських державах були ліквідовано або перепрофільовано більшість виробництв, в тому числі - наукомістких. Так, наприклад, після виходу Латвії зі складу СРСР в країні було ліквідовано більшість великих підприємств, наприклад, «ВЕФ» (VEF), «Альфа», «РАФ» (RAF) та інші, причиною такого кроку вважалася їх неконкурентоспроможність.

Крім того, в Латвії було практично повністю припинено рибальство і рибопереробка, істотним чином постраждала текстильна промисловість, виробництво цукру, переробка шкіри і випуск взуття, електроніки.

В той саме час, упор був зроблений на деревообробну і легку промисловість, багато підприємств якої в 1980-х роках були технологічно модернізовані за рахунок союзного бюджету. Вирубка лісів практично не контролювалася, порядку 90% всієї лісової продукції йшло на експорт.

Дуже сильний був політичний фактор - бажання всіляко відмежуватися від Росії на шкоду власним економічним інтересам, що призвело до необдумані політики залучення іноземного капіталу, попросту передала в чужі руки практично всю (70-80%) економічну сферу; політиці отримання зовнішніх

кредитів, що прямували не на розвиток, а на споживання, що призвела до великого зовнішнього боргу.

Країни Балтії стали лідерами Євросоюзу за інфляцією і тіньовій економіці. Через два роки після вступу країн Балтії до ЄС було зафіксовано збільшення інфляції. У 2007 році середньорічна інфляція в Латвії - 10,1 %, в Естонії склала 6,6 %, у Литві - 5,7 %. Латвія стала лідером ЄС за рівнем інфляції. Ці країни показали високу інфляцію серед країн Євросоюзу і за підсумками 2008-2012 рр. Вступ до ЄС побічно призвело до того, що країни Балтії є лідерами ЄС за показниками тіньової економіки. Згідно з дослідженням Університету імені Йоганна Кеплера (Австрія), 29% економіки Литви, 28,6% економіки Естонії та 26,5% економіки Латвії перебували в «тіні». Тіньова економіка формується доходами від несплати податків, приховування доходів, контрабанди, наркобізнесу, фіктивних фінансових операцій тощо. У країнах Балтії можна констатувати падіння податкових надходжень до державних бюджетів. Так, Бюджет Латвії за останні три-чотири роки недорахувався від 18 до 30 % податкових надходжень, що стало найбільшим падінням серед країн Балтії. При цьому бюджет Естонії втратив майже 12 % податкових надходжень, литовський – 17 %. Податкові збори в Латвії за період з 2010-2012 рр. суттєво скоротилися, за різними даними: у Латвії близько мільярда євро, в Литві трохи більше мільйона, а в Естонії - близько чверті мільйона євро.

Після вступу до Євросоюзу в країнах Балтії занепало сільське господарство, подорожчали продукти харчування, предмети повсякденного попиту і ліки. Негативний вплив вступ країн Балтії в ЄС мало на сільськогосподарських виробників цих держав. Прикладом негативного впливу на економіку можна вважати «цукрову реформу ЄС», яка призвела до ліквідації цукрової галузі в Латвії.

Крім того, негативний вплив на розвиток сільгоспвиробництва балтійських держав мають відмінності у величині дотацій для країн ЄС, які негативно впливають на конкурентоспроможності балтійських аграріїв. Євросоюз для

прискорення зростання великих господарств та переорієнтації країн Балтії на товари європейських постачальників запропонувала виплату 1,5 тис. євро на рік з умовою - відмовитися від дрібного господарства і тим самим стимулювати програму «знищення» дрібних сільгоспвиробників, яким, по суті, було запропоновано купувати продукти першої необхідності в магазинах, куди свою продукцію поставляють великі фермерські господарства та й то більшою мірою не місцевого виробництва! Так, наприклад, за даними Міністерства сільського господарства Литви, в даний момент виплату в розмірі до 1,5 тис. євро отримує майже половина жителів сільської місцевості півдня, сходу і півночі країни. Серед негативних наслідків євроінтеграції для країн Балтії можна виділити подорожчання цін на продукти харчування, предмети повсякденного попиту та лікарські засоби. Крім того, істотно збільшилася вартість виконання багатьох державних проектів, що знайшло своє відображення в тому, що державам регіону довелося просити фінансову допомогу для їх завершення у ЄС.

Після вступу до Євросоюзу в країнах Балтії катастрофічно збільшилася міграція і зменшилася народжуваність - в Латвії чисельність населення зменшилася на 1 млн і досягла рівня 1940 року.

В наслідок вступу до ЄС у балтійських державах відбувається процес посилення міграційних тенденцій: старіння нації, низької народжуваності та міграції. Так, наприклад, в Литві, якщо порівнювати чисельність населення за період з 1992 (3 млн.706 тис.чол.) по 2012 (2 млн. 988 тис. чол.) рр, то можна говорити, що вона зменшилася більш ніж на 19%, або на 718 тис. чоловік. Важливо враховувати ту обставину, що чисельність населення Литви за період входження цієї держави до складу СРСР збільшилася на мільйон - з 2,7 (1940) до 3,7 (1991) мільйонів. У сучасних умовах можна говорити про те, що в 2013 році населення цієї держави становить 2.7 млн. і відповідає показникам 1940!

Необхідність обмеження дефіциту держбюджету привела до штучного скорочення державних витрат країн Балтії і не дозволяла виділяти кошти на програми відновлення економіки. Урядам цих країн доводиться йти шляхом скорочення витрат на соціальні потреби, заробітної плати (у тому числі для

держслужбовців, працівників правоохоронних органів, охорони здоров'я та освіти) і збільшення податкового тягаря.

В Естонії видатки на соціальний захист становлять 16,1% від валового внутрішнього продукту (ВВП). За цим показником Естонія посідає передостаннє місце серед 28 країн ЄС, випередивши лише Латвію. У Латвії цей показник найменший в ЄС і становить 15,1%. Менше 20% витрачають лише: Румунія - 16,3%, Литва - 17,0%, Болгарія - 17,7%, Словаччина - 18,2%, Мальта - 18,9% і Польща - 19,2%. Більше 30% від ВВП в 2011 році витрачали на соціальний захист у Данії - 34,3%, Франції - 33,6%, Нідерландах - 32,3%, Бельгії - 30,4%, Греції - 30,2% та Фінляндії - 30,0 %.

Інтеграція в ЄС балтійських держав негативно відбилася на зайнятості населення. Так, наприклад, в Естонії безробіття зросло з 4,7% до 14,6%, у Литві - з 4,3% до 17,3%, а в Латвії - з 6,0% до 17,1%. Згідно зі статистикою Eurostat, рівень безробіття в Латвії склав 16,2%, в Литві - 15,6%, в Естонії - 12,8%, при середньому показнику по ЄС в 9,5%. У 2011 – 2013 роках безробіття в країнах Балтії росла стрімкими темпами. Важливо враховувати і ту обставину, що національна статистика країн регіону не враховує сотні тисяч чоловік, які виїхали на роботу в Великобританію, Ірландію і скандинавські країни. Високим залишається рівень безробітних серед молоді до 24 років: у Литві він становить 33,2%, в Латвії - 30,2%, в Естонії - 21,8%, тоді як в середньому по ЄС - 21%. У країнах Балтії збільшився дефіцит державного бюджету і, відповідно, державний борг. Так, Литва збільшила дефіцит державного бюджету в 8 разів і довела його до 12,1% від розміру ВВП. Дефіцит бюджету склав вже 7,1% від ВВП. Державний борг Литви за цей же період зріс з 16,9 до 29,5% і це при тому, що темпи економічного зростання в цій державі в 2012 - 2013 рр. ще більш сповільнилися. У Латвії дефіцит державного бюджету зріс у 28 разів і досяг величини 10,2% від ВВП. Дефіцит бюджету склав 7,7%. Державний борг збільшився за цей же час з 9,0 до 36,7%. Існує небезпека того, що до 2014 року державний борг цієї держави зросте до 52%.

Народи Балтії тихо, але неухильно розчиняються в країнах Євросоюзу. Молодь з Естонії, Латвії та Литви масово їдуть у більш благополучні країни ЄС. Незворотність цього процесу визнали лідери прибалтійських республік. Британська влада оприлюднила результати перепису населення за минулий рік: другий за чисельністю діаспорою східноєвропейців, які осіли в Англії та Уельсі, виявилися вихідці з Литви, які пропустили вперед лише поляків. Їх там більше 100 тисяч. І це лише ті, хто отримав посвідку на проживання. Місцеві помічають, що лондонські паби в деяких іммігрантських кварталах часто переробляють під пивнички з прибалтійським колоритом. Литовська преса б'є у всі дзвони: народ виїжджає з країни!

Вступ до Євросоюзу призводить до закриття виробництв, вирізання худоби, вирубування садів і виноградників - ЄС перетворює своїх нових членів в ринки збуту, скорочуючи там промисловість і сільське господарство.

На вимогу Євросоюзу, в Латвії закрили всі цукрові заводи і найбільше машинобудівне підприємство «РігаСельМаш», а зовнішній борг, який при СРСР був рівний нулю, сьогодні дорівнює 7 мільярдам євро. При вступі в ЄС Латвія позбулася всіх своїх цукрових заводів. Їх було три - в Лієпаї, Єкабпілс і Єлгаві, вони повністю покривали внутрішній ринок і на них працювало 330 селянських господарств. У 2006 році в ЄС розпочали реформу цукрової галузі під слухним приводом відкриття ринку Євросоюзу для третіх країн і зниження цін на цукор на внутрішньому ринку. У підсумку до реформи цукор проводився в 23 країнах ЄС з 28, а тепер закриті всі заводи в Латвії, Португалії, Ірландії, Болгарії та Словенії. Єврокомісія постановила - до 2015 року поява цукрових заводів в Латвії виключено. У СРСР Латвія була індустріальною країною, але на прикладі міста Лівани, можна подивитися, що залишилося з її промисловості. Тут закrywся знаменитий в СРСР художнім склом завод «ліванського скла», залишився тільки музей. Закрили і не менш знаменитий домобудівний завод, який збирав фінські будиночки на п'ять кімнат. У Ризі демонтується паперова фабрика (не підпадає по еконормам ЄС). На вимогу Євросоюзу, Литва закрила Ігналінську АЕС, а за молоко, свиней і корів понад дозволений Брюсселем

кількості країни Балтії оштрафували на 9,5 млн євро, зовнішній борг Литви давно перевищив 3 млрд. долл.

Питання для самоконтролю

1. Політико-економічні проблеми країн Балтії.
2. Перспективи розвитку країн Балтії в ЄС та НАТО.
3. Зовнішньополітичні пріоритети країн Балтії.

ЦСЄ в межах Вишеградської четвірки.

З чого починався євроінтеграційний процес для країн Вишеградської групи? Внутрішньополітичні процеси в країнах Центрально-Східної Європи, які розпочалися з “оксамитовими революціями”, розпад Організації Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги створили передумови для переорієнтації зовнішньої політики цих країн зі Сходу на Захід. Ініціатива “скоординованого повернення до Європи”, вперше була висловлена тодішнім президентом Чехо-Словаччини В. Гавелом у січні 1990 року і зводилася до необхідності “не втратити історичний шанс оновлення Середньої Європи, політичного феномену, який буде наближатися до Європи Західної” привела до створення у лютому 1991 року в угорському місті Вишеграді субрегіонального об’єднання – Вишеградського трикутника за участю Польщі, Угорщини та Чехо-Словаччини. З 1993 року після роз’єднання Чехо-Словаччини існує у форматі четвірки – Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина. Спочатку Вишеградське об’єднання не мало чітких організаційних структур і виступало як орган, основною метою діяльності якого були: “координація дій в галузі зовнішньої політики і поглиблення відносин з європейськими інститутами та міжнародними організаціями; взаємодія у сфері безпеки; поглиблення економічних зв’язків, взаємовигідних торгівельних відносин та подальша співпраця у сфері захисту прав людини і національних меншин, екології, енергетики, інфраструктури та інформації”. Тобто у випадку країн Вишеградської групи ми бачимо приклад групового руху у напрямі до ЄС. Слід звернути увагу й на те, що перші кроки у

напрямі ЄС були зроблені самими країнами Вишеградської групи. Подібне рішення євроскептики називають рішенням правлячої еліти, а не усього суспільства. Дійсно, на початку 1990-х років “проблеми зростання”, з якими незмінно стикаються країни молоді демократії, затьмарили перспективи подальшої зовнішньої політики. Суспільства при цьому фактично усунулися від формування подібних рішень. Тому в даному випадку подібний крок урядів слід розцінювати як гру на випередження. Власне, в цьому й проявилось стратегічне мислення В. Гавела, Л. Валенси та інших лідерів країн регіону.

Вишеградська четвірка пройшла три етапи в контексті співробітництва із ЄС.

Перший етап датований 1989 – 1991 роками. На цьому етапі країнами Центрально-Східної Європи було декларовано намір розпочати масштабний геополітичний проект “повернення до Європи”, а з боку ЄС – готовність пошуку форм інтеграції. Цей період можна назвати періодом економічного проникнення на ринки ЄС. Він відзначається інтенсивним економічним співробітництвом і активною підтримкою з боку ЄС суспільних перетворень у країнах-претендентах на вступ. Найважливішими подіями цих років стали: встановлення дипломатичних відносин з країнами Центрально-Східної Європи, надання взаємного режиму найбільшого сприяння у торгівлі згідно з правилами ГАТТ, підписання Європейських асоційованих угод з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, угод про торгівлю і співробітництво між ЄС і Болгарією, Естонією, Угорщиною, Латвією, Польщею, Румунією та Словенією.

Після роз’єднання Чехо-Словаччини у 1993 році окремі угоди було підписано з Чехією та Словаччиною. Широка економічна підтримка реформ у країнах Центрально-Східної Європи з боку ЄС здійснювалася в межах програми PHARE, яка мала на меті саме надання фінансової підтримки, здійснення економічних експертиз і залучення інвестицій для проведення економічних реформ, а пізніше стала головним фінансовим інструментом реалізації стратегії розширення ЄС на Схід. Бюджет програми на початку 90-х років становив близько 1 млрд. екю на рік.

Другий етап (1992 – 1993 роки) характеризується початком політичного діалогу ЄС і країн-потенційних кандидатів. Основою для інтенсифікації політичної співпраці стали Європейські асоційовані угоди. В цей же період були визначені критеріїв членства в ЄС. Цьому не останньою чергою сприяв факт перебування при владі у країнах Вишеградської групи сил ліберал-демократичного спрямування, традиційно налаштованих на Європу.

Третій етап (1994 – 1997 роки) розпочався з подання заяв держав-кандидатів про вступ до ЄС. Тоді ж було проведено комплексну оцінку суспільно-політичних перетворень в країнах-претендентах і на основі контролю відповідності стану внутрішніх інституційних реформ Копенгагенським критеріям було прийнято рішення щодо їх спроможності прийняти на себе зобов'язання членства.

Розвитку демократії в країнах Вишеградської четвірки сприяв низка факторів.

По-перше, зовнішньополітичний фактор, який полагав у тому, що ЄС сприяв прискоренню демократизації у цих країнах, включивши їх у склад країн-кандидатів на членство у ЄС. Такий статус передбачав набір заходів, спрямованих на реформування економіки, навчання кадрів. Підтримку демократичних інститутів, адаптацію норм права до стандартів ЄС. Завдяки цьому країни регіону підтягувалися до демократії.

Другим фактором є рівень державо- та націоутворюваних факторів. У цьому сенсі країни Вишеградської четвірки є моноетнічними (крім Угорщини), що сприяло формуванню єдиної європейської ідентичності і консолідації суспільства. Крім того цим країнам вдалося уникнути випадків сепаратизму (за винятком Чехословаччини).

Третій фактор – рівень структурних соціально-економічних обставин. Насамперед цей фактор стосується того, що країни Вишеградської групи. Зокрема Польща та Угорщина. Мали приватний сектор економіки ще за часів соціалізму. Що полегшило їх перехід до ринку. Також протягом 90-х країни змогли істотно реформувати власну економіку і переорієнтувати експорт на

країни ЄС. Наприклад. На момент вступу до ЄС 70% торговельного обороту країн ЦСЄ припадало на ЄС, тобто перш ніж інтегруватися до спільноти політично, ці країни інтегрувалися економічно.

Четвертий фактор – рівень соціального розвитку, насамперед. Наявність адекватної демократії соціальної бази – середнього класу. У випадку цих країн економічне зростання, яке вони отримали вже у першій половині 90-х. Сприяло його швидкому оформленню. П'ятий фактор – рівень культурно-ціннісного розвитку. У цих країнах процеси демократизації були обумовлені значно вищим, ніж у пострадянських республіках, рівнем розвитку цінностей та орієнтацій. Характерних для громадянської політичної культури. Також цьому сприяв фактор прагнення набуття членства в ЄС. Шостий фактор – економічні та політичні процедури. Здійснювані політичним класом. Дослідження показують, що успішні демократичні транзити передбачають послідовну політичну демократизацію. Потім розбудову і закріплення ефективних демократичних інститутів. І лише потім створення економічного суспільства, системи соціальних гарантів та посередницьких інститутів між державою та ринком.

Сьомий фактор стосується мікрорівня і включає в себе особистісні та індивідуально-психологічні особливості ключових політичних акторів, які реально сприймали ситуацію і приймали адекватні політичні рішення.

Серед основних проблем можна назвати наступні:

- отримувати інвестиції цим країнам дедалі важче. Оскільки банківська сфера підпорядкована жорсткішому регулюванню. Ніж раніше. У цих країнах власні джерела фінансових ресурсів досить слабкі, що не дозволяє знизити необхідність у іноземних інвестиціях. По –друге економічна криза призвела до масового соціального зубожіння громадян цих країн. Що слугує підґрунтям до правих та популістських партій і рухів. По-третє ситуація в ЄС лишається нестабільною. Що пояснюється як світовою фінансовою кризою, так і форсованими темпами розширення. Це спричиняє підвищення рівня євроскепсісу та ксенофобії.

Країни регіону відігравали важливу роль у стратегії холодної війни у повоєнні роки. США і ЄЕС саме з Польщі та Угорщини почали «програму допомоги» Східній Європі. Свого часу радник президента Картера, Збігнев Бжезинський прийняв саме пряму участь у концептуалізації регіонального співробітництва, мислячи його, звичайно ж, насамперед як «анти-ОВС» і «анти-РЕВ», тобто як можливість формування антирадянського / антиросійського острівця в цій частині Європи. Потім згуртування регіону, звичайно ж, відносно і, на жаль, мінливе, відбулося під впливом розробленої для них загальної схеми вступу до ЄС. СРСР, а потім і Росія, побічно також сприяли згуртуванню цих країн, коли стали цілком у руслі русофільської традиції приділяти основну увагу приділяти Балканам. Вишеградська Європа і на сьогоднішній день не є спеціальним об'єктом зовнішньої політики Росії, хоча, за деякими показниками, відносини Росії з країнами цього регіону мають набагато більше спільного, ніж ті ж відносини з регіоном Південно-Східної Європи чи Прибалтики. Як фактор внутрієвропейської політики регіон позначився в повному обсязі з початку 2000-х рр., Тобто після Ніцци, коли Євросоюз приступив до обговорення конкретних кроків, обумовлених майбутнім прийомом східноєвропейських держав, і саме держав Вишеградської групи.

Ріднить всіх авторів постсоціалістичної термінології лише прагнення позбутися від терміна «східноєвропейський». Цьому терміну приписується виключно політичне навантаження, яку регіон виніс у повоєнні півстоліття. Однак начисто забувається те, що регіон на схід від Ельби і Трієста іменувався східноєвропейським в геополітичних трактатах засновників геополітики Маккіндера, Хаусхофера, Спайкмена. Власне, реструктуризація регіону після 1989 і почалася з постановки під сумнів правомірність адекватності даного терміну, і з спроби концептуалізації ідеї Центральної Європи (яка нині асоціюється саме з Вишеградської Європою).

Що стосується розширення 2004/07 років, коли були прийняті до ЄС країни ЦСЄ, вони були ще більше геополітичними, ніж 1981/86. Країни, які вийшли з під радянського впливу вирішили, що єдиним варіантом подальшого розвитком

країн має бути європейська інтеграція. Тема євроінтеграції була дуже романтичною і популярною серед країн колишнього соцтабору і, на наш погляд, вони йшли не в ЄС, а від Росії, яка в 2000-х з приходом нової влади почала набирати обертів. Фінансове вливання в розвиток цих країн є дуже вигідним для вищезгаданих країн у світлі модернізації.

З іншого боку, ці країни протягом історії розвивалися в складі європейських імперій і завжди тяжіли до європейської цивілізації, ніж до радянського тоталітаризму.

Основною мотивацією країн п'ятого розширення була політико-стратегічна - вступ до ЄС є простий спосіб реалізації екзистенційне мети повернення до Європи. Більше десяти років керівництво «п'ятнадцяти» виголошувати промови про необхідність відновити історичну справедливість, знищити розділові лінії на континенті, які склалися після Другої світової війни, прийнявши країни з колишнього соцтабору. Нові члени зіткнулися з низкою проблем. Так, для Литви ахіллесовою п'ятою стала доля Ігналінської АЕС, яка забезпечувала майже 80% внутрішніх потреб країни в електроенергії. Гостру проблему представляло сільське господарство Польщі, де більше чверті робочої сили на той момент було зайнято в сільгоспсекторі, тоді як доходи від нього становили 10% ВВП.

Інтеграція високорозвинених держав з країнами з низьким рівнем економічного розвитку, що перебувають у процесі системної трансформації, різко посилює неоднорідність спільного економічного простору Євросоюзу.

Незважаючи на недоліки, приєднання ЦСЄ до єдиного внутрішнього ринку здатне значно розширити його ємність. З'являються можливості більш ефективного розподілу праці за рахунок використання відносно дешевої та кваліфікованої робочої сили. Вже сьогодні східні ринки вносять свій внесок у забезпечення економічного зростання і збереження робочих місць в Західній Європі. Що стосується мотивів руху країн з перехідною економікою на захід, то тут виникає питання, чи є підключення цих країн до європейського інтеграційного комплексу ззовні нав'язаним. Чужорідним процесом, свого роду

їх поглинанням Євросоюзом, або воно обумовлено внутрішньою природою самих східноєвропейських суспільств, його еволюцією в постсоціалістичний період.

Розширення 2004 представляється значною мірою явищем унікальним. По-перше, ніколи раніше ЄС не запрошував до вступу настільки велику групу країн. По-друге, до часу цього розширення ЄС перетворився на набагато більш цілісне глибоко інтегроване об'єднання в порівнянні з тим, чим він був при попередніх розширеннях. По-третє, в 2004 році вступили держави, що мають ряд вельми помітних відмінностей від тих, які вже є членами об'єднання, і природньо, що вступ в союз держав з ринковим господарством країн з перехідною економікою, та ще такими, що набагато поступаються членам ЄС за основними характеристиками економічного розвитку суттєво ускладнює - особливо на найближчу перспективу - завдання реальної конвергенції економік в Європі. Жодна країна ЦСЄ не відповідала повністю всім копенгагенських критеріїв, жодна з них не завершила процес адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*. Якщо говорити про економічні показники, слід зазначити, що в Словенії ВВП на душу населення становило 68% від середнього рівня 15 країн ЄС, Чехії – 56%, Польщі - 40%, Латвії - 31%. Заробітна плата в Словенії становила 54% від середнього рівня ЄС, у Чехії - 26%, в Латвії - 14%.

Розширення на Схід підтримувалося Німеччиною, яка аргументувала це тим, що воно відповідає політичним та економічним інтересам членів ЄС. Великі надії поклала Німеччина на нових членів Вишеградської четвірки. Будучи географічно близько розташованими, Німеччина вважала, що буде ще більше впливати на ці держави, які потраплять в орбіту її геополітичного впливу. Однак, як показала практика, ці держави ведуть зовнішню політику (незважаючи на наявність комісара з іноземних справ) у фарватері американської зовнішньополітичної доктрини.

Щоб процес розширення ЄС не сповільнився, Ж.Делор вважав за необхідне здійснити ідею «концентричних кіл», яку потім конкретизував Е.Балладюр. Він

запропонував будувати Європу на базі трьох кіл. Перший - з більш інтегрованою структурою у валютній і військовій галузях, в який має увійти обмежена кількість держав. Другий - переважно економічна організація, що об'єднує всі країни - члени ЄС. Третій - Європа в цілому, включаючи країни, які не є членами ЄС. Існує також концепція про «Європу різних швидкостей» і цей підхід є однозначно вірним, оскільки непідготовлене включення держав у різні європейські структури, які діють за певними правилами, може завдати шкоди всьому європейському співтовариству. А враховуючи відсталість країн Східної Європи за багатьма показниками від країн Західної Європи, Європа різних швидкостей виправдовує поступове і прагматичне інтегрування країн 2004/07 років розширення в європейські структури.

Питання для самоконтролю

1. Історія співробітництва країн Вишеградської четвірки.
2. Основні етапи становлення Вишеградської четвірки.
3. Вступ країн Вишеградської четвірки до ЄС.
4. Приєднання Вишеградської четвірки до НАТО.
5. Сучасні проблеми країн Вишеградської четвірки.

Актори впливу в регіоні.

На початку 90-х країни ЦСЄ самі прагнули до якнайшвидшої інтеграції в західні структури, ніж багато в чому полегшили завдання США та ЄС у сфері розширення свого впливу на даний регіон. Хронологічно першим з них стало прагнення перехідних держав ЦСЄ використовувати НАТО як інструмент власної інтеграції в західне співтовариство. По ряду причин ставка була зроблена спочатку на НАТО. ЄС на той момент ще тільки формувався на основі трьох європейських співтовариств, і сприймався на міжнародній арені, як переважно економічне об'єднання, а не політичний союз. По-друге, еліти країн ЦСЄ прагнули отримати гарантії безпеки, в першу чергу, від США, як лідера

західного співтовариства. Тому країни ЦСЄ шукали членство в міжнародних інститутах, очолюваних США. Країни ЦСЄ є одним з векторів США. Активний курс на розширення зв'язків з країнами ЦСЄ почався адміністрацією Р.Рейгана. Основу даного курсу становила стратегія розширення демократії, яку здійснювали через діяльність Національного фонду в підтримку демократії. Американська адміністрація орієнтувала фонд на створення в східноєвропейських країнах різних опозиційних структур: політичних партій, вільних профспілок, неформальних угруповань, впровадження американських уявлень про демократію і нормальному функціонуванні демократичних інститутів. Висунута стратегія мала конкретні цілі. У кінцевому результаті, успішне сприйняття американського досвіду, повинно було втягнути східноєвропейські країни в сферу їх впливу, показати всьому світовому співтовариству життєздатність американських цінностей демократії як поза, так і в самих США і, отже, підтвердити їх лідерство у світі. У другій половині 80-х США обрали метод економічної залежності країн ЦСЄ від Америки. США в якості умови надання економічної допомоги східноєвропейським країнам висували вимоги в політичній області з розповсюдження демократії американського зразка. У 90-ті найбільш яскраво проявилися такі особливості політики США як поділ відповідальності за ЦСЄ із Західною Європою і розвиток диференційованого підходу до країн регіону. Розглядалося також питання про поступову інституціоналізацію нових східноєвропейських демократій в НАТО, ЄС та ОБСЄ. Значний вплив на формування американської неоліберальної концепції соціально-економічного розвитку в країнах ЦСЄ надали міжнародні фінансові організації - МВФ, МБРР. США виступили з програмою - порядком денним для нових демократій. Її основними пунктами були: зміна влади, урядова революція, створення нових структур безпеки, реалізація економічних реформ. Впливовим фактором також виявилось військово-технічну взаємодію та інтереси інвесторів. Так, в 1995 Польща першою з країн ЦСЄ отримала допомогу в рамках програми «Іноземне військове фінансування», були усунені обмеження на продаж Польщі «спеціальної

техніки» .в резолюції №7 палати представників Конгресу США містилася пропозиція забезпечити обрані країни - учасниць «Партнерства заради миру» «надлишкової оборонної продукцією».

Реалізацію своєї зовнішньої політики щодо інтеграції країн ЦСЄ в європейський простір, США здійснювали і продовжують здійснювати через механізми НАТО. Питання про розширення НАТО не відразу став центральним в американській політиці 90-х років ХХ століття. Закінчення холодної війни і зникнення радянської загрози характеризувалися як виконання основної мети створення військового блоку, проте, розширення блоку на Схід мало свої позитивні сторони для США, і було підкріплено бажанням держав ЦСЄ інтегруватися до цієї структури.

Головними аргументами розширення були наступні:
- закріпити позиції США в Європі, яка в перспективі може проявити устремління до більшої незалежності від США;

- розширити межі Великої Європи, поширити демократію на країни ЦСЄ, тим самим, убезпечивши їх від можливого зазіхання з боку Росії;

- назавжди вивести країни ЦСЄ з-під контролю Росії;

- зрушення геополітичних кордонів в Європі до Сходу, обмеження впливу Росії і закріплення перемоги Заходу у холодній війні;

- розширення місії і контингенту НАТО практично біля кордонів Росії. Особливу увагу було приділено політичному аспекту розширення альянсу. Зміщення акценту і користь політичного аспекту діяльності НАТО було викликано не тільки зміною міжнародної ситуації у зв'язку з припиненням військового протистояння між Сходом і Заходом в роки холодної війни. Висування на перший план політичних завдань у майбутній діяльності НАТО розглядалося як необхідна умова реалізації планів щодо інтеграції східноєвропейських держав в західне співтовариство. У 1999 і 2004 роках відбулося масове включення країн ЦСЄ в НАТО.

Політика США в ЦСЄ за минулі десятиліття дає підстави для висновку про те, що основні компоненти і принципи американської політики щодо ЦСЄ не зміняться. Ними в осяжній перспективі залишаться наступні:

- подальше розширення меж регіону, як інституціональним, так і цивілізаційним шляхом;
- диференційований підхід до самим країнам;
- дозвана, що не загрожує скороченням американської присутності і ролі в Європі, але водночас істотна з погляду нейтралізації критики всередині США «європеїзація» процесу інтеграції країн ЦСЄ в західні структури;
- істотне превалювання в підході США до ЦСЄ політичних, військово-політичних, цивілізаційних факторів над економічними;
- гнучке реагування та адаптація політики в регіоні ЦСЄ щодо Росії.

Що стосується впливу Росії в цьому регіоні, слід зазначити, що після розпаду соціалістичної співдружності, а потім і самого СРСР відносини між Росією і країнами ЦСЄ залишали бажати кращого. Чітко проявляється вплив на процеси в постсоціалістичному регіоні зовнішніх факторів, насамперед прагнення Заходу «нейтралізувати» і обмежити Росію в її зв'язках з ЦСЄ. Історія взаємин Росії з країнами ЦСЄ - це оповідь про її відступі з регіону. Відступом в чому вимушеному і неминучому. Сучасні відносини між Росією і США багато в чому визначають місце і роль країн ЦСЄ в сучасного міжнародного життя. Повністю перейшовши в сферу впливу США, східноєвропейські країни орієнтуються в основному на їх політику щодо Росії. І все ж незважаючи на явну залежність зовнішньої політики країн ЦСЄ від США та ЄС, до кінця першого десятиліття 21 століття ЦСЄ стає важливим елементом нової геополітичної системи, що складається не тільки в Європі, і по інший бік Атлантики. Деякі експерти вважають, що в міжнародних відносинах посилюється роль країн ЦСЄ, політику яких можна охарактеризувати як особливий східноєвропейський фактор. Він все сильніше впливає на прийняття рішень і з внутрішніх питань ЄС та з проблем взаємодії ЄС з зовнішніми партнерами і акторами - як східними сусідами, так і США. Його «особливість»

все частіше викликає невдоволення країн старої Європи. Держави ЦСЄ стали впливати і на політику ЄС щодо Росії. Найбільш активною була довгий час Польща, яка блокувала домовленості між Москвою і Брюсселем про взаємні зв'язки. Це відноситься і до позицій країн ЦСЄ в ОБСЄ, яка часто діє за вказівкою Держдепу США. Серйозним прорахунком політики Росії на рубежі 20-21 століть стало фактичне ігнорування країн ЦСЄ як партнерів у вирішенні важливих внутрішніх і міжнародних проблем. Нове керівництво Росії недооцінювало значення для неї відносин з цим регіоном, а держави ЦСЄ не бачили в Росії вигідного та надійного партнера. Навпаки, вони демонстративно підкреслювали відчуженість від колишньої союзника. Усвідомлення російським керівництвом необхідності проведення активної політики щодо східноєвропейських держав, розробка спеціальної зовнішньополітичної концепції стосовно до них могли б ефективно сприяти вирішенню багатьох проблем трансформації і в Росії, і в ЦСЄ, а також сприяти зниженню гостроти геополітичної ситуації. Проте багато чинників перешкоджають розвитку цього процесу. Не в меншій мірі, ніж входження в НАТО, на відносини Росії з країнами ЦСЄ вплинуло і їх приєднання до ЄС. Нові країни-члени ЄС, виходячи з торговельно-економічного та правового режиму Співтовариства, змушені були не укладати з Росією двосторонніх договорів. Відносини між країнами ЦСЄ та Росією після вступу перших ЄС дуже ускладнилися через складну бюрократичної машини ЄС.

У контексті нової геополітичної ситуації для країн ЦСЄ надзвичайно важливо забезпечення їх енергетичної безпеки. І тут відносини з Росією як постачальником енергоресурсів стають для них одним з головних напрямків міжнародного співробітництва. Тому в США розробляється стратегія євроатлантичної енергетичної безпеки Європи, з метою скоротити прив'язку країн ЦСЄ до російських газо- і нафтопотоків. На жаль, на сьогоднішній день ні в Росії, ні в ЦСЄ немає чіткої концепції будівництва взаємин на більш віддалену перспективу. І все ж перші роки 21 століття привели до нової особливості європейської геополітичної ситуації - поступової нормалізації відносин між

Росією і більшістю країн ЦСЄ. Дві обставини визначили таке зрушення - стабільна внутрішня ситуація в РФ і економічний чинник. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що в сучасних умовах вплив Росії на політичні процеси в країнах ЦСЄ поступово, але неухильно зростає. У багатьох країнах все більше ваги набирають праві партії, які бачать майбутнє з Росією, а не ЄС. Таким чином, на сьогоднішній день спільними зусиллями РФ і країн ЦСЄ вдалося розгорнути відносини з державами цього регіону. Сьогодні в країнах ЦСЄ спостерігається зростання інтересу до Росії як державі зі стабільною внутрішньою обстановкою, що динамічно розвивається, активної багатовекторної зовнішньої політикою, переважає ясне розуміння, що довгостроковим інтересам держав ЦСЄ відповідає партнерське, добросусідське взаємодію з Росією, що спирається на багатовікові історичні традиції.

Питання для самоконтролю.

1. Вплив США на політико-економічні процеси в регіоні.
2. Співробітництво Росії та країн регіону .
3. Співробітництво Китаю та країн регіону.
4. Роль НАТО та ЄС у трансформаційних процесах країн регіону.

Розділ II. Історія інтеграції країн ЦСЄ до Європейського Союзу

Ідея європейської єдності здобула особливо широку підтримку громадськості й багатьох представників інтелектуальної, політичної, економічної еліт у 20-х роках ХХ століття. Свідченням цього було утворення “Пан’європейського союзу” Р. Куденхове-Калегрі (1923) та міжнародного сталевого картелю Е.Мейріша (1926), діяльність інтелектуалів (Ж.Бенда, П.Валері, Ортега-і-Гасета, братів Т.і Г.Маннів, графа К.Сфорца), ініціативи французького міністра закордонних справ А.Бріана (1929).

Але виходячи з конкретних історичних обставин, усі ці інтеграційні проекти пропонували найчастіше утворити спільну парламентську асамблею, раду держав, арбітражний трибунал, об’єднати збройні сили, скоординувати економічну й освітню політику та навіть ввести спільну грошову одиницю. Розроблені переважно інтелектуалами, вони не мали, однак, змоги реалізуватися, передусім через небажання монархів, а згодом і національних урядів, поступитися хоча б частиною абсолютного суверенітету.

Слово Європа вперше згадується античним грецьким поетом Гесіодом у поемі «Теогонія» (900 р до н.е) і вживається як ім’я однієї з міфологічних морських богинь-океанід. Пізніший грецький міф зображує Європу фінікійською принцесою, дочкою володаря Тіру Агенора, яку було викрадено Зевсом на Крит, де від їхнього шлюбу народився легендарний цар Криту Мінос. За однією з найпоширеніших етимологічних версій, термін Європа походить від семітського «Ереб» (темний, захід), оскільки для стародавніх народів Азії (семітів, фінікійців) Європа була країною заходу сонця.

Як географічна назва Європа позначає в 7 столітті до н.е. центральну частину континентальної Греції від Тесалії до Македонії, двома століттями пізніше Геродот розглядає Європу як одну з трьох частин світу (разом з Азією та Африкою), що простяглася від північних берегів Середземного моря до Скіфії та Дону. Загалом Середземноморська цивілізація стародавніх греків і римлян приділяла мало уваги заселеному переважно варварами континенту.

Європа перестає бути винятково географічним поняттям лише в часи ісламського наступу. Іспанський автор Ізідор змальовує битву під Пуатьє (732) як зіткнення між європейською армією Карла Мартела та арабами. Охоплюючи територію сучасної Франції, Бенілюксу, частину Німеччини та Італії, Франська імперія (800-843) уособлювала вперше політичну і культурну цілісність, котра спиралася на ідею Європи. Невипадково що засновника Імперії франків Карла Великого було названо його сучасниками батьком Європи. В умовах подальшого політичного роздроблення феодальної Європи концепція духовної спільноти виступає на попередній план.

Тільки у 18 столітті, в результаті комплексної еволюції, ідея Європи як історичної, політичної та культурної спільноти утверджується остаточно у формах рівноваги європейських потуг та республіки гуманітсів. При цьому визначення географічного кордону між Європою та Азією в жодному разі не зняло питання щодо політичних і культурних меж європейської цивілізації. Зокрема, проблема приналежності Росії до Європи є й до сьогодні предметом дискусій серед російських та західних інтелектуалів.

У своєму дослідженні історичних витоків європейської ідеї Жан-Батіст Дюррозель вказує на такі чотири типи єдності Європи в історії:

1. єдність на основі спільної ідеології (Християнська республіка)
2. єдність через силу (Європа Наполеона і Гітлера)
3. єдність у різноманітності (концерт європейських держав на базі принципу монархічної легітимності та принципу національного самовизначення)
4. єдність через взаємну згоду (проекти СШЄ).

Інший авторитетний історик Кшиштоф Пом'ян стверджує, що впродовж свого історичного розвитку Європа пізнала релігійне та культурне об'єднання, тоді як світові війни призупинили процес її економічного єднання.

Для кращого розуміння розглянемо історичні, культурні, політичні та соціально-економічні передумови європейської єдності.

Історичні чинники

На думку відомого французького історика Люсьєна Фєвра, саме з розпадом Римської імперії склалися передумови для формування Європи як історичної спільності. Відокремлення Візантії (395), падіння Риму (476) та арабське завоювання (634-869) ознаменували собою геополітичний і культурний розкол Середземномор'я як об'єднуючого центру античного світу. Навпаки, через каталізуючу роль християнства відбулося злиття середземноморських, латинських та континентальних, варварських елементів. За цих обставин політичне й економічне життя християнських народів Європи зосередилося на території, яка обмежувалася поступом арабів на південному заході та просуванням кочівників на сході континенту.

Християнська Європа створювалася на базі 2 великих геополітичних формувань із подальшими відмінними історичними долями:

1. захищеного від спустошень кочівників із 10 ст. Латинського Заходу, котрий поширив вплив Римської церкви на центр та північ континенту і якому судилося стати провідною силою європейської цивілізації.

2. збереженої східної частини римського світу – Візантійської імперії, яка здійснила успішну християнізацію Південно-Східної та Східної Європи, і котру врешті буде захоплено турками (1453)

З раннього середньовіччя виникла комплексна система відносин між народами, династіями, державами, зіштовхнулися у постійних міжусобицях та війнах коаліцій феодалів. Утворення Імперії Каролінгів засвідчило народження історичної Європи як першого історичного об'єднання, що постало в європейських географічних рамках. Водночас, зусилля Карла Великого та інших монархів, спрямовані на створення єдиної християнської імперії були приречені на невдачу в умовах існування інституту васалітету.

У цьому контексті протидія європейських монархів спробам гегемонії Габсбургів привела до оформлення системи політичної та військової рівноваги між найбільшими європейськими державами. Система балансу влади перешкодила утвердженню домінування однієї європейської держави над іншими.

Культурні та політичні чинники

Цивілізаційна Єдність Європи ґрунтується також на усвідомленні певної спільності культури та моральних, духовних і політичних цінностей. Спільною основою, що поєднала кельтські, латинські, германські, скандинавські та слов'янські культурні традиції, став складний синтез між греко-римською античною спадщиною, християнським світоглядом та інноваціями Відродження, Реформації та Просвітництва. При цьому вирішальну роль у виникненні європейської культурної ідентичності відіграло християнство та ідеї гуманізму.

Попри розкол християнської Європи на православний Схід та католицький Захід, протестантську Північ та католицький Південь, віра в Христове воскресіння принесла європейським народам перші спільні цінності – любов до ближнього, рівність усіх людей перед Богом, можливість індивідуального порятунку. Релігійна та культурна єдність латинської Християнської республіки, розквіт якої припав на 12-14 ст, спиралася на централізовану папську владу, вживання латини як мови релігії й освіти та мережу університетів від Оксфорду й Болоньї до Кракова. Міжуніверситетські зв'язки спричинили створення об'єднання літературної, наукової еліти Європи в рамках Республіки гуманістів (16-18ст), гуманісти утвердили думку – критичне переосмислення Святого Письма й античних класиків як незаперечних джерел істин, визнання ідеалів свободи, прогресу, релігійної терпимості. Подальший розвиток ідей лібералізму й демократії спонукав оформлення парламентських режимів. У 20 ст модель ліберальної демократії вистояла у протистоянні з фашистським та комуністичним тоталітарними режимами.

Соціальні та економічні чинники.

Історична еволюція народів Європи теж визначається схожістю їхнього соціально-економічного розвитку та наявністю між ними тісних економічних, торговельних і фінансових зв'язків. Промислова революція дозволила закріпити своє економічне та фінансове панування в світі. Мережа сухопутних і морських торговельних шляхів та ярмарків утворило потужні торгові гільдії, банки тощо.

Становлення капіталістичної промисловості посилило економічну взаємодію та взаємозалежність всередині континенту.

У травні 1948 року на конгресі в Гаазі, скликаному за ініціативи європейських політиків та інтелектуалів, була прийнята Політична Декларація, яка закликала усі європейські країни до об'єднання. Результатом цього документу стало створення 5 травня 1949 року Ради Європи - першої європейської організації співпраці. Країнами-засновниками Ради Європи були: Бельгія, Великобританія, Голландія, Італія, Люксембург, Франція та скандинавські країни. Завданням Ради Європи було зміцнення демократії, охорона прав людини та підтримка європейської культурної ідентичності.

Однак Рада Європи не виконувала до кінця поставлених перед нею завдань з огляду на інтереси країн-членів, які часто не співпадали.

„Холодна війна“ та слабкість Ради Європи призвели до того, що з'явилися пропозиції звуження економічної та політичної співпраці. Йшлося насамперед про економічне „зв'язування“ Франції та Німеччини, що гарантувало би мир у Європі. Серед інших, такий погляд мали члени французького уряду Жан Моне та Роберт Шуман.

Ідею створення “Сполучених Штатів Європи” висловив Уїнстон Черчилль у відомій промові у Цюрихському університеті 19 грудня 1946 року. Він вважає, що слід утворити Сполучені Штати Європи “зادля возз'єднання європейської родини та наділити її такою структурою, яка дозволить їй жити та розвиватися в мирних, безпечних та вільних умовах”. Відома заява Роберта Шумана 9 квітня 1950 року роз'яснила суть цього проекту: встановлення фактичної солідарності, відмова від негайного федеративного устрою, але наявність дій, спрямованих на створення європейської федерації, усунування столітнього протистояння між Францією та Німеччиною, реалізація першого етапу інтеграції – спільного ринку вугілля і сталі. Ці дії передбачали досягнення мети, а саме створення Сполучених Штатів Європи. Передбачалось, що ця мета не може бути досягнутою одразу, тому накреслювалась послідовність кроків, які дозволять досягнути цієї мети. Заходи базувались на ефектах залучення чи ефектах

засувки, які повинні зробити процес інтеграції незворотнім. Ця процедура була визнана як “метод Жана Монне”, який переслідував мету інтеграції країн. В своїх “Мемуарах” (1976 р.) Жан Монне чітко формулює метод діяльності спілки: “Він полягає в підтримуванні постійного діалогу між європейським органом, який відповідає за пошук рішень спільних проблем, та національними урядами... Це цілком новий метод. Він не передбачає створення центрального уряду. Але він дозволяє приймати рішення на рівні спілки за допомогою Ради міністрів, тому що пропозиція вирішення суспільних проблем незалежним європейським органом дозволить безболісно оминати вимоги щодо одностайного прийняття рішень. Парламент та Суд підкреслюють суспільний характер цього утворення. Цей метод є реальним “федералізатором Європи”.

У травні 1950 року в Парижі міністром закордонних справ Франції Робертом Шуманом було запропоновано новий план часткової економічної інтеграції. Ініціатором цього плану був Жан Монне. У його Декларації, виголошеній 9 травня 1950 р., можна знайти наступні пропозиції:

- передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво,
- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації,
- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації,
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції.

Декларація про солідарність галузей Німеччини та Франції мала на меті забезпечити Європі та світу тривалий мир, а країнам-членам - економічний розвиток. Звісно, план передбачав, що майбутня організація буде відкрита для всіх бажаючих вступити країн. Завдяки цьому було досягнуто консенсусу щодо національних інтересів: з одного боку, Франція отримала можливість брати участь у контролі німецьких вугільної та металургійної галузей, а з іншого - ФРН змогла стати рівноправним партнером для інших держав.

План Шумана та Моне був реалізований 18 квітня 1951 року, коли було підписано Паризький Договір про створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі, який набрав чинності в липні 1952 р. Договір був підписаний на термін 50 років. Членами нової організації стали: Франція, ФРН, Італія, Голландія, Бельгія та Люксембург.

Спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту був утворений у лютому 1953 р., а сталі - у серпні 1954 р. Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року.

Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічно.

Міжнародна ситуація, яка склалася на початку 50-их років, призвела до того, що все частіше почали вести мову про економічну інтеграцію. США все більше і більше домагалися швидкої відбудови Німеччини та приєднання цієї країни до Західного блоку. Це було пов'язано із багатьма подіями у світі. У 1948 р. СРСР запровадив блокаду Берліна, тоді ж утворилися Федеративна Республіка Німеччини та Німецька Демократична Республіка. Крім того, у 1950 р. вибухнула війна в Кореї. Американські політичні кола вважали, що відбудована Німеччина становитиме протидію комунізму. Водночас, новий канцлер ФРН Конрад Аденауер заявив, що його країна має намір стати членом Ради Європи та НАТО. Ріст значення Німеччини не був у планах французьких політиків. Поява нової економічно розвиненої Німеччини, зокрема з розвинутою військовою промисловістю, викликала побоювання не лише у Франції.

Крім того, слід перелічити наступні причини створення спільноти:

- Потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією. Після багатьох років націоналістичних урядів у Європі, прийшов час на нову якість у європейській політиці - час на спільне функціонування та співіснування усіх народів Європи.

- Потреба миру та безпеки. Нова Європа та країни цієї Європи повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових

конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирав усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі.

- Сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати її мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг.

- Утримання економічного та політичного значення на міжнародній арені. Європейці добре розуміли, що обидві світові війни значно ослабили позиції європейських країн у світі. Лише тісна співпраця у цих сферах допомогла б повернути їм владу, яку вони втратили.

Великий внесок у розвиток співпраці зробив план відбудови європейської економіки, який був запропонований державним секретарем США Джорджем Маршаллом. Метою плану була фінансова та технологічна допомога країнам Європи, а умовою її надання було створення спільної комісії, яка мала складатися із представників країн, які отримуватимуть допомогу. З цією метою була створена Європейська Організація Економічної Співпраці. До 1952 року з цієї допомоги у вигляді кредитів скористалося 18 держав, а загальна сума допомоги становила бл. 14 мільярдів американських доларів. План Маршалла мав значний вплив на відбудову європейської економіки, а особливо на відбудову ФРН. Водночас, план був доповненням до політики стримування комунізму, яку проводили США. З політичних причин усі країни, які перебували під впливом СРСР, відмовилися від цієї допомоги.

Наступні роки принесли ряд інтеграційних ініціатив у різних площинах. 1952 р. - у Парижі був підписаний Договір про створення Європейського Оборонного Союзу (ЄОС). Ідею цього договору Франція висловлювала ще в 1950 році, т.зв. План Плевена (Pleven). Членами нового Співтовариства мали стати країни-члени ЄСВС, а його структура була схожа до структури організації-попередниці. Згідно з Договором, солдати ЄОС мали мати єдину

військову форму, а військові частини були б перемішані з огляду на національність. Передбачено було також одноосібне керівництво над 40 військовими частинами Спільноти. Однак, після підписання Договору, Франція його не ратифікувала. Унаслідок бурхливих дебатів, головним аргументом яких було обмеження суверенітету, парламент Франції не ратифікував Договору про ЄОС, результатом чого була відмова від цілої ініціативи. Через два роки, зі схожою ініціативою виступив міністр закордонних справ Великобританії Ентоні Еден. Як результат, 23 жовтня 1954 р. був підписаний договір про утворення Західноєвропейського Союзу (ЗЄС). Це мала би бути міжнародна організація, яка би займалася військовими справами, водночас не будучи пов'язаною з ЄСВС та з утвореним згодом Європейським Економічним Союзом.

Наступний етап економічної інтеграції країн Західної Європи розпочався відразу після початку конференції в Мессині, що в Італії, яка відбулася в червні 1955 року. Учасниками конференції були міністри закордонних справ країн-членів ЄСВС. На конференції утворено групу експертів (з бельгійцем Паулем Генрі Спааком на чолі), яка мала підготувати доповідь про можливість розширення інтеграції. Доповідь була представлена на черговій зустрічі „шістки“ у 1956 році у Венеції. Доповідь Спаака стала основою для подальших розмов про інтеграцію. Після декількох зустрічей міністрів закордонних справ та голів урядів країн-членів ЄСВС, 25 березня 1957 р. у Римі ці країни підписали два договори: Договір про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Договір про створення Європейського Співтовариства з питань Атомної Енергії (Євратом). Обидва договори набрали чинності 1 січня 1958 року. Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано Конвенцію про Деякі Спільні Інституції. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд. Наступним етапом стало підписання 8 квітня 1965 р. (набрав чинності 1 липня 1967р.) Об'єднавчого Договору, згідно з яким утворилася спільна для трьох Співтовариств Комісія (замінивши Високу Владу ЄСВС та Комісії ЄЕС і Євратому).

Згідно з положеннями Договору, завданням ЄЕС була діяльність для гармонізації економічного розвитку, сталого та рівномірного економічного росту, а також прагнення до тіснішої співпраці між країнами-членами Співтовариства. Крім того, у Договорі згадувалося про поступову ліквідацію митних платежів при товарообміні між країнами-членами ЄЕС, встановлення спільних митних тарифів і впровадження спільної торговельної політики із третіми країнами, запровадження спільної сільськогосподарської політики, стандартизації національних законодавств країн-членів до тієї міри, яка буде необхідна для функціонування спільного ринку. ЄЕС, як і ЄСВС, було відкритим для нових членів.

Європейське Співтовариство з питань Атомної Енергії було створене для того, щоб контролювати мирне використання ядерної енергії. Завдання Співтовариства полягало у встановленні норм безпеки для санітарної охорони працівників та населення та в контролі над використанням радіоактивних матеріалів. Це Співтовариство не мало значного впливу на процес європейської інтеграції.

Під час роботи над створенням ЄЕС, британці запропонували створити економічну організацію, яка би базувалася на меншій, ніж у ЄСВС, кількості зобов'язань. Виникає запитання: „Для чого і навіщо?“, адже вже існувала одна організація, а робота над створенням чергових тривала. Однак англійська еліта мала свої міркування. Навіщо пов'язувати себе тісною співпрацею в рамках Співтовариства, наражаючи себе на небезпеку втрати частини суверенітету та „послаблення“ взаємин зі США? Англійська пропозиція була такою: створити сферу вільної торгівлі, де немає внутрішніх мит, але кожна країна-член самостійно і незалежно проводить торгівлю з третіми країнами. Ця пропозиція не зацікавила членів ЄСВС, які прагнули до тіснішої співпраці. Але Великобританія вирішила „власноруч“ реалізувати свій план і 1960 р. разом із Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією утворила Європейську Зону Вільної Торгівлі (ЕФТА). Ця організація, однак, не підняла

міжнародного престижу Великобританії і не сповільнила стагнації англійської економіки, на що Лондон дуже сподівався.

У подальшому успіхи ЄЕС призвели до того, що країни-члени ЕФТА почали помічати за собою небезпеку економічної ізоляції та падіння конкурентноздатності своїх продуктів і, відповідно, зменшення впливу на ситуацію в Європі.

Співтовариства максимально розвивали свою співпрацю. Країни Західної Європи, які не належали до Співтовариств, усе частіше й частіше висловлювали своє бажання вступити до них. Перше розширення Співтовариств відбулося 1 січня 1973 р., коли до них приєдналися Великобританія, Данія та Ірландія. Переговори про вступ тривали досить довго, а разом із цими країнами переговори проводила і Норвегія. Найбільше проблем мала Великобританія, проти вступу якої виступала Франція. Президент Франції Шарль де Голль використав право вето, аргументуючи своє рішення тим, що прийняття Великобританії ослабить Співтовариства економічно і змінить їх внутрішньо. Звісно, усі добре розуміли, що насправді де Голль дбав не про добробут Співтовариств, а про утримання домінуючої позиції Франції в них. Таким чином, політичні інтриги загальмували розширення Співтовариств. Переговори були припинені зі всіма країнами. У 1967 р. Англія знову подала заявку про вступ – і знову Франція її відкинула. Лише в 1969 році, коли де Голль заступив Джордж Помпиду, уряд Франції дав згоду на початок переговорів, які успішно закінчилися для всіх вищезгаданих кандидатів. Договір про приєднання був підписаний з ними 22 січня 1972 р. І набрав чинності 1 січня 1973 р., але лише для трьох країн. Норвегія, у зв'язку з негативними результатами внутрішнього референдуму, не ратифікувала Договору і, відповідно, дорога до Співтовариств перед нею зачинилася.

Приєднання, окрім певних привілеїв, зобов'язало нових членів до певних дій. Усі нові члени отримали п'ятирічний перехідний період для пристосування національного законодавства до норм Спільнот, які виникають з членства. Хоча

вони й „виторгували“ для себе певну свободу в питаннях, пов'язаних з рухом капіталу, що було додано до Договорів про вступ у вигляді Додатків.

Прийняття Великобританії, Данії та Ірландії відкрило дорогу до приєднання для інших країн, які мали бажання приєднатися до Співтовариства. Відтак, 1 січня 1981 р. До Співтовариства приєдналася Греція, 1 січня 1986 р. – Іспанія та Португалія, а в 1995 р., уже до Європейського Союзу, - Австрія, Швеція та Фінляндія. 2004 рік можна вважати роком ідеологічного розширення, оскільки країни, що приєдналися, а саме Кіпр, Мальта, Словенія, Словачія, Латвія, Литва, Естонія, Чехія, Польща, Угорщина, не відповідали економічним критеріям ЄС. Але можливість, що більшість цих країн підпаде під вплив Росії, змусив ЄС закрити очі на недоліки цих країн. Теж саме стосується й країн 2007 року розширення – Болгарія та Румунія.

Політичні зміни, спричинені засіданнями „круглого столу“, падіння Берлінської стіни та об'єднання Німеччини призвели до того, що політична інтеграція набрала обертів. У 1990 р. Бельгія запропонувала організувати конференцію, на якій можна буде напрацювати принципи для поглиблення політичного союзу та впровадження спільної валюти (ЕКЮ). Ця конференція розпочалася в грудні 1990 р. у Римі і завершилася 7 лютого 1992 р. у Маастрихті підписанням Договору про створення Європейського Союзу. У цьому документі читаємо: “Європейський Союз будується на основі Європейських Співтовариств, доповнюючись політикою та формою співпраці встановленими у цьому Договорі. Європейський Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права; ці принципи є спільні для усіх країн-членів“. Під час підписання Договору було визначено, що в 1996 р. відбудеться чергова міжнародна конференція, на якій буде обговорено реалізацію Договору та буде ухвалено рішення щодо переходу до наступної фази інтеграції.

Згідно з **Маастрихтським Договором**, ЄС базується на трьох стовпах:

Повноваження першого стовпа дуже широкі, а саме:

спільний внутрішній ринок, тобто вільний рух осіб, капіталу, товарів та послуг, митний союз, спільна торговельна політика, спільна сільськогосподарська політика та політика рибальства, спільна транспортна та енергетична політика, Європейський Соціальний Фонд, спільна політика з питань охорони навколишнього середовища, захист конкуренції, підтримка наукового та технологічного розвитку, охорона здоров'я та споживачів, цивільна оборона, туризм та спорт.

Другий стовп - це Спільна Зовнішня Політика та Політика Безпеки (СЗППБ). Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та в світі. Цілі СЗППБ:

охорона спільних цінностей, життєвих інтересів, незалежності та цілісності ЄС, згідно з принципами Хартії Об'єднаних Народів, зміцнення безпеки ЄС та його членів, збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки, підтримка міжнародної співпраці, розвиток та зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав людини та основних свобод.

Третій стовп - співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ. Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з утриманням громадського спокою та охорону внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа, ЄС зобов'язується:

забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції, запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами, запобігати організованій злочинності та боротися з ними, боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями.

З метою боротьби з цими явищами створено європейську поліцію - Європол, а також висловлена мета в майбутньому уніфікувати покарання за такі дії у всіх країнах-членах.

Амстердамський Договір

Крах комуністичного табору в Європі, економічні та суспільні зміни в посткомуністичних країнах та їх бажання стати членами Співтовариства змусили ЄС виробити стратегію на майбутнє. Відповідний документ був прийнятий на саміті в Гессені в 1994 році.

Маастрихтський Договір давав можливість перегляду та змін деяких положень, зокрема тих, що стосувалися Європейського Парламенту та СЗППБ, а також європейського права. Вирішено проводити інституційні та правові реформи таким чином, щоб підготувати ЄС до розширення на Схід. Підготовка до чергової міжнародної конференції була розпочата вже в грудні 1995 р. Офіційно ця конференція почалася 29 березня 1996 р. у Туріні, а її результатом стало рішення про вдосконалення системи інституцій з огляду на майбутнє прийняття нових членів, наближення ЄС до його громадян, а також надання ЄС нових функцій у сфері юстиції та внутрішніх справ. Усі ці питання були включені до Амстердамського Договору, парафованого 17 червня 1997 р. Формально цей договір було підписано 2 жовтня 1997 р., і він набрав чинності 1 травня 1999 р.

У Амстердамському Договорі йдеться про основні права громадян, поступове встановлення зони свободи, безпеки та справедливості, містяться декларації про політичну співпрацю та судову співпрацю в карних справах, впроваджуються нові положення з питань працевлаштування, соціальної політики, охорони навколишнього середовища, здоров'я та споживачів, піднімається проблематика європейського громадянства, підкреслюється важливість дотримання принципів субсидіарності та пропорційності, містяться положення, які зміцнюють II-ий стовп ЄС, а також впроваджуються досить обмежені зміни, якщо йдеться про інституції ЄС та зобов'язальний процес прийняття рішень. Цілком новим є положення Договору, яке передбачає можливість використання в певних ситуаціях формули „тіснішої співпраці“ окремими країнами-членами задля реалізації спільних цілей. Виконуючи

положення Амстердамського Договору у сфері СЗППБ, визначено кандидатуру Високого Представника у справах СЗППБ, яким став Хав'єр Солана.

Знову нерозглянутими залишилися питання, пов'язані зі вступом нових членів, а зокрема:

створення нового принципу „урівноваження“ голосів у Раді,
визначення кількості членів Комісії та депутатів Європейського Парламенту для кожної країни-члена, зі врахуванням новоприйнятих.

Подальші внутрішні реформи, як визначив саміт, мали стосуватися боротьби з безробіттям, обмеження злочинності та охорони навколишнього середовища.

Після того, як Договір почав діяти, стало зрозуміло, що функціонування ЄС буде неможливим без загальної та ґрунтовної зміни його діяльності.

Ніццький Договір

Країни-члени запропонували Комісії, щоб вона якнайшвидше підготувала проект нової реформи. У відповідь, 13 грудня 1997 р. Європейська Комісія представила План дій 2000, де представила стратегію зміцнення ЄС перед розширенням, передбачаючи також потребу реформування систем спільної сільськогосподарської політики, інституцій, соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень. План дій був прийнятий Радою ЄС під час її засідання в Берліні 24-25 березня 1999 р.

У червні 1999 р. на саміті в Кельні було прийняте рішення про організацію міжнародної конференції, присвяченої справам інституцій та прийняттю нових членів. Як і було заплановано, конференція розпочалася 14 лютого 2000 р. і завершилася зустріччю Європейської Ради в Ніцці, яка тривала з 7 до 11 грудня 2000 р.

Міжнародна конференція завершилася підписанням у ніч з 10 на 11 грудня 2000 року нового Договору. Положення Ніццького Договору були офіційно визнані такими, яких цілком достатньо для потреб розширення ЄС.

Після підписання Договору підлягав процедурі ратифікації як в національних парламентах, так і в Європейському Парламенті.

Для того, щоб Договір набрав чинності, потрібна була його ратифікація у всіх країнах-членах ЄС. Ратифікацію можуть виконувати парламенти самостійно, хоча це може відбуватися через всенародний референдум. Такий референдум, наприклад, відбувся в Ірландії, де при низькій участі громадян (35% з тих, хто має право голосу) понад половина (54%) проголосувала проти прийняття Договору, що вважалося відмовою від розширення ЄС. Другий референдум, проведений 19 жовтня 2002 р., якому передувала потужна інформаційна кампанія, приніс очікуваний успіх. При участі 50% аж 63% населення погодилися на прийняття Ніщцького Договору.

У Декларації, доданій до Ніщцького Договору, передбачені подальші дебати щодо майбутнього ЄС, а зокрема: як встановити та контролювати детальніший поділ повноважень між ЄС та країнами-членами; статус Хартії Основоположних Прав ЄС, прийнятої на саміті в Ніщі; спрощення Договорів з метою легшої їх читабельності; ролі національних парламентів у майбутній європейській конструкції. Нова конференція представників урядів країн-членів, яка займеться цими питаннями, запланована на 2004 рік.

Питання для самоконтролю

1. Історія становлення Європейського Союзу.
2. Основні проблеми ЄС на сучасному етапі.
3. Історія інтеграції країн ЦСЄ до ЄС.
4. Основні проблеми країн ЦСЄ в складі ЄС.

Розділ III. Інтеграція країн ЦСЄ до НАТО

Рішення про приєднання нових членів до НАТО залежить передусім від політичної волі керівництва цієї організації та довіри народу до неї. Не існує жорстких вимог щодо набуття членства в Альянсі. Але більшість країн НАТО мають високий рівень розвитку демократії, ефективну економіку та сучасні збройні сили.

Відповідно до статті 10 Північноатлантичного договору його члени можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну втілювати в життя його принципи і сприяти безпеці в північноатлантичному регіоні. Основні принципи Північноатлантичного договору вимагають від його учасників захищати свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості й верховенства права.

У той же час членство в НАТО не передбачає обов'язкового досягнення західноєвропейського та північноатлантичного рівня розвитку демократичних інститутів. Від бажаючих вступити в НАТО вимагається, щоб країна-претендент на вступ прагнула реалізувати принципи демократії та свободи. Найбільш конкретними вимогами щодо членства в НАТО є вимоги до обороноздатності країни, яка бажає вступити в цей воєнно-політичний союз.

Кожен претендент на вступ повинен на досить високому рівні самостійно забезпечити свою безпеку і бути готовим частиною свого оборонного потенціалу робити внесок у колективну безпеку відповідно до вимог статті 5 Північноатлантичного договору, а також бути здатним брати участь у спільних операціях у складі Альянсу, не пов'язаних із колективною обороною.

Переважає більшість експертів, аналізуючи підготовку країн колишнього Варшавського договору і колишніх республік СРСР до вступу в НАТО, основну увагу акцентували на аспектах, пов'язаних з реформуванням збройних сил, економіки, демократизацією суспільства, виконанням Програми "Партнерство заради миру" і підготовкою громадськості до вступу в НАТО. При цьому поза

їхньою увагою залишалися два дуже важливі складники, що істотно впливали на прийняття цих країн у члени Альянсу.

По-перше, це вирішення питань, що гарантують із боку країн НАТО повну довіру до його нових членів. Одержання такої довіри передбачає прийняття аспірантом у тому чи іншому вигляді закону про люстрацію і відповідно - докорінне реформування служб безпеки з урахуванням вимог такого закону.

Наприклад, Естонія почала завойовувати довіру НАТО ще в 1991 р., ліквідувавши структури КДБ на своїй території. У Латвії й Литві також були прийняті закони про люстрацію, і боротьба проти "спадщини КДБ" у цих республіках мала свою специфіку. Одним із перших кроків на шляху вступу в НАТО для Чехії, Польщі й Угорщини були таємні домовленості, а потім і офіційні угоди з Альянсом зі взаємодії спецслужб.

У Чехословаччині, а потім у Чехії (1991 р., 1992 р.) дуже серйозно підійшли до реалізації закону про люстрацію і питань допуску громадян до заходів, що стосуються співробітництва з членами НАТО. У Чехії, наприклад, спочатку для військовослужбовців, а потім і для всіх громадян спецслужбами були введені три категорії - А, В, С, які свідчили про ступінь довіри залежно від рівня співробітництва з колишніми структурами КДБ. Для роботи (навчання) за кордоном, а також для призначення на керівні посади всередині країни необхідно було отримати документ, що підтверджував можливість "високого ступеня довіри" до даної особи.

Методи забезпечення безпеки, що раніше застосовувалися в Чехії, Польщі й Угорщині, відрізнялися від прийнятих у рамках НАТО, тому цим країнам довелося змінити всю систему надання доступу до секретних матеріалів і поводження із закритою інформацією. Це теж одна з проблем, з якою зіштовхнулися всі три держави в процесі набуття членства в Альянсі.

Наприкінці 2002 р. в Угорщині завершилася люстрація осіб, що після вступу країни в НАТО матимуть доступ до таємних документів Альянсу. Анкету типу "С" повинні були заповнити не тільки офіцери вищого рангу, а й

державні службовці, а також технічні працівники, які сортують вхідні документи.

Будь-який альянс завжди формується з членів, послідовних у своєму бажанні стати його членами. Це є запорукою довіри і відкритості альянсу. Якщо претендент у члени союзу, який формується, має масу достоїнств, але викликає сумніви в "благонадійності", то він видається небезпечним для союзу і загрожує його дієздатності. Ось чому часто "слабкі", але "віддані" претенденти мають значно більше шансів на вступ у НАТО, ніж сильніші, але непослідовні у своєму прагненні до членства.

Країни першої хвилі розширення - Польща, Угорщина та Чехія - почали свій шлях до НАТО майже відразу після зміни їхніх політичних режимів. Пріоритетом у політиці цих країн було прагнення позбутися радянської спадщини.

Особливістю просування цих країн до НАТО була узгодженість дій для досягнення поставленої мети. У листопаді 1991 р. президенти Польщі, Угорщини та Чехословаччини на зустрічі в угорському місті Вишеград підписали декларацію про тісну кооперацію своїх країн на шляху європейської інтеграції. Ці країни отримали неофіційну назву Вишеградської трійки. Після розпаду в 1993 р. Чехословаччини на дві держави ця група стала четвіркою.

Вишеградські країни докладали зусиль, щоб переконати НАТО в необхідності його розширення на Схід. Але інерція мислення Альянсу, якому свого часу протистояв потужний Варшавський пакт, спричинила великі сумніви Брюсселя щодо доцільності цього всупереч згоді Росії. Заява Росії про те, що вона не розглядає НАТО як ворожу організацію, до деякої міри стала поштовхом до активізації дій щодо його розширення. На початку 1994 р. під час проведення Брюссельського самміту НАТО було прийнято рішення про його розширення.

Більшість країн другої хвилі розширення почала свій шлях до НАТО разом із країнами першої хвилі. 12 держав задекларували своє бажання щодо членства практично одночасно. На зустрічі міністрів закордонних справ дев'яти

претендентів на членство 19 травня 2001 р. було підписано спільну заяву, що закликала НАТО запросити на Празькому самміті всі ці країни. Утворилося так звана "Вільнюська дев'ятка", яка з приєднанням через рік Хорватії стала десяткою. У 2002 р. Хорватія приєдналася також до Плану дій заради членства.

У Європі склалося неписане правило, що вступу до ЄС передуює вступ у НАТО, і це цілком зрозуміло. Вимоги для країн, які вступають у НАТО, значно менші. Вони не мають "жорсткої" конкретизації на відміну від вимог для вступу в ЄС. Стосунки НАТО з ЄС досить щільні. Про це свідчить укладена наприкінці 2002 р. угода про стратегічне партнерство між НАТО та ЄС. Тому всі країни першої та другої хвилі розширення НАТО ставили за мету спочатку вступ у НАТО, а потім - у ЄС.

На послідовність такого процесу просування по шляху вступу в ЄС, безперечно, впливають інтереси США. Вони можуть лобіювати вступ у НАТО та ЄС тієї чи іншої країни, як, наприклад, Туреччини, яка з 1963 р. є асоційованим членом ЄС, але можуть і заважати цьому євро інтеграційному процесу. США, відкрито не втручаючись у процес розширення ЄС, уважно стежать за "порядком" у Європі, щоб не втратити тут свого впливу.

Для його посилення в цьому регіоні на противагу зростанню потужності ЄС - своєрідних Сполучених штатів Європи (СШЄ), де домінують Франція та Німеччина, - США лобіюють вступ до НАТО та підтримують фінансове нових членів Альянсу зі складу колишніх держав Варшавського договору та СРСР. І ці країни, у свою чергу, стають своєрідними боржниками США і "платять" їм своєю підтримкою їхніх воєнних операцій, які відбуваються під прапором боротьби з тероризмом. Франція намагається протистояти впливу США в Європі, тому з її боку здійснюється деяка протидія прискореному розширенню НАТО

Входження в ЄС через вхід, який зветься "НАТО", дозволяє США делегувати своїх симпатиків до складу ЄС на допомогу Великій Британії, яка тривалий час надійно захищає інтереси США в ЄС. Чинна останнім часом система прискореного вступу до НАТО нових членів фактично ослаблює НАТО

внаслідок поступового зниження вимог до нових членів. Зараз спостерігається своєрідне змагання між НАТО та ЄС щодо кількості держав-членів цих об'єднань. При такому форсуванні процесу розширення НАТО та ЄС за браком часу "підтягування" нових членів до рівня розвинених країн не встигає за процесом розширення. Це призводить до того, що при взаємодії країн НАТО в операціях, які проводилися в Югославії, Афганістані та зараз в Іраку, США фактично змушені брати на себе основний тягар у бойових операціях, тому що інші члени блоку не мають на озброєнні сучасної військової техніки. США вже неодноразово висловлювали невдоволення таким станом справ, коли їхні союзники не бажають реформувати свої збройні сили відповідно до вимог часу і більше уваги приділяють розвиткові економіки, тоді як видатки на розвиток ЗС США з року в рік збільшуються.

Такий хід подій призводить до зростання розбіжностей, у першу чергу, між США та європейськими країнами-членами НАТО. США турбує зростання ЄС за рахунок прийому до нього нових країн. Тому можна вважати, що неписане правило вступу в ЄС через двері НАТО, за чим уважно стежать США, діятиме доти, доки вони будуть лідером світової економіки. Виняток із цього правила послідовного вступу в НАТО, а потім - у ЄС у Європі поки що може бути зроблений тільки для Швейцарії або для іншої країни, що зможе досягти такого економічного розвитку, який відповідає вимогам вступу в ЄС.

Досвід приєднання до НАТО перших двох хвиль розширення свідчить, що ефективність колективного приєднання залежить від внутрішньої єдності групи країн, що прагнуть до членства. Після завершення процедури приєднання другої хвилі членами Альянсу стануть 10 із 12 країн, які на початку 90-х рр. минулого століття почали свій шлях до НАТО (тобто всі країни Центральної та Східної Європи). Своєї черги залишаться чекати Албанія, Македонія та Хорватія. Не виключено, що згодом до них приєднаються й інші країни колишньої Югославії.

Разом вони можуть утворити нову групу, яка колективними зусиллями пройде шлях, прокладений вишеградськими країнами та вільнюською групою. Однак питання про те, чи доцільно повторювати саме цей шлях

"пострадянським" країнам, які, можливо, почнуть процес приєднання до НАТО, та чи доречний він для них, не має однозначної відповіді. Україні, найімовірніше, доведеться подолати свій шлях до НАТО та ЄС самостійно чи в кращому випадку - паралельно з деякими країнами Югославії, Грузією та Азербайджаном.

Необхідно чітко відокремити бажання від дійсності та визнати, що наша країна через специфіку історичних та сучасних політичних обставин має, можливо, власний шлях до НАТО, який значно відрізняється від шляхів вступу Польщі, Литви чи інших держав. Ніщо так не шкодить будь-якій справі, як поспішність, тому інтеграція України в розвинуту європейську спільноту, яка визначає наше майбутнє, вимагає виваженості та певного часу для вирішення існуючих проблем.

Проаналізуємо досвід набуття членства в НАТО деяких країн-кандидатів першої і другої хвилі його розширення.

Чехія. Уряд Чеської республіки 29 серпня 2001 р. схвалив керівні документи, які стосувалися реформування збройних сил Чеської республіки. Програма реформування готувалася 3,5 місяця. Для розробки програми було створено Урядовий комітет, який очолив Ярослав Скопек. Програма реформування містить аналіз поточного стану збройних сил, а також цілі та принципи розвитку чеських збройних сил протягом наступних десяти років. Комплект документів з реформи збройних сил був доступним для широкої громадськості.

Отже, Чеська республіка приступила до реформування своїх ЗС під стандарти НАТО, вже будучи фактично членом Альянсу. Як передбачається планом, реформування ЗС Чехії має бути закінчено до 2010 р. Упродовж цього часу планується поступово перейти до цілком професійних збройних сил. Реформа охоплює структуру ЗС, особовий склад, озброєння, інфраструктуру й фінансування.

Метою реформи є створення збройних сил, призначених як для забезпечення національних інтересів, так і дій у рамках НАТО. Вони повинні

мати сучасне озброєння, хорошу підготовку й добре обладнану інфраструктуру. Для цього збройні сили будуть істотно скорочені. Частка витрат на них протягом декількох років, які передували вступу Чехії в НАТО, підвищилася з 0,5% до 2,4% ВВП (2003 р.).

Збройні сили Чеської республіки як нового члена Альянсу природно мають потребу в більш високих темпах змін, ніж збройні сили "старих" держав - членів НАТО. З цих причин було б помилковим стверджувати, що реформа може бути реалізована на старій фінансовій базі. Якщо відповідний рівень асигнування не буде забезпечений, то реформування буде скоректовано в бік скорочення числа й обсягу запланованих заходів. Прогноз витрат Міністерства оборони до 2010 р. базується на прогнозі зростання економіки, підготовленому

Міністерством фінансів у квітні 2001 р. Реформа робить основний акцент на особовому складі, від якого залежатиме, набудуть збройні сили необхідних якостей чи ні.

Очікується, що витрати, пов'язані з утриманням особового складу, зростатимуть, оскільки збройні сили Чеської республіки будуть поступово професіоналізуватися. Витрати, пов'язані з персоналом, включають: грошове утримання й інші витрати на обслуговування, примусові страхові премії, витрати на постачання різного устаткування, розміщення особового складу й соціальну допомогу (відповідно до вимог НАТО).

Політичні й воєнні цільові настанови реформування передбачають:

- готовність до повноцінної участі в оборонних операціях відповідно до статті 5 як у складі сил НАТО, так і поза НАТО;
- підвищення готовності мобілізаційних резервів;
- готовність до участі в миротворчих операціях чисельністю до бригади (5000 осіб) чи еквівалентного контингенту ВПС (із початку 2007 р.) протягом не більше 6 місяців (без ротації);
- участь чеських ЗС у натовській системі ППО NATINEADS;
- участь в окремих довготривалих операціях з підтримання миру у складі батальйону чи відповідного еквівалента авіаційного підрозділу.

Додатково допускається можливість участі в інших операціях (гуманітарна допомога, допомога при катастрофах, стихійних лихах і т. д.) упродовж не більше 6 місяців контингентом чисельністю до 250 осіб;

- виконання завдань, визначених республіканським законодавством, усередині країни.

Принципових змін зазнає і структура чеської армії, до складу якої входитимуть територіальні та мобільні сили. Ці обидві частини сил мають включати:

- з'єднання (підрозділи) з високою готовністю до застосування (High Readiness Forces - HRF);

- з'єднання (підрозділи) з низькою готовністю до застосування (Forces of Lower Readiness - FLR);

- сили, що будуть готові до застосування через більш тривалий термін (рівень Long Build-Up-Forces - LTBUF).

Чисельність ЗС у мирний час не повинна перевищувати 34-36 тис. військовослужбовців і 10 тис. цивільних осіб. Нині

ЗС Чехії нараховують близько 55 тис. осіб, із них майже 20 тис. військовослужбовців термінової служби. Мобілізаційний резерв становить не більш ніж 1,8 чисельності ЗС мирного часу.

78% ЗС Чехії передбачено безпосередньо застосувати в інтересах НАТО.

Мобільні сили. Основна частина чеських збройних сил становитиме високо мобільні об'єднання сухопутних і військово-повітряних сил, які потрібно розглядати як внесок в обороноспроможність НАТО. До цих сил належатимуть механізовані з'єднання і комбіновані з'єднання ВПС. Механізоване з'єднання включатиме штабний підрозділ і три механізовані бригади, які складаються з батальйонних модулів. Основним модульним блоком є батальйон. Об'єднання ВПС складатимуться з керівництва, підрозділів забезпечення і бойових елементів (4 авіаційні бази як елементи авіаційних підрозділів і одна бригада ППО).

Названі сили призначаються для участі у спільних операціях, що впливають із вимог статті 5 Північноатлантичного договору, а також для операцій під керівництвом ЄС. У мирний час ці частини застосовуються на території Чехії для надання гуманітарної допомоги й допомоги при катастрофах.

Інша частина чеських ЗС складається з підрозділів, об'єднаних за територіальним принципом. Вона включає територіальні сили й сили підтримки. У свою чергу вони поділяються на:

- окружні й регіональні військові командування,
- мобілізаційні й навчальні бази,
- санітарні і тилові підрозділи.

Ці сили призначені для прийому і забезпечення розташування військ союзників у Чехії (Host Nation Support), а також для інших потреб, зокрема забезпечення чеських військ, задіяних у миротворчих операціях на території інших країн.

Важливим завданням для територіальних частин і частин підтримки є також забезпечення сухопутних і авіаційних частин усередині країни, оборона й забезпечення безпеки об'єктів стратегічного призначення, навчання військовослужбовців і запасників, а також забезпечення проведення мобілізаційних заходів.

Серед інших військових формувань планується посилення ролі військової поліції, оптимізація її організаційної структури з використанням досвіду інших держав - членів НАТО і поліпшення взаємодії військової поліції з бойовими частинами. Перебудова військової поліції передбачає її використання як усередині країни, так і за кордоном. Планується задіяти її для надання допомоги поліції Чеської республіки, а також для участі в гуманітарних операціях за рубежем.

Грунтовні зміни відбулися і в командно-керівних структурах чеських збройних сил. Здійснено чіткий поділ функцій та структур політико-цивільного і військового керівництва. Усувається дублювання функцій та завдань міністерства оборони і Генерального штабу. Міністерство оборони

займатиметься зовнішньополітичними й міжвідомчими відносинами, відповідатиме за формування політики національної оборони. Про воєнну політику широка громадськість буде періодично інформуватися через видання таких документів, як "Воєнна стратегія Чеської республіки" та "Біла книга міністерства оборони".

Генеральний штаб став частиною міністерства оборони (стратегічним рівнем керівництва), відповідальним за підготовку середньострокових планів, а також довгострокового планування розвитку ЗС. Начальник Генерального штабу уповноважений здійснювати військове керівництво збройними силами. Для цих цілей міністр оборони делегує йому відповідну виконавчу владу. Крім того, до сфери відповідальності начальника Генерального штабу передано також деякі інші напрямки для того, щоб розвантажити міністра оборони. Відповідно внесені необхідні зміни на оперативному й тактичному рівнях керівництва збройними силами.

Для того, щоб поліпшити координацію керівництва збройними силами, при Генеральному штабі було створено Об'єднаний оперативний центр (Joint Operation Center, JOС), який організовує керівництво та координацію взаємодії військових частин при вирішенні ними широкого спектру завдань. Частина персоналу Об'єднаного оперативного центру взаємодіятиме з різними комітетами НАТО. Ця структура забезпечує також керівництво підрозділами, що перебувають за кордоном.

Оперативно-тактичний рівень керівництва (дивізія) діє як виконавчий елемент. Його головне завдання - навчання особового складу для бойового використання, організація забезпечення підрозділів і керівництво ними під час їх застосування.

Усі системи управління взаємно сумісні і надійно захищені від втручання іноземних розвідувальних служб країн — не членів НАТО чи терористів.

Реформування збройних сил Чеської республіки передбачається провести в чотири етапи.

На першому етапі (2002 р. — до кінця 2003 р.) було здійснено структурні й законодавчі зміни, щоб збройні сили могли ефективно діяти з 1 січня 2004 р. Міністерство оборони і Генеральний штаб повинні пройти період адаптації до нових функцій. На цьому етапі планувалося посилити соціальний захист військовослужбовців, поліпшити інфраструктуру, підвищити рівень гуманітарної, спортивної та професійної підготовки.

На другому етапі (2004-2005 рр.) має бути проведена професіоналізація тих підрозділів, які взаємодіють з силами НАТО. За цей час повинна також початися професіоналізація елементів, передбачених для територіальних сил забезпечення. Триватиме модернізація старих і здійснюватиметься постачання нових озброєнь. Серед першочергових пріоритетів у цій галузі перетворень слід назвати: бойові вертольоти, озброєння й боєприпаси для легких бойових літаків Aero L-159 ALCA, бронетранспортери (8x8), вантажні автомобілі високої прохідності, системи керування, тренажери для навчання, прилади нічного бачення тощо.

На третьому етапі (2006-2007 рр.) всі підрозділи ЗС повинні бути цілком професійними й досягти первісної оперативно-тактичної взаємосумісності. На цьому етапі має розпочатися реалізація 2-го Пріоритетного проекту, який стосується озброєння для протитанкової оборони, танків і артилерії, з метою підвищення бойового потенціалу та наступальних можливостей механізованих підрозділів.

На четвертому етапі (2008-2010 рр.) заплановано генеральну модернізацію озброєнь. Планується виконання 3-го Пріоритетного проекту, який передбачає постачання на озброєння

чеських збройних сил нових надзвукових бойових літаків і збільшення кількості засобів ППО для того, щоб підвищити бойові можливості ВПС і ППО. Після завершення цього етапу має бути досягнута повна оперативно-тактична взаємодія всіх частин, а також завершено вдосконалення інфраструктури.

До кінця 2006 р. професійні ЗС Чехії повинні досягти початкової оперативно-тактичної взаємодії. Це значить, що до негайних бойових дій мають бути готові:

- 2 бригади,
- 2 підрозділи дивізійної ланки,
- 1 ескадрилья бойових літаків,
- 1 підрозділ спостереження за повітряним простором.
- транспортна авіація, на яку покладається завдання транспортування вантажів і військ у рамках НАТО,
- інфраструктура для 4-5 батальйонів сухопутних військ,
- 4 гарнізони по одному батальйону, готовому до бойового застосування.

• Отже, Чеська Республіка поставила перед своїми збройними силами амбіційні й честолюбні цілі. Малоімовірно щоб Чехія без членства в НАТО так інтенсивно й цілеспрямовано здійснювала реформування своїх збройних сил. Але без достатнього грошового утримування забезпечити збройні сили необхідною кількістю професійних військовослужбовців замість військовозобов'язаних буде дуже проблематично. Значні витрати на утримування професійних військових можуть поставити під загрозу виконання плану реформування ЗС Чехії.

• Польща. Прийняття цієї країни в НАТО в березні 1999 р. було знаменною подією для Польщі. Майже відразу після вступу в Альянсі Польща пройшла своєрідний іспит участю в миротворчих силах НАТО в Косово (KFOR) та в Албанії (AFOR).

• Підготовка Польщі до вступу в НАТО і її членство в ньому прискорило перебудову війська польського. Одним із важливих компонентів реформування ЗС Польщі була реалізація стандартів НАТО в структурах ЗС. Збройні сили Польщі також були поділені на два основних компоненти - сили постійної готовності й сили швидкого реагування.

• Підготовка сил швидкого реагування вимагає значних фінансових витрат. Відповідно до вимог НАТО Польща надає ці сили в його розпорядження. У 2000 р. при плануванні спільних заходів НАТО на період 2001-2006 рр. Польща була запрошена для участі в 180 короткострокових та довгострокових заходах. Така ж кількість заходів на 5 років планується з такими країнами, як Великобританія й Німеччина.

Формування сил швидкого реагування було розпочато ще до вступу Польщі в НАТО. До складу сил швидкого реагування сил НАТО від Польщі ввійшли:

1. сухопутний компонент:

- 10-а бронетанкова кавалерійська бригада, -10-а тилова бригада з Ополе;
- 4-ий полк ППО з Червинська;
- 16-ий авіадесантний батальйон із Кракова;
- 18-ий авіадесантний батальйон із Бельско-Бяли;
- дві вертолітних ланки з 66-ого вертолітного крила;
- дві ескадрильї з 7-ого Люблінського з'єднання.

2. компонент ВМС:

- підводний човен "Орел";
- корвет "Казуб";
- три ракетних катери;
- мінний транспорт
- тральщик "Мева";
- рятувальне судно "Піаст".

3. компонент ВПС:

- -. 1-а ескадрилья тактичної авіації з Мінська Мазовецького;
- 7-а ескадрилья тактичної авіації з Повідз;
- 40-а ескадрилья тактичної авіації зі Швидвина.

На решту частини ЗС покладається завдання оборони території Польщі.

У процесі набуття членства в НАТО відбувалася реструктуризація та модернізація оборонної промисловості Польщі.

На цьому шляху передбачається приватизація підприємств оборонної промисловості з використанням частини коштів від приватизації на реструктуризацію і модернізацію цього сектора польської економіки та ЗС Польщі. Контроль держави зберігається тільки за тією частиною галузі, яка має в оборонному комплексі Польщі ключове значення. Для зменшення витрат на розробку та виробництво озброєння розвиток оборонної промисловості планується здійснювати у співпраці з союзниками по НАТО, а також у майбутньому - в рамках ЄС та членства у Спільній організації співпраці в галузі озброєнь (OSCE).

Заслугує на увагу сформована практика посилення ЗС Польщі за рахунок фактично безкоштовної передачі військової техніки й озброєння з країн-членів НАТО. Так, 29 січня 2002 р. було прийнято рішення про безкоштовну передачу ЗС Польщі 126 танків "Леопард 2 А4", а також спеціальної бронетехніки, вантажних автомобілів, радіостанцій, тренажерів, боєприпасів та іншого устаткування з запасів Бундесверу. Оцінка вартість переданого озброєння й техніки становить близько 380 млн. євро. Польща сплатила тільки за переміщення озброєння й техніки з баз збереження в Німеччині на свою територію, затративши 22,5 млн. євро.

Танки випуску 1985-1987 рр. мають залишок ресурсу 75% і не вимагають ремонту. За умовами договору передачі військової техніки й озброєння Німеччина забезпечує перенавчання 490 військовослужбовців Польщі. Отримана техніка й озброєння призначаються для укомплектування 10-ої бронетанкової кавалерійської бригади, що буде закріплена за силами швидкого реагування для участі в діях сил НАТО і взаємодіятиме з 7-ю бронетанковою дивізією Бундесверу. Бригада досягне початкової боєздатності до кінця 2004 р. Реалізований проект є реальним внеском у поліпшення взаємодії ЗС Польщі з іншими силами НАТО.

У вересні 2003 р. ВПС Польщі були передані Бундесвером 26 винищувачів МіГ-29 за символічну плату 1 євро. У цьому ж році норвезькі королівські ВМС

безкоштовно передали ВМС Польщі 5 дизельних підводних човнів типу "Коббен".

Такі прецеденти дають підстави Україні при набутті членства в НАТО сподіватися на безкоштовне отримання західноєвропейської техніки й озброєння, що прискорить інтеграцію її збройних сил в оборонні структури Альянсу.

Румунія. З початку реформування (1990 р.) у румунських збройних силах було проведено відповідні структурні зміни. Однак для того, щоб забезпечити необхідну модернізацію національних збройних сил, Румунії не вистачило фінансових можливостей.

За період реформування чисельність особового складу було скорочено з 320 тис. осіб до 99200 тис. (кінець 2002 р.). У 1999 р. румунський уряд офіційно заявив про намір Румунії вступити до НАТО та ЄС. Для реформування ЗС за основу було прийнято план вступу в НАТО "Membership Action Plan", який є обов'язковим для аспірантів НАТО. За основну модель було обрано більш ефективну і гнучку структуру збройних сил, яка відповідає стандартам НАТО і повинна бути впроваджена до кінця 2003 р. Реформування передбачає збереження загального військового обов'язку як необхідного елемента формування національної ідентичності.

У листопаді 2002 р. було прийнято рішення про прийом Румунії в члени НАТО за умови виконання рамкових умов, які уряд відобразив у плані під назвою "Objective Force - 2007". Рішення щодо прийняття програми "Objective Force - 2007" стало офіційною реакцією Румунії на запрошення в НАТО. Прискорений вступ у НАТО вимагає більшої гнучкості й швидкості реформування ЗС.

В "Objective Force - 2007" передбачається реалізація принципу "силового доповнення", що дозволяє мати істотно менші збройні сили, ніж заплановані в "Програмі ЗС - 2003". "Objective Force - 2007" дозволяє мати лише активні підрозділи чи різні комбінації з активних і територіальних підрозділів. Об'єднання з "важких" і "легких" сил будуть створені найближчим часом. У

зв'язку з виникненням нових загроз більша увага приділяється силам спеціального призначення. Загальна чисельність ЗС відповідно до програми "Objective Force - 2007" повинна становити близько 90 тис. осіб (75 тис. військових і 15 тис. цивільних).

У сухопутних військах передбачається істотне скорочення територіальних підрозділів, а також значне зменшення підрозділів забезпечення. Це передусім зайві підрозділи зв'язку, тилу й обслуговування. Підпадає під скорочення частина інфраструктури (належні ЗС споруди, навчальні заклади). Крім того, у сухопутних військах планується скорочення однієї чи декількох важких бригад з важким озброєнням, щоб підвищити бойові можливості легких сил.

Реформування ЗС здійснюється на основі "Програми ЗС -2003". Ця програма передбачає наявність активних і територіальних підрозділів та військ резерву в усіх видах збройних сил. Заплановано, що всі сили матимуть озброєння, однак відрізнятимуться укомплектованістю особовим складом. Активні підрозділи будуть укомплектовані на 80-90% від штатної чисельності, тоді як територіальні - тільки від 50 до 70%.

Сухопутні війська. Основною ланкою управління сухопутних військ мають бути оперативні корпусні штаб-квартири і дивізійне командування активних сил, які складаються з:

- 6 бойових бригад;
- 3 бойових бригад підтримки;
- 1 бригади тилу.

Територіальні сили включають 9 бойових бригад, 5 бойових бригад підтримки і 2 бригади тилу.

Для територіальних сил у разі потреби будуть розгорнуті дві територіальні штаб-квартири корпусу. Резерв, підготовлений до мобілізації, нараховує 130 тис. чоловік.

Військова-повітряні сили (ВПС). До активних підрозділів ВПС належать:

- 1 авіаційний центр оперативного командування (Air Sovereignty Operations Centre, ASOC);

- 12 ескадрилій бойових літаків;
- 1 транспортна авіаційна ескадра;
- 1 бригада протиповітряної оборони;
- 1 полк протиповітряної оборони;
- 3 полки далекого зв'язку;
- 1 радіорелейний центр зв'язку;
- 2 навчальні бази.

Територіальні підрозділи при ВПС охоплюють:

- 1 дивізіонне командування;
- 1 полк ППО;
- 1 саперний полк;
- 1 навчальну авіаційну ескадрилью.

ВПС мають усі типи літальних апаратів і всі елементи протиповітряної оборони.

Військово-морські сили (ВМС). Активні підрозділи ВМС зазнали значного скорочення. Переважну частину кораблів було виведено з бойового складу як застарілу. Сучасна стратегія реструктуризації ВМС передбачає збереження у складі флоту одного есмінця, шести фрегатів, 38 кораблів, зокрема патрульних і охорони узбережжя, 18 тральщиків. Частина частково боєздатних кораблів із сил активних підрозділів ВМС повинна бути передана територіальним силам.

Передбачається модернізація надводних кораблів, передусім кораблів, призначених для боротьби з мінною небезпекою і підводними човнами. Кількість фрегатів у складі ВМС у недалекому майбутньому повинна бути збільшена, щоб гарантувати безпеку в Чорному морі.

Територіальні сили включають:

- 1 ракетний батальйон охорони узбережжя;
- 1 загін швидкісних катерів;
- 1 полк далекого зв'язку;
- 1 морську базу;
- 1 річкову базу.

- Румунія вже протягом десяти років бере активну участь у миротворчій діяльності. Вона поглиблює військове співробітництво й розширює двосторонні зв'язки зі своїми сусідами та іншими країнами Чорноморського регіону. Це має особливе значення для підготовки військовослужбовців. Така співпраця дозволяє з мінімальними витратами підвищити навченість особового складу й готовність його до дій у багатонаціональних силах, якими є сили НАТО.

- Болгарія - одна із семи країн, запрошених приєднатися до НАТО у 2002 р. Протоколи вступу було підписано 27 березня 2003 р. Механізм вступу в Альянс передбачає річний період ратифікації договору всіма 19 майбутніми союзниками по НАТО. У ході ратифікації планується ретельний контроль підготовки претендентів на вступ у НАТО. Для визначення структури своїх ЗС у зв'язку із планованим вступом у травні 2004 р. в НАТО Болгарія провела оборонний огляд.

Одним з основних завдань реформування ЗС Болгарії є створення сил швидкого реагування, які повинні брати участь у спільних операціях НАТО. У 2004 р. Болгарія зосередила свою увагу на двох ключових пріоритетах реформування ЗС. Вона планує зміцнити розвідку і модернізувати озброєння під стандарти НАТО. Протягом 2003 р. Болгарія намагалася досягти таких стандартів і в питаннях захисту інформації. Для цього болгарський уряд активно взаємодіяв з комітетом безпеки Північноатлантичного альянсу. Мета роботи — розробка й реалізація процедур допуску осіб до розвідувальних зведень.

Комісія, яку становить комітет безпеки НАТО, уповноважена перевіряти місця роботи із закритою інформацією, благонадійність службовців, що матимуть доступ до таємної інформації Альянсу. Така комісія працюватиме в усіх семи країнах, що будуть прийняті в НАТО. Вона також визначить коло осіб, які будуть мати допуск до роботи в його особливо важливих керівних органах.

Під стандарти НАТО Болгарія планує модернізувати 30 вертольотів Мі-24 за допомогою концерну EADS (European Aeronautic Defence and Space Company), Ізраїлю та Росії, а також доробити за допомогою Росії 21 винищувач

МіГ-29. На останнє виділено 50 мільйонів доларів, однак до травня 2004 р. планувалося доробити тільки частину винищувачів.

Виходячи з досвіду набуття членства в НАТО країнами Центрально-Східної Європи, необхідно готуватися до виконання нового спектра завдань, які раніше не стояли перед ЗС України. Проект нової Воєнної доктрини України, на жаль, не робить акценту на цих нових завданнях і їх особливостях. Членство в НАТО передбачає, крім стандартних завдань, що раніше превалювали у Воєнній доктрині України (наприклад, захист суверенітету), також завдання підтримки союзників по НАТО в запобіганні конфліктам і подоланні криз поза межами України.

Отже, одним з основних завдань реформування ЗС України є подальший розвиток та зміцнення сил швидкого реагування за рахунок оснащення їх найсучаснішою зброєю, модернізованою під стандарти НАТО. Особовий склад цих сил, призначених для участі у спільних операціях, які проводяться під егідою НАТО, повинен мати рівень підготовленості відповідно до його стандартів.

Україна, як і інші держави першої та другої хвилі розширення НАТО, має гострі проблеми з фінансуванням реформування збройних сил, тому першочерговим завданням у здійсненні політики переозброєння є проведення модернізації наявного озброєння під стандарти НАТО. У цьому Україна також може розраховувати на безкоштовне отримання надлишків озброєння від інших країн-членів НАТО. Так, є надія отримати від Польщі два підводних човни 641 проекту, які ще перебувають у складі сил постійної готовності ВМС Польщі.

Напевно, доцільно зберегти систему змішаного комплектування особовим складом ЗС України у співвідношенні 50% контрактників та 50% призовників зі скороченим терміном строкової служби до 6-8 місяців. Подібну систему комплектування ЗС мають такі члени НАТО, як Німеччина, Польща, Данія, Норвегія, Португалія, Туреччина, Іспанія, Угорщина, а також кандидати в члени — Словенія, Латвія, Естонія, Литва, Румунія, Словаччина та інші. Румунія, Німеччина та Туреччина взагалі не планують переходити до повністю

професійних ЗС, тому що вважають загальновійськовий призов важливою ланкою зв'язку суспільства зі збройними силами, яка сприяє вихованню нації, що для України також є дуже важливим чинником.

Кінцевою метою реформи, як показує досвід країн-кандидатів, є створення збройних сил, що можуть застосовуватися як для забезпечення національних інтересів, так і в рамках спільних завдань НАТО. Вони повинні мати сучасне озброєння, хорошу підготовку і добре обладнану інфраструктуру.

Отже, відповідно до цих вимог основна частина українських ЗС повинна складатися з високо мобільних об'єднань сухопутних і військово-повітряних сил, структурними одиницями яких є модулі, основу яких становить батальйонна ланка. Можливим є й інший варіант: українські збройні сили можуть складатися з об'єднаних за територіальним принципом підрозділів, які включають територіальні сили й сили підтримки.

Питання для самоконтролю

1. Історія створення та розвитку НАТО.
2. Процес інтеграції країн ЦСЄ до НАТО.
3. Проблемні питання країн ЦСЄ в складі НАТО.

Розділ IV. Історія створення та основні етапи розвитку «Східного партнерства».

ЄС на сучасному етапі виступає в якості центру європейської підсистеми міжнародних відносин, багато в чому визначаючи траєкторії розвитку прилеглих держав. Початок періоду цієї системоутворюючої політики можна датувати розширенням на Грецію, Іспанію і Португалію, коли вступу в ЄС передували поширення системи цінностей і створення структурних фондів для підтримки нових економік. Хвиля розширення 2004-07 років, ставши апогеєм динаміки залучення сусідніх держав в нормативно-правову орбіту ЄС, поставила ЄС перед новим завданням: створити систему взаємин на комунітарному рівні з державами-сусідами, які не хотіли або не можуть в найближчому майбутньому стати членами ЄС, але для яких суто економічний характер взаємодії не достатній. Таким чином, розвиток політики сусідства та її концептуальне наповнення стало результатом «втоми від розширення» і спробою виробити інші формати взаємодії. Метою зовнішньої політики ЄС постбіполярного періоду є регіональна стабілізація - саме їй були підпорядковані процес розширення на держави ЦСЄ та розвитку політики сусідства.

Немає сумнівів у тому, що кожна держава або група держав, які складають регіональне угруповання (за прикладом ЄС), вважають, що держави у його кордонів повинні бути максимально стабільними. Це одна з небагатьох причин, по якій Туреччина ніколи не буде прийнята в ЄС, оскільки з прийняттям Туреччини, ЄС отримає на своїх кордонах такі нестабільні держави як Ірак, Іран і Сирію.

Початкова мета європейської політики сусідства, яка охопила 6 країн колишнього СРСР і 9 країн Барселонського процесу, була сформульована як побудова «більше, ніж партнерства, але менше, ніж членства». Концепція політики сусідства полягала у створенні нових інституційних рамок взаємодії, які повинні були забезпечити стабільність і безпеку на нових кордонах ЄС і

переформатувати параметри взаємодії з Росією. Ініціатива передбачала широкомасштабне співробітництво без інституційної надбудови, що ілюструє відома фраза Р.Проді про «спільності все, крім інституцій». Головним завданням на шляху побудови «Європи без розділових ліній» проголошувався перехід держав - партнерів до демократії, ринкової економіки та визнанню європейських цінностей.

Відкликом ЄС на падіння соціалістичного ладу у Східній Європі у 1989-1990 рр. було прагнення надати перспективу членства країнам регіону з метою стимулювати внутрішні перетворення у цих країнах та сприяти їхньому поверненню до європейської спільноти. В той же час, у цей період подібна перспектива не була надана країнам – колишнім республікам СРСР (окрім стран Балтії). Власне, питання надання подібної перспективи залишається актуальним і на теперішній час. Перспектива членства є одним з найкращих стимулів до проведення реформ з метою наближення до ЄС, оскільки членство є кінцевою та чітко окресленою метою подібних реформ.

Під власне східною політикою ЄС розуміється політика ЄС щодо країн Центральної та Східної Європи. Тобто країн колишнього соціалістичного табору. Існує і більш вузьке розуміння східної політики – як такої, що стосується лише країн Східної Європи. Які не мають наміру або не можуть претендувати на членство у ЄС у найближчій перспективі (Росія, Україна, Молдова, Білорусь).

У східній політиці ЄС можна виділити наступні етапи, що характеризувалися своїми особливостями. Протягом першого етапу (1989-2004) відбувається визнання європейських прагнень країн ЦСЄ, інституційне оформлення відносин, зокрема укладання Європейських угод та Угод про партнерство та співробітництво, підготовка та завершення процедури вступу 12 країн. ЄС проводив диференційовану політику щодо тих країн, які отримали статус кандидатів та тих, що не мали такого статусу. З кандидатами було ініційовано укладання так званих Європейських угод, що передбачали підготовку до вступу ЄС; з іншими країнами були укладені Угоди про

партнерство та співробітництво. У 2002-03 формується концепція нового інструменту відносин з країнами, що опинилися поза межами розширення – Європейської політики сусідства. Другий етап (2004 – 2007) характеризувався впровадженням та розвитком Європейської політики сусідства, укладанням так званих Планів дій між ЄС та країнами-сусідами. Третій етап (з 2007) – виокремлення східного та південного напрямів політики ЄС. Які були інституційно оформлені у Східному партнерстві та Союзі для Середземномор'я. Головною метою цих програм – створити навколо себе зону стабільності.

Країни, що мали стати об'єктами втілення ЄПС, були згруповані суто по географічному критерію (близькість до кордонів ЄС). Безвідносно їх зовнішньополітичних пріоритетів, рівня розвитку та цивілізаційної належності. Таким чином, бажання ЄС охопити всіх своїх географічних сусідів єдиним інструментом відносин призвело до розробки та втілення ним ЄПС. Причому ЄПС залишалася фактично односторонньою політикою ЄС – країни-сусіди могли приймати чи не приймати участь у її конкретних ініціативах.

Крім ЄПС та Східного партнерства, ЄС започаткував регіональні виміри своєї політики – так звані Північний вимір та Чорноморську синергію, які концентруються на галузевому співробітництві та конкретних проблемних питаннях регіонів Причорномор'я та північної Європи.

Ідея започаткування особливої стратегії сусідства щодо східноєвропейських країн уперше офіційно прозвучала на засіданні Ради ЄС із загальних питань та зовнішніх зносин у квітні 2002 року. Ініціатива належала Великій Британії та скандинавським державам. Це була перша спроба сформулювати відповідь ЄС на виклик нової геополітичної реальності по завершенні розширення ЄС на Схід 2004 року. Нові сусіди поставили перед ЄС низку проблем: стосовно можливостей подальшого східного розширення. Щодо сфери безпеки, прикордонного контролю, іміграції, політико-економічного діалогу. Концептуальні засади нової стратегії були викладені у Повідомленнях Європейської Комісії до Європейського Парламенту та Ради Європи «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин із нашими південними та східними

сусідами» та «Європейська політика сусідства». У цих документах акцентується, що нова політика ЄС має на меті створити на південь і на схід від нових кордонів ЄС зону стабільності, миру та добробуту завдяки налагодженню тісних довготривалих відносин із сусідніми країнами на основі дотримання спільних цінностей, таких як демократія, верховенство права, повага до прав і свобод людини. Прикметно, що ЄС підкреслює, що така політика є інструментом укріплення відносин між ЄС і країнами-партнерами, що є «поганою звісткою» для країн Східної Європи.

Єдиний реальний спосіб змінити нинішній стан справ у взаємодії ЄС із його сусідами – це перегляд всієї політики сусідства з нуля. Її новий дизайн не варто починати з пошуку єдиного підходу до всіх держав, які опинилися в географічній близькості з ЄС. Необхідно більше індивідуалізувати засади взаємодії з сусідами. Крім того, потрібно виходити не тільки з проблем безпеки, міграції тощо, які найбільше турбують ЄС у відносинах з його сусідами, а й з реальних потреб і прагнень сусідів.

Більш серйозно питання ЄПС на східному напрямку було піднято в 2006 році. Напередодні головування Німеччини в ЄС влітку 2006 року німецьке МЗС виступив з пропозицією «ЄПС плюс», яке включало держави західного флангу СНД і Закавказзя. Розглядаючи їх розвиток через призму перспектив демократичного транзиту на тлі сталися «кольорових» революцій в Україні та Грузії. Документ пропонував розширення інституційної співпраці з можливою участю країн-партнерів у процесі прийняття рішень в ЄС. Потім з'явилися подібні польський і литовський документи, в яких формулювалися пропозиції щодо реформування ЄПС. В обох документах підкреслювалася різниця між сусідами-європейцями на сході і сусідами Європи на півдні.

ЄПС на східному напрямку був інституціоналізовано в межах «Східного партнерства». Польсько-шведська ініціатива «Східне партнерство» була від самого початку спрямована на посилення і стимуляцію Східного виміру Європейської політики сусідства, до якого належать Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна і Беларусь. Не визначаючи членство в ЄС як

остаточну мету партнерства, ця ініціатива покликана забезпечити активне співробітництво у дво- та багатосторонньому форматі як із ЄС, так і між країнами-партнерами, з метою приведення законодавства, економіки і адміністративного управління та інших сфер до європейських стандартів.

Серед причин створення «Східного партнерства» можна виділити:

1. Неefективність Європейської політики сусідства на східному напрямку. Авторитарні країни залишилися такими ж авторитарними, демократії - крихкими і нестабільними. Демократична хвиля на пострадянському просторі, що почалася з Грузії, змінилася згодом демократичним відкатом. Жоден із заморожених конфліктів (Придністров'я, Нагірний Карабах, Абхазія) не просунулося до рішення. Конфлікт у Південній Осетії показав, що в регіоні відсутня належна система безпеки та запобігання військових дій.

2. Посилення ролі Східної Європи в європейських справах. Запустивши «Східне партнерство», Польща і Швеція змусили своїх європейських партнерів визнати, що Азербайджан, Вірменія і Грузія знаходяться в Європі, а це означає, що у відповідності з принципами Римського договору 1958, всі ці країни теоретично можуть стати в майбутньому членами Європейського Союзу. До цього варто додати політику Польщі щодо інтеграції України та Грузії в європейську сім'ю з метою подальшого зміцнення регіону.

3. Військовий конфлікт в Південній Осетії, зміна політики Росії щодо сусідів і підвищення ролі енергетичної безпеки. Що трапився в серпні 2008 р військовий конфлікт у Південній Осетії, в який виявилися втягнутими Грузія і Росія, в черговий раз дав зрозуміти Європейському Союзу, що відбувається на східних кордонах ЄС серйозно впливає на європейську ситуацію. «Газові війни», що послідували за раціоналізацією економічної політики РФ щодо сусідів і негативно відбилися на їхніх взаєминах, стривожили також і європейських лідерів своєю непередбачуваністю і руйнівним характером. Відповідно до Декларації Європейської Ради, прийнятої 20 березня 2009, була затверджена зовнішньополітична ініціатива «Східне партнерство». 7 травня 2009 відбувся установчий Саміт нової ініціативи ЄС «Східне

партнерство», за результатами якого було прийнято Спільну заяву, згідно з яким «Східне партнерство» є доповненням до двосторонніх договірних відносин між ЄС та кожною з країн-партнерів.

Серед положень Комунікації «Східного партнерства» можна виділити: оновлення договірно-правової бази відносин ЄС зі східними сусідами; створення спеціальної програми допомоги для зміцнення адміністративної спроможності країн-партнерів; створення поглиблених зон вільної торгівлі, буде залежати від готовності економік країн-партнерів; лібералізації візового режиму між ЄС та країнами-партнерами з можливістю започаткування безвізового діалогу з партнерами; зміцнення енергетичної безпеки ЄС та його партнерів на принципах Енергетичної Хартії; вирівнювання регіонального розвитку країн-партнерів, підтримка соціально-економічного розвитку; введення багатостороннього політичного діалогу між ЄС та країнами-партнерами в рамках Саміту (раз на 2 роки), на рівні міністрів закордонних справ (щорічно) і в рамках чотирьох тематичних платформ; впровадження ініціатив-флагманів «Східного партнерства» повинні на практиці продемонструвати переваги нової концепції. Згідно Комунікації Європейської Комісії, багатостороннє вимір «Східного партнерства» функціонує на чотирьох рівнях: зустрічі глав держав і урядів «Східного партнерства» (кожні два роки); – весняні зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів ЄС та країн-партнерів, які вивчають досягнутий прогрес і встановлюють політичні орієнтири (щорічно). В окремих галузях робота може розвиватися через галузеві міністерські конференції; панелі для підтримки роботи платформ у конкретних сферах. Формат і учасники таких панелей визначаються відповідно до потреб.

У відповідності з основними напрямками співпраці в рамках проекту діють чотири тематичні платформи: Демократія, належне врядування та стабільність; Економічна інтеграція та наближення до політики ЄС; Енергетична безпека; Міжособистісні контакти.

Кожна платформа має комплекс реалістичних і періодично оновлюваних цілей - відповідною програмою заходів.

Перша платформа «Демократія, належне врядування та стабільність» зосереджується на демократичному управлінні містом (зокрема поліпшенні роботи судової системи; реформі державного управління, публічної адміністрації; боротьбі з корупцією); започаткуванні та реалізації Провідної ініціативи з інтегрованого управління кордонами; започаткуванні та реалізації Провідної ініціативи щодо запобігання природним чи антропогенним катастрофам, а також підготовки до подібних катастроф та належної відповіді на них.

Друга платформа «Економічна інтеграція та конвергенція з політиками ЄС» зосереджується на посиленні співпраці в таких сферах: торгівля та нормативно-регуляторне співробітництво з торговельних питань як передумова для ведення переговорів для глибоких і всебічних угод про вільну торгівлю між ЄС та країнами Східного партнерства; навколишнє середовище та боротьба зі змінами клімату.

Третя платформа «Енергетична безпека» має на меті зміцнення рамкових умов та солідарності в енергетичній сфері (розвитку взаємних механізмів енергетичної підтримки та безпеки, зокрема механізмів раннього попередження та спільних інструментів енергетичної безпеки); підтримці розвитку інфраструктури, об'єднання енергосистем та диверсифікації поставок; підвищенні рівня енергетичної ефективності та використання відновлюваних джерел енергії; подальшому зближенні нормативно-регуляторної бази в енергетичному секторі.

В межах четвертої платформи «Контакти між людьми» планується реалізувати широкий спектр ініціатив у сферах освіти та професійного навчання; політики молоді; культури; інформаційного суспільства; дослідницької діяльності.

Зустрічі проводяться двічі на рік на рівні вищих посадових осіб. Платформи підзвітні щорічним зустрічам міністрів закордонних справ. Евркомісія розробляє порядок денний засідань платформ у тісній співпраці з Головуванням ЄС та країнами-партнерами, а також головує на цих засіданнях.

У червні 2009 були проведені перші установчі засідання всіх чотирьох тематичних платформ, під час яких були схвалені загальні принципи і привила процедури їх діяльності, розглянуто основні цілі і представлені окремі ініціативи-флагмани.

У жовтні-листопаді 2009 року пройшли другі засідання тематичних платформ, за результатами яких були схвалені основні цілі та робочі програми на 2009-2011 рр. Крім того, погоджено концепції ініціатив-флагманів «Інтегроване управління кордонами» і «Попередження, готовність та запобігання наслідків природних і техногенних катастроф».

Східне партнерство включило ряд ініціатив: 1) можливість підписання Угоди про асоціацію. Яке включає договір про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі 2) пропозиція членства в Енергетичному співтоваристві. Створеному в 2006 році для держав західних Балкан з метою інтеграції держав регіону в створюваний загальноєвропейський ринок газу та електроенергії 3) полегшення - аж до скасування - візового режиму.

Що стосується безпосередньо кожного члена СП, то кожна країна-партнер має свої подивись на реалізацію цієї програми, что вітікає з національних інтересів и стратегій зовнішньополітичних курсів кожної країни. Азербайджан, який володіє великими запасами нафти та газу та головною складовою економіки якого є енергоресурси, має важлива геополітичне значення для ЄС та є шляхом доступу до каспійських и центрально-азійських енергоносіїв. Тому пріорітетом для цієї країни є розвиток економічного співробітництва з ЄС, особливо у сфері енергетики. До того ж, Азербайджан даже у перспективі не ставить своєю ціллю приєднання до ЄС.

Азербайджан, вісловлюючі вцілому позитивне ставлені до «Східного партнерства», більш зацікавленій в розвитку енергетичної складової. Іншими пріорітетами для Азербайджану є безпека в регіоні є спрощення та скасування візового режиму. Для громадянського суспільства Азербайджану важливим пріорітетом є захист прав людини та розвиток громадянського суспільства. Для Беларуси «Східне партнерство» є можливістю залучіті європейських інвесторів

для розвитку білоруської економіки. Мінськ не братиме участь у всіх проектах, які ініціюються «Східним партнерством», а при їх виборі спиратиметься на пріоритетах країни. Вірменія також розраховує на отримання інвестицій і фінансової допомоги з боку ЄС, но ця держава також зацікавлена у вирішенні проблеми Нагірного Карабаху для стабілізації ситуації в регіоні. Вірменія буде брати участь лиш у таких проектах, які принесуть країні фінансову допомогу. Грузія заявляє про намір інтегруватися в ЄС у всіх сферах, але передусім звертатиме увагу на найбільш головні для неї проблеми, а саме питанням Південної Осетії и Абхазії, збереження територіальної цілісності, стабілізації ситуації в країні та регіоні, підтримці ролі країни як принципового транзитера енергоносіїв із Каспію та Центральної Азії до Європи.

Молдова офіційно проголосила інтеграцію до ЄС як головний напрямок в зовнішній політиці, але стикається з проблемами внутрішньополітичної нестабільності, які можуть уповільнювати євроінтеграційні процеси в країні. Офіційна влада багато говорить про переваги інтеграції Молдови до ЄС, але мало робить для досягнення своєї зовнішньополітичної мети. Для України «Східне партнерство» мало сприяти поглибленню процесів європейської інтеграції. Україна розглядала цей проект як рамки для подальшого розвитку відносин з ЄС.

Отже, країни-партнери підходять до «східного партнерства» виключно із власних національних інтересів, а саме:

- розвиток економічного співробітництва (розширення можливості для збуту товарів національного виробництва й притоку інвестицій);
- розробка спільних програм для неврегульованих конфліктів та попередження потенційних;
- територіальна цілісність;
- гарантування енергетичної безпеки.

В результаті створення цього проекту, важалось, що буде сформовано окремий «східний вимір» зовнішньої політики ЄС, спрямований на оптимізацію його відносин з державами Східної Європи, які не входять до Союзу. Однак

перші кроки на шляху концептуалізації і впровадження у життя «Східного партнерства» показали, що в ЄС і дотепер немає одностайної позиції та чіткого бачення щодо кінцевої мети взаємин Брюсселя з його східними сусідами при відчутній перевазі позиції. В таких умовах нинішній етап східної політики ЄС може стати, як у свій час і Європейська політика сусідства, лише черговим дипломатичним жестом для заспокоєння «залишених за бортом» східних сусідів і свідченням дальшої неготовності чи небажання ЄС до швидких змін у відносинах із ними. Остаточний успіх цієї ініціативи залежить від низки умов, і в першу чергу від того, чи зможе ЄС довести. Що є серйозна пропозиція до безмитної торгівлі, мобільності населення та тісної енергетичної співпраці у Східній Європі. Вже сьогодні можна говорити про кілька принципів і складних питань, пов'язаних з появою «Східного партнерства», зокрема: як воно вплине на цілісність Європейської політики сусідств, тобто її збалансований підхід до сусідних держав на сході та півдні ЄС, як воно буде пов'язуватись або не пов'язуватись з політикою розширення, і як його реалізація буде поєднуватись із відносинами з Росією.

Серпневий 2008 року конфлікт у Грузії та його широкий міжнародний резонанс прискорили формування політико-правових рамок «Східного партнерства». На позачерговому засіданні 1 вересня 2008 року Європейська Рада закликала Комісію активізувати роботу з підготовки конкретних пропозицій щодо СП у відповідь на потребу дати більш чіткий сигнал щодо намірів ЄС після конфлікту в Грузії. Відтак, 3 грудня 2012 року Європейська Комісія оприлюднила Повідомлення СП, яке передбачає нову основу для співпраці з 6 країнами. У ньому було запропоновано два виміри партнерства: двосторонній та багатосторонній. Двосторонній напрям має на меті піднесення договірних відносин до рівня угод про асоціацію, перспективу переговорів щодо створення глибоких і комплексних зон вільної торгівлі з кожною країною, що дасть можливість створити мережу ЗВТ. Які у довгостроковій перспективі зможуть об'єднатись в економічне співтовариство сусідства, поступову візову лібералізацію. А в перспективі – запровадження безвізового режиму за умов

дотримання вимог безпеки, глибшу співпрацю для поширення енергетичної безпеки. У багатосторонньому вимірі передбачається сконцентрувати зусилля навколо зміцнення енергетичної безпеки ЄС та його східних партнерів, вирівнювання регіонального розвитку країн-партнерів, запровадження багатостороннього політичного діалогу ЄС – країн-партнери.

Зважаючи на скептичну позицію більшості держав старої Європи щодо євроінтеграційних перспектив східних сусідів, не дивно, що СП не дає жодних надій щодо можливості розширення ЄС на цей регіон – це заспокоїло противників такого розвитку відносин. З іншого боку, проект став демонстрацією врахування позицій України щодо необхідності диференціації держав ЄПС, запровадження взаємин політичної асоціації та економічної інтеграції як майбутнього формату відносин з ЄС, формування ЗВТ, що зробило пропозицію більш чи менш прийнятною для України та інших адресатів.

СП стало золотою серединою, де зустрілися дві фракції, які існують в ЄС – оптимістична, тобто прихильники подальшого розширення на Схід, та егоїстична. Тобто скептики, які вважають, що ЄС досягнув межі, за якої подальше розширення йому зашкодить. Перші бачать у партнерстві важливу віху на шляху до нових обріїв. Останні ж вважають, що ця віха повинна стати символічною крапкою у процесі розширення.

7 травня 2009 року в Празі старт СП було дано на саміті в форматі 27+6. у фінальній декларації саміту було вказано на трьох основних пріоритетах нового проєкту, якими повинні стати вільна торгівля, мобільність населення та тісна енергетична співпраця, водночас прикметно, що східні сусіди жодного разу навіть не названі в документі «європейськими державами». Реалізація СП має здійснюватися паралельно зі стратегічним партнерством із РФ. Остання насторожено поставилася до нової ініціативи ЄС, оскільки побачила в ній намагання ЄС посилити свій вплив на пострадянському просторі, західний експансіонізм, який стикається з її власними проєктами у Східній Європі.

СП є спробою ЄС подолати концептуальний, політичний і правовий розрив між стратегією розширення і політикою сусідства, який існує, не переглядаючи

при цьому основ європейського інтеграційного проекту, однак виглядає на те, що запропоновані в рамках цієї нової ініціативи кроки будуть недостатніми у контексті очікувань східноєвропейських країн та необхідності розв'язання дилеми сусідство-розширення на цьому просторі.

Але у СП є чотири слабких елементи: концептуальна єдність з ЄПС, відсутність перспективи членства для тих партнерів, які його прагнуть, неоднорідність адресантів і слабе фінансування. Так, ЄС виділив 600 мільйонів євро на 4 роки, тоді як для Сербії лише в 2009 році було виділено 194 мільйони євро, а для Туреччини – 566 млн.

До СП запрошені дуже неоднорідні країни, для деяких можливості, які пропонує СП – це замало, як для України. Для деяких – забагато, мається на увазі, передусім, Білорусь.

Однак, найбільш проблемним аспектом концепції СП, що ставить під загрозу його ефективність, бачиться нездатність ЄС виробити чітку позицію щодо можливості подальшого розширення на Схід. Пропонуючи нову платформу для співпраці, ЄС намагається і надалі уникнути прийняття на себе серйозних зобов'язань щодо своїх східноєвропейських сусідів. Коли мова йде про східноєвропейські країни, політика сусідства і її окремий східний вимір повинні служити засобом для досягнення цілі, а не самоціллю. Відповідно, СП повинно сприйматися як солідна база для створення більш глибоких і динамічних відносин зі східними партнерами в рамках ЄПС. Кращим способом для цього могла б бути пропозиція східним сусідам потенційної можливості вступу за умови наявності з їх боку відповідного прагнення і готовності продовжувати рух стосовно реформ. Відсутність такої кінцевої цілі співпраці сьогодні є основною проблемою політики сусідства і, безумовно, стане основним концептуальним і практичним недоліком СП. Небажання започатковувати таку ініціативу викликана такими обставинами, як необхідність припинити розширення після можливого прийому балканських держав, побоювання можливого конфлікту з Росією, тривала політична нестабільність в Україні, поглиблення фінансової та економічної кризи.

Східне партнерство провалилося, які основні причини цього:

Перша причина – фінансово-економічна криза в ЄС, яка супроводжується внутрішніми протиріччями. Крім того, на ефективність СП впливає відсутність спільна позиція Франції та Німеччини. Париж не приховує своєї пріоритетної уваги до іншого регіонального проекту – Середземноморського Союзу, який також зазнав катастрофи. Німеччина, яка не є середземноморською країною, більш зацікавлена в східному напрямку.

Іншим фактором є значна соціально-економічна та політична різниця між ЄС та шістьма учасниками СП. Ця різниця має більш глибокий характер, аніж із балканськими країнами, оскільки ЄС та східноєвропейські партнери мали спільного політичного простору.

Третій фактор – різні геополітичні орієнтації країн СП: Грузія та Молдова заявляють про пріоритетність вступу до ЄС, Білорусь та Армєнія знаходяться в сфері впливу Росії та є членами Євразійського економічного союзу, Азербайджан не має намірів вступати до ЄС,

Вільнюський саміт 28-29 листопада 2013 року став каталізатором конфліктних подій на Україні, які переросли у відкритий військовий конфлікт.

24-25 квітня 2014 року пройшов саміт СП в Празі, але учасники не прийняли якихось важливих рішень.

Питання для самоконтролю.

1. Історія створення та розвитку ініціативи СП.
2. Характеристика країн, що входять до програми СП.
3. Причини неефективності програм СП.
4. Історія та результати самітів СП.
5. Здобутки та прорахунки участі України в СП.

Розділ V. ОДЕР-ГУАМ: характеристика організації та етапи її розвитку

Феномен регіональних інтеграційних об'єднань є в сучасну епоху глобалізації однією з яскравих тенденцій міжнародних відносин. Незалежні держави розглядають регіональні організації як форму виживання, як відповідь на виклики нових процесів і збереження своєї цивілізаційної самобутності в умовах глобалізації. На дослідження СНД переключились усі західні колишні радянологи. Одні бачили в ідеї реінтеграції під фактичним керівництвом Росії реставрацію в зміненому вигляді колишньої союзної наддержави. Інші – шанс сформувати рівноправне співробітництво незалежних держав у форматі міжнародної організації. Треті розглядали СНД як перехідний етап до повноцінної незалежності колишніх союзних республік.

Створення ГУАМ є варіантом розвитку практичного субрегіонального співробітництва в різних сферах.

Створенню ГУАМ сприяв цілий комплекс причин та обставин. Безпосередньо метою союзу було ослаблення економічної, перш за все енергетичної залежності країн-членів від Росії і розвиток транзиту енергоносіїв за маршрутом Азія (Каспій) – Кавказ – Європа в обхід території Росії. Деякі експерти вважають проблему безпеки наріжною у створенні ГУАМ. Адже саме на території цих країн поширювалися так звані «флангові обмеження» стосовно розміщення озброєнь за Договором про звичайні збройні сили в Європі 1990 р. Особливо болючими були ці обмеження для країн, змушених боротися з войовничим сепаратизмом або агресією ззовні (Азербайджан, Грузія, Молдова), що становили загрозу їх територіальній цілісності. Серед політичних причин називалося підписання Російсько-Білоруського договору про союз у квітні 1997 року, що окреслило російський сценарій жорсткої інтеграції на теренах СНД, що явно не влаштовувало країни ГУАМ. Відтак прагнення ствердити ГУАМ як нову політичну платформу для самостійного виходу периферійних пострадянських держав з-під опіки Росії видавалось цілком логічним.

В інституціональному становленні гуам пройшла кілька етапів: 1) Консультативний форум ГУАМ – заснований 10 жовтня 1997 року в рамках саміту Ради Європи в м.Страсбурзі 2) Об'єднання ГУАМ – було засновано 7 червня 2001 року з підписанням Ялтинської декларації 3) ОДЕР-ГУАМ – створена 23 травня 2006 року на Київському саміті ГУАМ.

Парадокс полягає в тому, що держави ГУАМ орієнтуються в деякій мірі більше на США, а не на Європу, і саме США активно підтримують цю структуру. Учасники ГУАМ планували створити якусь альтернативу московським проектам, намагаючись підготувати свої країни до вступу в євроатлантичні структури. При цьому вони рухаються на захід на різних швидкостях, мають індивідуальні плани партнерства з ЄС та НАТО.

Учасники ГУАМ намагаються всіляко дистанціюватися від Росії та бачать своє існування за межами СНД. За світовими стандартами, ГУАМ – об'єднання бідних країн з невисоким рівнем людського потенціалу, який у сучасній глобальній економіці є вирішальним фактором конкурентоспроможності і динамічного розвитку. Держави ГУАМ бачили в організації засіб для вирішення власних цілей, але ці цілі не завжди корелювалися. Молдова та Узбекистан не підтримували нарощування співробітництва в воєнній сфері, а Грузія й Азербайджан розглядали ГУАМ і як один з механізмів активізації контактів з НАТО.

Проект не отримав належної підтримки Заходу, який не бачив в організації перспективи.

Співробітництво у воєнній сфері відсутньо за наступними причинами:

- по-перше, досі чітко не визначені об'єднанчі пріоритети ГУАМ;
- по-друге, сьогодні не існує спільної загрози військового характеру, яка б спонукала ГУАМ до об'єднання зусиль у сфері оборони;
- по-третє, різко негативне ставлення до ГУАМ з боку Росії.

ГУАМ відсторонився від Росії і протиставив себе російським інтеграційним моделям.

Європейський фактор у розвитку ГУАМ має так само вкрай важливе значення. Однак, сьогодні навряд чи можна говорити про ефективну політичну й економічну підтримку становлення ГУАМ з боку європейських структур. По-перше, сьогодні головна проблема для Західної Європи – реформування та розширення ЄС та НАТО. А тому підтримка становлення нового регіонального об'єднання не належить до пріоритетів західноєвропейських держав. По-друге, триває активне зближення Росії і ЄС у галузі енергетики. ЄС підтримує будівництво газопроводу в обхід України. По-третє, європейські інституції розглядають забезпечення демократичних свобод у країнах ГУАМ як дуже серйозну проблему, що стримує зближення з ЄС. По-четверте, ГУАМ залишається структурою, що містить чимало внутрішніх суперечностей, не має ресурсів для реалізації успішних пілотних проектів власними силами, а крім того, знаходиться в зоні зіткнення інтересів впливових держав. По-п'яте, попри численні декларації намірів, країни ГУАМ ще не проводили активної та скоординованої політики, спрямованої на просування конкретних спільних інтересів.

Отже, ГУАМ є свого роду квінтесенцією нереалізованих зовнішньополітичних потуг, в першу чергу для України. Спроба створити багатопрофільне об'єднання обернулася створенням чергового клубу по інтересам та зайвим свідченням фрагментованості та конфліктності пострадянського простору у його політичному та економічному прострі.

Модель ГУАМ є другою після СНД моделлю нового регіоналізму. Національні інтереси і пріоритети Грузії, України, Азербайджану і Молдови якщо в окремих пунктах і не збігаються, то, принаймні, не суперечать один одному. Учасники ГУАМ зацікавлені у збереженні політичної стабільності й безпеки регіону, сталому розвитку й безперервному функціонуванні транспортних коридорів. Саме в рамках такої моделі є можливості для узгодження взаємовигідних національно-державних інтересів.

Передусім модель ГУАМ могла «сприяти формуванню регіональної зони економічного співробітництва як орган органічної складової системи

міжнародного поділу праці та розбудови сучасного варіанту Шовкового шляху». Таким чином, зміцнення ГУАМ забезпечило б надійне функціонування транспортного коридору Європа – Кавказ – ЦА. Але ГУАМ мав перетворитися на конкурента РФ, що й спричинило негативну реакцію. Об'єктивно, Україна, очоливши завдяки своїм потенціальним можливостям ГУАМ мала стати й регіональним лідером. Очікування саме такої ролі з боку Києва не приховувала йше шеварнадзівська Грузія, зв'язка з якою була б максимально корисною для України з огляду на спільність офіційних європейського і євроатлантичного векторів. Але лідерська місія в ГУАМ вимагала від України здійснення справді незалежного від Кремля зовнішньополітичного курсу, що виявилось непосильним. Унаслідок цього після червневого саміту 2001 р. співпрацю в рамках ГУАМ було фактично законсервовано, а наприкінці 2001 майже заморожено.

Внаслідок внутрішніх суспільно-політичних й інших проблем учасники ГУАМ виявилися не в змозі стати повноцінними суб'єктами геополітики й мусили узгоджувати свою міжнародну та регіональну стратегію з діями Росії та США. Існуючий до початку 2005 рівень взаємодії держав ГУАМ не відповідав сучасним умовам, а сам механізм організації їхньої колективної діяльності потребував суттєвого подальшого вдосконалення. Оскільки чотири держави об'єднали свої зусилля насамперед для торговельно-економічного співробітництва, головним стрижнем котрого є поставки енергоносіїв з ЦА й Кавказу в Європу, угруповання не можна було вважати впливовою регіональною структурою.

На саміті 22 квітня 2005 року лідери ГУАМ вирішили трансформувати об'єднання у повноцінну міжнародну регіональну організацію з іншою назвою, структурою й ширшими завданнями. Метою цього кроку, на думку третього Президента України, було «створення зони стабільності, безпеки і процвітання, що тісно пов'язана з ЄС».

ГУАМ був організований в 1997 році на тлі ослаблення російського впливу в Чорноморсько-Каспійському регіоні і на протипагу російській політиці.

Країни-учасниці блоку розраховували створити в піку Росії свій аналог СНД і позначити претензії на транзит каспійської нафти. Низька ефективність ГУАМ привела до пошуку нових механізмів співпраці. У березні 2005 року президенти Грузії і України повідомили про намір створити співдружність Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону. Йшлося про формування нової осі країн: Грузія, Україна, прибалтійські країни, Румунія, Польща, Азербайджан. Ця співдружність стало розширеною версією старої ідеї по створенню балтійсько-чорноморського союзу. Додавання до назви Каспію свідчить про те, що архітектори даної геополітичної конструкції мають намір створити дійсно широку коаліцію країн, у тому числі і з прикаспійських берегів. Але були неясні механізми, які учасники потенційного співтовариства припускали використовувати для реалізації цілей організації. Незрозумілі й принципи його формування. Але для здійснення такого амбітного проекту необхідні ресурси. Тим часом жодна з держав не виявила бажання брати участь в передбачуваній організації, не має масштабних фінансових ресурсів. За спиною цього утворення явно проглядаються руки «великого демократа» - США. Якщо простежити стратегію США в Каспійському регіоні, на Балтиці й у відношенні причорноморських країн, то неважко помітити, що всі великі політичні, енергетичні транспортні проекти в 1990-х і на початку нинішнього століття здійснюються за безпосередньої участі, а часто і з ініціативи США. Таким чином, спроба розпочата Грузією і Україною щодо створення Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського співтовариства є черговим проектом Заходу. Спрямованим на те, щоб допомогти бажаючим примкнути до спільноти відгородитися від Росії, спорудити противагу російській політиці на просторі колишнього СРСР. Залучення цілого ряду країн в обговорення задуму створення співдружності країн Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону свідчили про наявність тенденції розпаду Чорноморського регіону на геоекономічні та геополітичні формування. Чорне море намагаються перетворити на рубіж, який би поділяв причорноморські країни з політичних і військово-стратегічних поглядів. Факти свідчать про те, що США заохочували колишні соцкраїни до

протистояння впливу нової Росії. Беручи одночасно заходи для зміцнення тут своїх позицій і підтримки своєї зовнішньополітичної лінії.

Якщо говорити про історію та сутність ГУАМ детальніше, слід зазначити, що згідно зі Статутом основними цілями ГУАМ є:

- Утвердження демократичних цінностей, забезпечення верховенства права та поваги до прав людини;
- Забезпечення сталого розвитку;
- Зміцнення міжнародної та регіональної безпеки та стабільності;
- Поглиблення європейської інтеграції для створення спільного простору безпеки, а також розширення економічного та гуманітарного співробітництва;
- Розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного та гуманітарного потенціалу;
- Активізація політичної взаємодії та практичного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес.

Структура Організації включає в себе Рада і Секретаріат. Рада є основним органом Організації. Він проводить свою роботу на рівнях глав держав (саміт), міністрів закордонних справ, національних координаторів і постійних представників. Координація співпраці на галузевому рівні покладається на робочі групи. Робітники і допоміжні органи Організації, що діють на постійній або тимчасовій основі, створюються за рішенням Ради міністрів закордонних справ.

З метою розвитку співпраці ділових кіл в Організації діє Ділова рада ГУАМ. У 2004 році заснована Парламентська Асамблея ГУАМ, до складу якої входять три комітети: політичний; торговельно-економічний; з питань науки, культури та освіти. Держави-члени ГУАМ взаємодіють в рамках міжнародних організацій, зокрема ООН і ОБСЄ. У 2003 році ГУАМ був наданий статусу спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН.

ГУАМ активно співпрацює з іншими державами. Відповідно до Рамкової програми ГУАМ-США зі сприяння торгівлі та транспортуванню, забезпеченню

прикордонного та митного контролю, боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків державами ГУАМ за сприяння США, Центру SECI, експертів Болгарії, Румунії та Угорщини був реалізований ряд спільних проектів. Зокрема, створено Віртуальний центр ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів. В даний момент проводиться робота з реалізації Проекту зі сприяння торгівлі та транспортуванню.

У ГУАМ існує статус спостерігача і партнера. Організація заявляє про свою відкритість до співпраці з третіми державами та міжнародними організаціями, які поділяють її цілі та принципи, а також готові брати участь в реалізації спільних ініціатив.

Установа ГУАМ відбулося 10 жовтня 1997, в Страсбурзі під час Саміту Ради Європи. Тоді, глави держав Грузії, України Азербайджану та Молдови взяли Спільне Комюніке глав держав, в якому наголосили на необхідності розвитку чотиристороннього співробітництва для зміцнення стабільності та безпеки в Європі на основі принципів поваги суверенітету, територіальної цілісності, непорушності державних кордонів, демократії, верховенства закону і поваги прав людини. Власне перші літери назв країн і сформували аббревіатуру ГУАМ, як назва нового міжнародного об'єднання держав.

Страсбурзька Комюніке формально закріпило поступове політичне зближення і практичне поглиблення співробітництва між країнами в багатьох галузях як на міжнародній арені, так і в двосторонніх відносинах. 24 квітня 1999 у Вашингтоні в рамках зустрічі на високому рівні Ради Євроатлантичного партнерства відбулася зустріч президентів держав-учасниць ГУАМ і Узбекистану. Формат Об'єднання після приєднання Узбекистану був трансформований в ГУУАМ. (У 2002 р Узбекистан заявив про призупинення своєї участі, а в 2005 р - про вихід з Об'єднання. У зв'язку з виходом Узбекистану зі складу ГУУАМ, його учасники домовилися надалі іменувати об'єднання ГУАМ).

7 червня 2001 глави держав-учасниць підписали Ялтинську Хартію ГУУАМ, яка визначає цілі, принципи та основні напрямки співпраці Об'єднання. Ухвалення Хартії фактично стало першим кроком на шляху інституційного становлення ГУУАМ і заклало підвалини процесу трансформації його в повноцінну міжнародну організацію. Зокрема, в документі було визначено такі основні цілі співробітництва: сприяння соціально-економічному розвитку, зміцнення торговельно-економічних зв'язків, розвиток та ефективне використання в інтересах країн ГУУАМ транспортних магістралей та інфраструктури, яка розташована на їх територіях, а також зміцнення регіональної безпеки і боротьба з міжнародним тероризмом. На сьогодні в ГУАМ підписано низку документів, які забезпечують політичну, правову та організаційну основу для подолання викликів з боку міжнародного тероризму, сепаратизму і екстремізму, а також створюють необхідну правову базу для всебічного співробітництва.

Особливу увагу надається подальшому розвитку та забезпечення ефективного функціонування транспортних коридорів, зокрема коридору Європа-Кавказ-Азія, розширенню торгово-економічних зв'язків. У цьому контексті важливого значення набуло підписання Угоди про створення зони вільної торгівлі і створення Ділової ради ГУУАМ. Розширення правової бази функціонування Об'єднання супроводжується активізацією діяльності галузевих робочих груп, розвитком співробітництва у митній та прикордонній сферах, попередженні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, освіті тощо

У 2004 р в Києві була заснована Парламентська Асамблея ГУАМ, покликана надавати законодавчу підтримку проектам співпраці Об'єднання, гармонізації внутрішньодержавного законодавства, приведення його у відповідність з міжнародними стандартами.

ГУАМ отримало дієву підтримку з боку Сполучених Штатів Америки. Успішно виконується Рамкова програма ГУАМ-США. Країни ГУАМ реалізують спільні проекти Рамкової програми: Проект зі сприяння торгівлі та транспортуванню (ПСТТ) і Проект створення Віртуального Центру ГУАМ по

боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів і Міждержавної інформаційно-аналітичної системи (ВЦ / МІАС). Згадані проекти розроблялися в Києві і Баку експертами ГУУАМ за участю експертів держав-учасниць Ініціативи щодо співпраці в Південно-Східній Європі (SECI). Головною метою ПСТТ є створення транспортного коридору ГУАМ, гармонізація та спрощення процедур прикордонного та митного контролю, підвищення ефективності функціонування пунктів перетину кордонів.

Створення ВЦ / МІАС покликане об'єднати зусилля правоохоронних органів країн Об'єднання з метою налагодження ефективної системи міжвідомчого і міждержавного обміну інформацією, сприяння перекриттю шляхів контрабанди наркотиків і зброї, нелегальної міграції, попередженню інших злочинів.

Об'єднання надає важливого значення налагодженню співпраці з ЄС, насамперед в економічній сфері та у сфері боротьби з транскордонною злочинністю.

Кишинівський саміт глав держав ГУАМ (22 квітня 2005) засвідчив єдність поглядів його учасників на процеси європейської інтеграції, демократизації суспільств, європейської інтеграції, економічного розвитку, стабільності і безпеки в регіоні. Прийняті в рамках Саміту документи свідчать про посилення ролі цього Об'єднання у вирішенні актуальних питань у сфері демократії, економіки і регіональної безпеки.

Учасники Саміту відзначили, що створення і розвиток ГУАМ є свідченням поглиблення інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Разом з тим ГУАМ органічно доповнює механізми співпраці в регіоні, на додаток до інших існуючих в регіоні об'єднань і організацій, а метою створення ГУАМ був і залишається пошук нових схем взаємовигідного співробітництва.

23 травня 2006 відбувся Київський Саміт ГУАМ за участю Президентів Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Молдова та України. В якості гостей у Саміті взяли участь Президенти Литви і Польщі (останній взяв

участь у неофіційній зустрічі глав держав 22 травня), віце-президент Болгарії, представники високого рівня Румунії, Казахстану, США, а також міжнародних організацій, зокрема ОБСЄ та ОЧЕС, і дипломатичних місій. На виконання рішень, прийнятих на Кишинівському саміті, глави держав ГУАМ оголосили про створення Організації за демократію та економічний розвиток - ГУАМ і підписали її Статут. ГУАМ і підписали її Статут. Підкреслювалося, що пріоритетами майбутньої Організації будуть зміцнення демократії, забезпечення верховенства права, прав і свобод людини, стабільності та безпеки в регіоні, протидія міжнародному тероризму, агресивного сепаратизму, екстремізму, поглиблення європейської інтеграції, досягнення сталого розвитку і підвищення добробуту народів.

Учасники Саміту також підписали Спільну декларацію глав держав Організації за демократію та економічний розвиток - ГУАМ з питання врегулювання конфліктів.

Глави держав особливо відзначили, що ГУАМ - відкрита організація, до якої може приєднатися будь-яка держава, яка поділяє її цілі та принципи. З метою розвитку співробітництва із зацікавленими країнами і міжнародними організаціями вони затвердили Рішення про партнерство.

В інституційному становленні ГУАМ пройшла декілька етапів. 10 жовтня 1997 р. був заснований Консультативний форум ГУАМ. З підписанням Ялтинської Хартії ГУУАМ 7 червня 2001 р. форум перетворився в Об'єднання ГУ(У)АМ, і вже 23 травня 2006 р. у рамках Київського саміту ГУАМ була створена Організація за демократію й економічний розвиток – ГУАМ – та прийнятий Статут організації. З цього моменту ми можемо говорити про повноцінне функціонування об'єднання Грузії, України, Азербайджану та Молдови, та певну переорієнтацію із суто політичного форуму на конкретні проекти у сфері економіки та безпеки.

Серед основних цілей ГУАМ, які стосуються сфери економіки та енергетики, в її Статуті, зокрема, закріплені: забезпечення сталого розвитку; поглиблення європейської інтеграції, а також розширення економічного

співробітництва; розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного співробітництва. Усе це неможливо без активної співпраці держав-членів. Сфера економіки в даному випадку включає і співробітництво у транспортній, туристичній та енергетичній сферах.

З метою розвитку співпраці ділових кіл в Організації діє Ділова рада ГУАМ, яка сприяє виконанню договорів, прийнятих у рамках ГУАМ, угод про розвиток співпраці між підприємницькими колами і суб'єктами господарської діяльності. Рада надає сприяння поглибленню економічного співробітництва в рамках ГУАМ, реалізації режиму вільної торгівлі, забезпеченню сприятливих умов для переходу до вищого рівня економічного співробітництва, заснованого на вільному пересуванні товарів, послуг і капіталів, розвитку коопераційних зв'язків і науково-технічної співпраці між підприємствами країн-учасників ГУАМ, торгівлі, інвестиційної діяльності, наданню послуг у сфері виробничої та підприємницької діяльності.

Договірною-правова база, яка сприяє економічному та енергетичному співробітництву в рамках ГУАМ, є достатньо розвиненою. Зокрема, на сьогодні вже підписані такі важливі документи, як Угода між Урядами держав-членів Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ – щодо міжнародних мультимодальних перевезень вантажів, Угода про створення Ділової ради ГУУАМ, Угода про створення зони вільної торгівлі між державами-учасниками ГУУАМ, Меморандум про взаєморозуміння між державами-учасниками ГУУАМ по сприянню торгівлі і транспортуванню, Угода про взаємну допомогу і співпрацю в митних справах між урядами держав-учасників ГУУАМ, Угода про співпрацю між Торговельно-промисловими палатами держав-учасників ГУУАМ в області виставково-ярмаркової діяльності та ін. Однак слід відзначити, що більшість угод підписана ще до формування ОДЕР-ГУАМ у 2006 р. і не виконується у повному обсязі.

Крім того, у рамках ГУАМ діє дев'ять робочих груп, зокрема, Постійний Комітет з реалізації Проекту щодо сприяння торгівлі та транспортуванню, Робоча група з питань транспорту, Робоча група щодо розробки спільного

туристичного продукту. Назви цих груп доводять, що економічне співробітництво держав-членів ГУАМ фактично орієнтується в першу чергу на співробітництво у транспортній сфері, нівелюючи фінансову, інвестиційну, торгівельну сферу.

Так, у 2009 р. Комітет з реалізації Проекту щодо сприяння торгівлі і транспортуванню (ПСТТ) ГУАМ обговорював питання про хід виконання Проекту ГУАМ щодо сприяння торгівлі і транспортуванню й рішень дев'ятого засідання Керівного Комітету ПСТТ ГУАМ про спрощення процедур при переміщенні товарів і транспортних засобів через пункти пропусків на кордоні та ін.

Робоча група з питань транспорту активно співпрацює з Національними асоціаціями автомобільного транспорту, Міжнародним союзом автомобільного транспорту. Пріоритетними питаннями є проект Концепції розвитку транспортного коридору ГУАМ.

За підсумками 2006 р. частка товарообігу ГУАМ в загальному обсязі зовнішньої торгівлі товарами України склала лише 2 %. Тривалий час між країнами ГУАМ зберігався низький рівень виробничої кооперації і взаємного інвестування. На думку деяких експертів, це відбувалося через те, що серед учасників ГУАМ відсутні навіть потенційні інвестиційні донори, здатні взяти на себе консолідуючу роль у фінансуванні спільних проектів у таких сферах, як транзит, машинобудування, енергетика. Причому Україна, претендуючи на роль політичного та економічного лідера в організації, демонструє найбільш низьку інвестиційну активність – за станом на кінець 2006 р. обсяг інвестицій з України в країни ГУАМ складала лише 3,5 млн дол. США, що майже вдесятеро менше обсягів інвестицій, вкладених Азербайджаном, Грузією і Молдовою в Україну. Ситуація поступово змінюється, у тому числі через вступ Україні до СОТ. Так, наприклад, товарообіг між Україною та Грузією з 2005 по 2009 рр. зріс у 5 разів і склав 847,5 млн дол. США за підсумками 2008 р. Крім того, зона вільної торгівлі протягом двох років після свого створення реєструє 40 % зростання внутрішнього товарообігу між країнами ГУАМ. У 2008 р. товарообіг складав

вже 4 млрд дол. США, а до 2012 р. планується його збільшити до 10 млрд дол. США.

У липні 2008 р. за результатами Третього засідання Ради Голів держав Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ було підписано Батумську Декларацію „ГУАМ – інтегруючи Схід Європи”. Основними положеннями Батумської Декларації стали підтвердження готовності до подальшої розбудови енергетичної безпеки та підтримки зусиль, спрямованих на лібералізацію і диверсифікацію європейського ринку енергоресурсів та наголошення на готовності до поглиблення торговельно-економічного співробітництва на основі повномасштабної реалізації угод про створення зони вільної торгівлі, про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів та інших договорів, укладених в рамках Організації. Крім того, було підписано Заяву Ради Голів держав-членів ГУАМ про використання транспортного потенціалу і розвиток транспортного коридору ГУАМ. Заява покликана сприяти повному використанню транспортного потенціалу держав-членів, території яких є природним коридором між Європою й Азією. Одним з основних елементів Заяви стало відзначення початку реалізації центрального маршруту Нової Євро-Азійської Транспортної Ініціативи (NELTI). Маршрут розроблено в рамках Міжнародного союзу автомобільного транспорту, він передбачає розвиток транскаспійської та трансчорноморської ділянок коридору ГУАМ. Це має сприяти посиленню регіональної важливості Організації у глобальних інтеграційних процесах.

Основний інтегруючий потенціал економічного розвитку ОДЕР-ГУАМ полягає в її транзитному потенціалі. Саме це може стати ланкою, яка пов'язує держави-члени, окрім безпосередньо двостороннього економічного співробітництва. Необхідно забезпечити більш глибоку інтеграцію, засновану на принципах чотирьох свобод – свободі пересування людей, капіталів, товарів і послуг.

Транспорт – це галузь співпраці, яка генерує великі можливості. Його значення важко переоцінити для країн-членів ГУАМ. Незважаючи на світову

економічну кризу, обсяг міжнародних вантажоперевезень зростає, однак на перший план виходять не політичні міркування, а вартість, швидкість та безпека транспортування. Коридор ГУАМ фактично має два конкуренти – „північний” та „південний”. Теоретично, за трьома компонентами, які визначають конкурентоспроможність у транспортній галузі, коридор ГУАМ має переваги, явні або потенційні. Питання в тому, наскільки держави-члени зможуть забезпечити швидкість та безпеку перевезень, щоб привернути велику частину 10 млн тон вантажів, на які щорічно збільшується вантажопотік із Західного Китаю до Європи.

Коридор ГУАМ фактично складається з автомобільного та залізничного сполучення Баку–Поті (900 км), паромних переправ Поті–Керч, Батумі–Іллічівськ та Поті–Іллічівськ, коридорів Іллічівськ–Київ–Західна Україна та Іллічівськ–Кишинів. Слід зазначити, що ланка Україна–Молдова є найслабшою через жахливий стан автомобільних шляхів та наявність придністровської ділянки дороги. Крім того, відсутнє авіасполучення Кишинів–Баку, Кишинів–Тбілісі, і лише 1 рейс на тиждень Київ–Кишинів, що не дозволяє розвитку активних бізнес-контактів.

З 2005 р. держави-члени ГУАМ ведуть постійний діалог в енергетичній сфері з метою диверсифікації каналів енергопостачань, створення надійної та прозорої системи постачань енергоресурсів з Каспію до Європи, розробки єдиної енергетичної політики та посилення свого транзитного потенціалу. Вже були проведені відповідні Енергетичні саміти у Кракові, Вільнюсі, Києві та Баку.

Тривалий час українська сторона намагалася поставити питання добудови нафтопроводу Одеса–Броди на порядок денний ГУАМ. Однак сам по собі цей проект не міг стати цікавим для організації через його географічну обмеженість. Більше того, через відсутність підписаних контрактів з постачальниками нафти та чіткого визначення кінцевих споживачів цей проект викликав сумніви й у інвесторів. Однак співробітництво щодо реалізації цього проекту знову стає актуальним через його інкорпорацію в загальний проект Євро-Азійського

нафтотранспортного коридору (ЄАНТК) та запевнення Президента Азербайджану І. Алієва у квітні 2009 р. щодо готовності постачати нафту по нафтопроводу Одеса–Броди у разі його аверсного використання. Зусилля України (на всіх рівнях) усе ж таки не були марними. У січні 2008 р. до складу засновників спільного українсько-польського підприємства „Сарматія” увійшли нафтокомпанії Socak (Азербайджан), Georgian Oil and Gas Corporation (Грузія), Klaipedos Nafta (Литва). Результатом цього стало затвердження 24 квітня 2009 р. вже другого ТЕО ЄАНТК. Наразі ведеться діалог щодо презентації ТЕО ЄАНТК на засіданні Єврокомісії.

Однак відсутність політичної волі всередині України, президентська компанія, яка наближається, та російське лобі не дозволяють у повному обсязі реалізувати аверсний варіант роботи Одеса–Броди.

„Білий потік” – проект транспортування газу з Азербайджану через Грузію та Україну до Європи, започаткований у 2005 р., є ще одним проектом, який міг би посилити енергетичне співробітництво у рамках ГУАМ. Економічно вигідний проект тим не менш відстає у реалізації від своїх конкурентів, зокрема „Набукко”. 4 квітня 2009 р. міністр енергетики Грузії А. Хетагурі підписав меморандум про співробітництво щодо реалізації проекту „Білий потік”, будівництво якого планується розпочати у 2012 р., а перший етап закінчити у 2015 р. На першому етапі цей проект не отримав значної підтримки з боку ЄС, викликав опозицію турецької сторони та сумнів американських експертів у сфері енергетики. Однак ЄС вже виділив грант на проведення передпроектних робіт

Тим не менш все ще залишаються питання щодо виключення Молдови зі спільних енергетичних проектів ОДЕР-ГУАМ та через невизначеність кінцевих споживачів енергоресурсів, адже існують конкуруючі проекти з більш чіткою підтримкою, наприклад "Набукко", "Південний потік" тощо, а також активні переговори Росії та Азербайджану щодо постачання азербайджанського газу з родовища „Шах-Деніз” у напрямку РФ по маршруту Гаджікабул-Моздок. Крім того, більшість „енергетичних” проектів у рамках ГУАМ зорієнтовані на

двостороннє співробітництво держав-членів, і не є спільними проектами під егідою організації.

Українська сторона неодноразово намагалася запропонувати проект „Придунайського енергетичного мосту” як проект ГУАМ, однак він так і не став міждержавним, і навряд чи має такі шанси. У першу чергу, тому, що цей проект фактично зосереджений лише на необхідності енергетичної незалежності Півдня України. По-друге, що одним із його завдань є незалежність саме від Молдови, тим самим додає факторів виключення, а не включення Молдови до спільних енергетичних проектів ГУАМ. Наступним важливим елементом є те, що системи електромереж України та Кавказьких держав не пов’язані, тому незрозуміло, що саме повинно викликати економічний інтерес Грузії та Азербайджану. У 2008-2009 рр. Грузія отримала грант від США на будівництво додаткових електростанцій – пріоритет надається розробкам щодо альтернативної енергії, зокрема, використання потенціалу річок. Однак усі ці проекти є локальними. Тому, проект „Придунайського енергетичного мосту” має більше шансів у рамках співробітництва з ЄС, ніж у рамках ГУАМ.

Основними галузями реалізації цього проекту були наступні:

- створення електрогенеруючих потужностей та розвиток експортного потенціалу в напрямку Румунія – Балкани – Туреччина;
- оптимізація електросітей з метою приєднання до об’єднаної електросистеми ЄС;
- створення стратегічних енергетичних резервів для вирішення можливих кризових ситуацій.

Енергетичне співробітництво у рамках ГУАМ ускладнюється через низку причин. Що стосується загальної концепції та філософії співробітництва, то усі чотири держави-члени стоять на схожих принципах – прозорість, конкурентність, неможливість використання енергоресурсів як важелів зовнішньої політики, надійність та безпека постачань, тісне співробітництво з ЄС, диверсифікації енергопостачань тощо. Однак коли йдеться про реалізацію конкретних проектів, ситуація ускладнюється. По-перше, це відбувається через

те, що більшість нових проектів енергопостачань з Каспію та Центральної Азії до Європи мають політичний, а не суто економічний інтерес. По-друге, йде серйозна боротьба за монопольне транзитне становище Туреччини, а також монопольне становище російського „Газпрому”. По-третє, Азербайджан, який співпрацює з Грузією та Україною, не відмовляє собі в активних переговорах з Росією. По-четверте, Туреччина активно „перетягує” Азербайджан та Грузію у рамках трьохсторонніх проектів (Баку–Тбілісі–Джейхан, Баку–Тбілісі–Ерзурум тощо), а також багатосторонніх проектів („Набукко”), тим самим зменшуючи перспективи активного енергетичного співробітництва Азербайджан–Грузія–Україна, у тому числі й у рамках проекту „Білий потік”, адже попри всі заяви, навряд чи Європейський союз буде з однаковим ентузіазмом підтримувати два схожих проекти в одному регіоні („Набукко” та „Білий потік”).

Значно впливають на розвиток ГУАМ зовнішні чинники, оскільки Чорноморсько-Каспійський регіон є перехрестям геополітичних і економічних інтересів впливових держав і міжнародних організацій, зокрема, США, РФ, ЄС.

ГУАМ активно співпрацює з іншими державами. Відповідно до Рамкової програми ГУАМ-США зі сприяння торгівлі і транспортуванню, забезпеченню митного і прикордонного контролю, боротьбі з організованою злочинністю і розповсюдженням наркотиків, яка була прийнята у 2002 р., було створено Віртуальний Центру по боротьбі з тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими видами небезпечних злочинів, Міжнародну систему обробки інформації, а також проекти по забезпеченню безпеки кордонів і митного контролю, направлені на сприяння торгівлі і транспортним перевезенням. На даний момент проводиться робота по реалізації Проекту щодо сприяння торгівлі і транспортуванню.

Крім того, ГУАМ та Україна зацікавлені у використанні інвестиційного потенціалу США у таких сферах, як ядерна енергетика, видобуток вуглеводнів, енергозберігаючі технології, альтернативна та відновлювальна енергетика. Використання інвестицій та досвіду американських енергокомпаній, залучення технічної допомоги США та новітніх технологій у зазначені сфери дозволило б

Україні та іншим державам суттєво покращити стан власної енергетичної безпеки. Між сторонами йде постійний діалог у цій сфері.

Активно відбувається діалог у сфері економіки по лінії ГУАМ–Японія. Так, наприклад, у лютому 2009 р. в м. Токіо (Японія) відбувся семінар з інвестицій і торгівлі „ГУАМ – Японія”. Учасники семінару провели низку зустрічей з організаціями, що займаються заохоченням інвестицій і торгівлі. У проведених зустрічах з представниками японських організацій були обговорені наступні питання: заохочення експорту з країн-членів ГУАМ; заохочення інвестицій і торгівлі; схеми фінансування міжнародної торгівлі; роль і функціонування японських торгових домів; заохочення інвестицій і торгівлі по лінії агентства по міжнародній співпраці; потенціал Чорноморського регіону через модернізацію портових інфраструктур; у Міністерстві економіки і торгівлі Японії – економічні зв'язки між країнами ГУАМ і Японією; у „Чехінвесті” – вивчення досвіду Чехії щодо залучення японських інвестицій та ін.

В енергетичній та економічній сферах йде активний діалог у рамках зустрічей на рівні міністрів „ГУАМ–Польща” та „ГУАМ–Чехія”.

Тривалий час фактично був відсутній діалог ГУАМ–ЄС, незважаючи на чітку орієнтацію держав-членів на європейську інтеграцію. Європейський союз сприймав ГУАМ як американський проект, направлений проти Російської Федерації, з якою ЄС не мав наміру зіпсувати відносини. У Чорноморській синергії 2007 р., з усіх регіональних організацій Європейський союз виділив лише Організацію чорноморського економічного співробітництва як партнера для кооперації у регіоні. Однак ситуація поступово змінюється завдяки діалогу в енергетичній сфері та майбутнім проектам у рамках Східного партнерства.

Під час візиту Президента України до Туреччини 6-8 червня 2005 р. українська сторона запросила Туреччину в ГУАМ, однак остання відмовилась. Таку ж позицію вона займає стосовно Спільноти демократичного вибору. Всі ці регіональні проекти Анкара сприймає як відверто антиросійські й, відповідно, оцінює свою позицію до них через призму можливої російської реакції на будь-яке турецьке залучення до цих схем регіональної співпраці, у той час коли йде

активне налагодження співробітництва між Туреччиною та Російською Федерацією. Крім того, Туреччина сприймає енергетичні проекти у рамках ГУАМ як відверту конкуренцію своєму транзитному потенціалу. Тим не менш, це не заважає Туреччині активно співпрацювати у сфері економіки з кожною окремою країною ГУАМ, і бути, наприклад, у п'ятірці лідерів за інвестиціями у Грузію.

У результаті військових дій на території Грузії у серпні 2008 р. було завдано великого збитку регіональним проектам ГУАМ. Як наслідок бомбардувань території Грузії, авіаударам піддалися міжнародні транспортні та енергетичні комунікації, що торкнулося не тільки інтересів Грузії, але й ГУАМ, а також інших країн, зокрема Туреччини та Вірменії.

Слід зазначити, що політичні та стратегічні ризики розвитку ГУАМ мають безпосередній вплив на розвиток її економічного співробітництва та кооперації з третіми сторонами, такими, як США, ЄС, Туреччина тощо.

Однак існують певні застереження щодо необхідності функціонування такого об'єднання, як ГУАМ та критика з боку опонентів, особливо російських.

Аргументи противників ОДЕР-ГУАМ

1. Участь України в ГУАМ недоцільна, адже є ОЧЕС, в якій ті ж країни, що і в ГУАМ плюс інші причорноморські країни.

2. Будь-який міцний союз – це обмін чимось. Країнам ГУАМ нічим обмінюватися у фінансовому плані, вони усі належать до бідних країн. Вони не є регіональними лідерами.

3. Це – штучний союз, створений США проти Росії, який функціонує лише на гроші США.

4. У рамках ГУАМ більше політичних декларацій, ніж конкретно реалізованих проектів.

5. Організація ГУАМ до 2015 р. припинить своє існування. У кращому випадку від ГУАМ залишаться тільки дві перші літери, в гіршому – організація повністю припинить своє існування.

З усіх цих аргументів можна погодитися лише із занадто великою політизацією співробітництва у рамках ГУАМ та декларативним характером співробітництва. Регулярно проводяться зустрічі, конференції, засідання робочих груп, які закінчуються в основному деклараціями. Поки що ГУАМ не може в економічній або енергетичній сфері продемонструвати жодного повноцінно реалізованого проекту. Створення зони вільної торгівлі знаходиться лише в початковій стадії.

Серед основних проблем співробітництва у сфері економіки та енергетики, властивих для ГУАМ на даному етапі його розвитку, слід виділити наступні.

1. Проблема подальшого розвитку ГУАМ обумовлена певною втратою його привабливості для країн-учасників й охолодженням інтересу до нього з боку третіх країн, зокрема США.

2. Зниження зацікавленості до роботи організації з боку Молдови.

3. Намагання Російської Федерації „перетягнути” Молдову та Азербайджан, спекулюючи на питанні остаточного вирішення „заморожених” конфліктів або використовуючи економічні важелі, зокрема, заборону на продаж певних груп товарів.

4. Низький рівень співробітництва з ЄС.

5. Низький рівень інформаційної присутності.

6. Нестабільна внутрішньополітична ситуація у країнах-членах.

7. Низький рівень взаємного інвестування.

8. Світова фінансово-економічна криза, яка вплинула, як на розвиток самих держав, так і на перспективи інвестування та співробітництво з боку третіх сторін.

9. Невирішеність конфліктів на території Грузії, Молдови та Азербайджану, які заважають повноцінному використанню транзитного потенціалу держав.

10. Погано розвинена інфраструктура та транспортні комунікації між державами, що не дає їм можливості повною мірою реалізувати проекти щодо відновлення „Великого шовкового шляху”.

11. Конкуренція за транзит енергоресурсів з боку Туреччини та Росії.

Щодо можливих сценаріїв подальшого розвитку ГУАМ, експерти виділяють наступні:

1. ГУАМ перетвориться на Чорноморську „Вишеградську групу”. Цей варіант можливий у разі готовності держав-членів до координації своєї зовнішньої політики, чіткої орієнтації на членство в Європейському Союзі та постійний діалог з широкого спектру питань. У цьому випадку всі економічні проекти у рамках ГУАМ будуть сфокусовані на остаточній меті – вступ до ЄС, а сама організація припинить своє існування після приєднання країн-членів до ЄС. Цей варіант, у разі його реалізації, допоможе країнам-членам ГУАМ найефективніше використовувати потенціал Політики Сусідства та Східного Партнерства ЄС, а також спільно відстоювати свої зовнішньополітичні пріоритети. Однак такий варіант має певні ризики для України, адже при політичній та економічній стабільності всередині країни вона має найбільші шанси щодо вступу до ЄС з чотирьох держав-членів, а така спільна позиція, яка була у рамках „Вишеградської групи” може гальмувати перспективи членства України в ЄС через слабкість перспектив інших партнерів.

2. Функціонування повноцінної міжнародної регіональної організації. Цей варіант означає створення таких механізмів співпраці та схем співробітництва, які залишалися б актуальними навіть після вступу держав-членів ГУАМ до Європейського Союзу. Серед таких можна назвати інфраструктурні проекти, створення єдиного транспортного шляху, розробку спільного туристичного продукту, співробітництво в енергетичній сфері, зокрема щодо спільного використання трубопроводів та нафтопереробних заводів, реалізація проекту „Білий потік”, „Одеса–Броди” тощо. Головним пріоритетом цього сценарію має стати чітке та послідовне виконання домовленостей, реалізація конкретних проектів, чітке співробітництво з країнами-партнерами та іншими регіональними організаціями. Цей варіант є для України найперспективнішим, адже це найбільш відповідає її національним інтересам, допоможе повною

мірою використати економічний та транзитний потенціал, а також додасть шансів щодо перспектив регіонального лідерства.

3. Розпад ОДЕР-ГУАМ. Такий варіант можливий у двох випадках:

а) низький рівень співробітництва між державами-членами, нереалізація конкретних запланованих проектів, втрата ролі головних транзитерів Чорноморського регіону, повернення до декларативного характеру співпраці – все це призведе до тихого, повільного гальмування співробітництва, ГУАМ фактично перестане існувати;

б) вихід з членів Азербайджану або Молдови. Цей варіант є можливим у разі активізації політики РФ, яка може використати важелі щодо остаточного вирішення „заморожених” конфліктів в обмін на вихід з ОДЕР-ГУАМ. Особливо небезпечним цей варіант може бути, якщо РФ запропонує Азербайджану стати на його бік у вирішенні конфлікту в Нагорному Карабаху в обмін на вихід з ГУАМ, таким чином остання втратить єдиного постачальника енергоресурсів і перспективи альтернативних шляхів транзиту.

Деякі експерти ще у 2006 р. виділяли дві економічні альтернативи розвитку ГУАМ, які певним чином є актуальними і сьогодні. Причому обидва варіанти не виключають один одного.

1. ГУАМ остаточно перетворюється на концесію країн, які видобувають та транзитують каспійську нафту (у перспективі – і середньоазійський газ) від родовищ до кордонів Європейського Союзу.

2. ГУАМ перетворюється на економічний клуб із зоною вільної торгівлі, з кінцевою метою європейської інтеграції.

Другий варіант є більш бажаним, адже при зосередженні лише на транзиті енергоресурсів виникає ризик повної втрати інтересу з боку Молдови, яка не є транзитною державою, а також ризики, пов'язані з тим, що у складі є лише один експортер – Азербайджан.

Отже, розвиток спільного транспортного та енергетичного потенціалу, створення сприятливих умов для реформування і розвитку економіки, підвищення привабливості простору ГУАМ для зовнішніх партнерів – усе це

довготривалі завдання ОДЕР-ГУАМ. У той же час рівень політичної взаємодії країн-учасниць дещо випереджає рівень економічного співробітництва, що в результаті призводить до гучних заяв і відсутності практичного результату.

Створення зони вільної торгівлі та регулярне проведення енергетичних самітів стали значним поштовхом для співробітництва держав-членів у сфері економіки та енергетики. Пріоритетним залишається розвиток транзитного потенціалу держав, залучення інвестицій до спільних інфраструктурних та енергетичних проектів, реформування держав з метою досягнення стандартів ЄС.

Співробітництво держав-членів ГУАМ у сфері економіки є вельми перспективним. Із закінченням світової економічної кризи та посиленням товаропотоку з Азії до Європи транзитний потенціал ГУАМ та спільне його використання ще більше активізують співробітництво держав-членів та вплинуть на їх економічний розвиток.

Що стосується енергетичної сфери, то перспективи співробітництва є більш складними, і будуть залежити не в останню чергу від політичної стабільності у країнах-членах, обраного зовнішньополітичного курсу, співробітництва з ЄС та іншими партнерами, активності конкурентів та інвестиційної привабливості проектів ГУАМ.

Питання для самоконтролю.

1. Історія створення та розвитку організації.
2. Характеристика країн організації.
3. Організаційна структура ГУАМ.
4. Основні причини неефективності ГУАМ.

Розділ VI. ОЧЕС: проблеми та перспективи розвитку організації.

Одним з механізмів багатостороннього співробітництва причорноморських держав стала виступати ОЧЕС. Перші переговори між чорноморськими державами про створення ОЧЕС відбулися в 1990 році. Акт про створення був підписаний в Стамбулі в 1992 році. У 1993 році з метою надання парламентського сприяння розвитку багатостороннього економічного співробітництва чорноморських держав і зміцнення політичної стабільності в регіоні була створена Парламентська асамблея ОЧЕС.

Ідея створення ОЧЕС не нова. Ще в 80-і роки в Одеському філіалі Інституту економіки АН УРСР була теоретично обгрунтована нова форма субрегіонального співробітництва - міжнародний морський економічний район. При його формування домінувала екологічна цілісність, що вимагає спільних, у тому числі економічних зусиль щодо збереження природного середовища. Її мета - забезпечення правової основи для всебічного співробітництва в зоні ОЧЕС; прийняття національним парламентам у справі укрпелення парламентської демократії та поваги прав людини; розвиток двосторонніх контактів країн-учасниць, їх взаємодія в рамках інших міжнародних організацій. ОЧЕС не передбачає вирішення проблем політичного характеру і вся діяльність зосереджена виключно на поглибленні економічного співробітництва в регіоні. Пріоритетним напрямком співпраці країн регіону є розвиток взаємодії причорноморських суб'єктів, які мають безпосередній вихід на береги Чорного моря. Їх роль у розвитку економічного співробітництва в регіоні при наявності великої кількості проблем залишається високою. Від здатності причорноморських суб'єктів налагодити взаємовигідне співробітництво залежить соціально-економічна ситуація в Чорноморському регіоні в цілому.

Країни ОЧЕС працюють над спільними проектами з об'єднання національних енергосистем в єдине «Чорноморське кільце». З розвитку та інтеграції регіональних транспортних коридорів в загальносвітову транспортну систему, прокладки ліній оптико-волоконного зв'язку. У стадії розробки

знаходиться програма охорони навколишнього середовища регіону Чорного моря. Робота ОЧЕС виявила проблеми, з якими стикаються країни регіону. Серед них брак транспортних і комунікаційних мереж, а також несприйняття значною мірою культури діалогу і співпраці. Незважаючи на зусилля причорноморських країн, продовжує залишатися слаборозвиненою внутрірегіональна торгівля. Регіональний ринок так і не був створений. Питома вага країн-учасниць в загальному товарообігу не зазнала змін. Основні причини такого невтішного для ОЧЕС підсумку зовнішньоторговельного співробітництва слід вбачати у відсутності сформованої структури зовнішньоторговельних зв'язків і багато в чому однотипних економік прибережних територій причорноморських країн. Крім того, країни Чорноморського регіону з багатьох позицій виступають не як партнери, а в якості конкурентів, що є серйозним стримуючим фактором для розвитку регіональної торгівлі. Багато проектів багатостороннього співробітництва носять політичний характер. А невирішені конфлікти і суперечки є основною перешкодою і перешкодами на шляху ОЧЕС до стійкого економічного розвитку країн-членів. Приплив прямих інвестицій в регіон досить низький у порівнянні з іншими регіонами. Крім розвитку торгівлі, збільшення ємності ринків ОЧЕС розвиває співробітництво в галузі енергетики, транспорту, охорони навколишнього середовища, науки і технологій, туризму.

Учасники ОЧЕС- Азербайджан, Албанія, Вірменія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна.

Спостерігачі - Австрія, Білорусія, германію, Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Словаччина, США, Туніс, Франція, Хорватія, Чехія.

Точкою відліку вважається 90-ий рік, коли президент Туреччини Т.Озал виступив з ініціативою створення Чорноморської зони процвітання та співробітництва за участю СРСР, Туреччини, Румунії та Болгарії. Однак з розпадом СРСР кількість учасників розширилося. У перші роки існування ЧЕС виникли проблеми з реалізацією поставлених завдань. Не вистачало фінансових ресурсів.

Організаційна структура. Умовно виділяють чотири компоненти організаційної структури ОЧЕС:

- Міжурядовий (саміти і сесії Ради міністрів закордонних справ)
- Підприємницький (Ділова рада ЧЕС - орган координації підприємницьких ініціатив)
- Фінансовий (Чорноморський банк торгівлі і розвитку)
- Академічний (формується єдина регіональна академічна мережа держав Чорноморського басейну, яку передбачається інтегрувати з аналогічними європейськими мережами).

25 червня 1992 Глави держав або урядів 11 країн - Азербайджану, Албанії, Болгарії, Вірменії, Грузії, Греції, Молдови, Росії, Румунії, Туреччини та України зібралися на запрошення уряду Туреччини в Стамбулі. Там було підписано Декларацію про Чорноморське економічне співробітництво та Босфорську заяву, створили правову основу інтеграційних процесів у регіоні Чорного моря. Метою ЧЕС є створення трансрегіональних інтеграційних систем співробітництва. Географічні та економічні параметри ЧЕС досить вражаючими, адже це регіон площею близько 20 млн кв км, а населенням близько 330 млн чоловік, щорічним обсягом торгівлі більше 300 млрд дол., другий за величиною після Перської затоки за покладами нафти і природного газу. Все це закладає великі перспективи для регіонального співробітництва та згуртування цих держав навколо Чорного моря.

ЧЕС є досить строкатою структурою, адже її члени є одночасно членами таких різних політичних і економічних угруповань, як НАТО, СНД, ЄЕС тощо. Незважаючи на загальну орієнтацію на створення загальноєвропейського простору, держави - учасники ЧЕС істотно відрізняються у своїх пріоритетах і баченні майбутнього європейського процесу. Ключовими дезінтеграційними факторами ЧЕС є політична нестабільність країн-учасниць та їх економічна несумісність, а також суттєві соціально-культурні відмінності і глибокі конфлікти як між країнами, так і всередині деяких з них. На жаль, економічний фундамент співпраці країн регіону поки не в змозі компенсувати таку

гетерогенність цієї організації тому зараз ЧЕС багато в чому залишається лише потенційною організацією, а не дієвою реальністю сьогодення. Реальним досягненням ЧЕС залишається закладки тільки базисних структур регіонального співробітництва.

Важливе значення для України має комплексна концептуальна оцінка своїх економічних інтересів у ЧЕС. Необхідно також виробити системи пріоритетів у відносинах з державами регіону в межах ЧЕС, знайти прийнятні шляхи узгодження інтересів країн-членів ЧЕС з іншими міжнародними структурами, відповідні механізми подолання політичних протиріч, а зрештою - місце у світовій економічній системі.

Наприкінці ХХ в. відбулися значні зміни в політико-економічній побудові Європи. Геополітична та економічна ситуація характеризувалася, з одного боку, розпадом економічних об'єднань країн так званої соціалістичної співдружності, появою нових посткомуністичних держав, перед якими виникло безліч проблем економічного і політичного характеру, а з іншого - формуванням регіональних і субрегіональних угруповань, певним чином сприяли демонтажу «залізної зависи». Неефективність вирішення економічних і політичних проблем в рамках СНД вимагала пошуку паралельних форм економічного співробітництва. В геоekonomічному сенсі Чорноморський регіон - це потенційно ємний ринок, що має значні природні ресурси, науково-технічний потенціал, може стати ключовим місцем торгівлі між Європою, Близьким Сходом та Азією. Мова йде про створення трансрегіональних інтеграційних систем співробітництва. Це перше значне інтеграційне утворення нового постконфронтаційного розвитку світової економіки, яке здатне об'єднати країни з різними політичними та економічними орієнтаціями.

Система Чорноморського Економічного Співробітництва (ЧЕС) не могла сформуватися в часи глобальної економічної протистояння ЄЕС та РЕВ, коли економіки країн обтяжували ідеологічні та військові чинники, а прагматичні потреби населення залишалися незадоволеними. Крім існування інтеграційних угруповань загальне континентального значення (в Європі - ЄС, на

американському континенті - НАФТА, в Азії - АСЕАН), можуть також ефективно функціонувати середні і малі інтеграційні угруповання. Тому розвиток системи чорноморського співробітництва стала одним з важливих механізмів входження країн Південно-Східної Європи в загальноєвропейській інтеграції.

Ідея створення регіональної економічної організації країн Чорноморського басейну народилася в Туреччині. Початковий проект являв собою механізм радянсько-турецького співробітництва, співзвучний ідеям перебудови і нового мислення. Як було зазначено вище, цю ідею запропонував в 1990 році, ще до розпаду СРСР, президент Туреччини Тургут Озал. Його проекту передбачалося досягнення трьох наступних цілей:

1. інтеграції причорноморського регіону в світову економіку;
2. вигідного взаємного використання традиційних зв'язків країн Причорномор'я між собою і країнами Азії, Близького Сходу та Європи;
3. забезпечення поступового та ефективного переходу до ринкової економіки посткомуністичних країн за допомогою багатостороннього економічного співробітництва. Турецький проект передбачав модернізацію економіки держав-учасників, що дозволило б можливість задіяти великий ринок країн з населенням понад 330 млн чоловік. Упор передбачалося робити насамперед на розвиток інфраструктури, яка допомогла краще використовувати великі потенційні науково-технологічні можливості, раціонально використовувати ресурси промисловості та сільського господарства.

З розпадом СРСР і утворенням СНД ідея ЧЕС трансформувалася. Вона відображала особливості національних та регіональних інтересів країн регіону і не конкурувала з традиційними економічними структурами, до яких вони входили. Власне СНД має досить гетерогенне простір, що об'єднує країни з різним рівнем розвитку і культурними традиціями. Всі вони переживають процес соціально-економічної трансформації, що змушує їх зосередитися на власних національних інтересах. Домінування Росії в СНД негативно відбилося на інтеграційних процесах в рамках співдружності. Отже, цілком правомірно,

що незалежні країни звернулися до ідеї посилення економічного співробітництва з географічно близькими до себе державами без домінування Росії. Цим ЧЕС відрізняється від економічного союзу на основі СНД.

Крім географічно об'єднуючого фактору навколо Чорного моря, ідея створення ЧЕС зіткнулася з багатьма дезінтеграційними факторами - від політичної нестабільності країн-учасниць і їх економічної інфраструктурної несумісності до яскравих соціально-культурних відмінностей і глибоких традиційних конфліктів між країнами і всередині деяких з них. Інтеграційна політика ЧЕС має реалізуватись у вкрай несприятливому середовищі.

25 червня 1992 в Стамбулі президенти Азербайджану, Вірменії, Болгарії, Грузії, Молдови, Румунії, Туреччини та України і глави урядів Албанії, Греції та Російської Федерації прийняли Босфорську заяву і підписали Декларацію про створення ЧЕС.

Реальна діяльність ЧЕС тільки починається. На нечисленних самітах, що відбулися, були визначені наступні пріоритетні цілі та завдання:

- Створити режим вільного руху товарів, послуг, капіталів, що стимулювало б економічні контакти, розширило б межі виробничої кооперації і спільних інвестицій у сфері взаємних інтересів;

- Сформувати інфраструктури бізнесу - мережі банків і ділових центрів для фінансування та інформаційної підтримки як державних інвестицій, так і приватного бізнесу в інфраструктурних проектах, зокрема, Чорноморському комерційно-інвестиційному банку ЧЕС;

- Побудувати спільними зусиллями об'єкти інфраструктури, розширити співпрацю на транспорті - модернізувати і створити нові транспортні комунікації, перейти на сучасні транспортно-перевантажувальні і складські технології;

- Організувати і розвинути поромне сполучення між Іллічівськом і одним з портів Туреччини, створити транспортно-експедиторські фірми для обслуговування ЧЕС, забезпечити координацію у завантаженні судноремонтних заводів регіону;

- Розвивати транспортно-експедиторське співпрацю на автотранспорті, створити необхідну інфраструктуру, розширити залізничне і повітряне сполучення між країнами ЧЕС;

- Комплексно використовувати і охороняти біологічні, мінеральні та водні ресурси Чорного моря;

- Налагодити співпрацю в розвитку паливно-сировинної бази регіону, раціонально використовувати енергію, спільно фінансувати енергетичні об'єкти, розвивати газо-і нафто проводу, модернізувати нафтопереробні підприємства, спорудити термінали на березі Чорного моря для прийому нафти і скрапленого газу, ввести в дію нові і реконструювати діючі вугільні підприємства, ввести нове покоління гірських мащін, використовувати нетрадиційні джерела енергії;

- Технічно переозброїти металургійні підприємства, впровадити нові потужності, розробити нове покоління машин безперервного розливання сталі, модернізувати прокатне устаткування;

- Розвинути агропромисловий комплекс, налагодити виробництво техніки для фермерських господарств, для переробки шкірсировини тощо;

- Провести конверсію оборонної промисловості, перевести її на масове виробництво високоякісних конкурентоспроможних товарів на базі розукрупнення (подрібнення), демонополізації та приватизації підприємств;

- Розвинути сучасну систему телекомунікацій, забезпечити надійний телефонний зв'язки між країнами Причорномор'я, побудувати волоконно-оптичну лінію зв'язку між Туреччиною, Болгарією, Румунією та Україною;

- Провести кооперації у розвитку уніфікованої митної системи країн регіону, створити повноцінну систему багатосторонніх розрахунків і надалі організувати Чорноморський платіжний союз; Підтримувати співробітництво країн Причорномор'я в процесах приватизації, підприємництва, зміцнення малого і середнього бізнесу.

В рамках ЧЕС розробляються важливі транспортні проекти, які передбачають об'єднання енергосистем країн регіону в єдине кільце, формування системи транспортування енергоносіїв. Заслужують на увагу

проекти створення Євразійської магістралі і Чорноморської кільцевої автостради. Ці проект сприятиме розвитку співпраці між новими економічними угрупованнями держав Європи та Азії (ЄС, ЦЄІ, ЧЕС, СЕС).

Важливим питанням, невирішеність якого заважає розвитку інформаційного співробітництва в регіоні, є певні елементи напруженості у відносинах між країнами-учасниками. Так що сьогодні регіон є точкою дотику інтересів впливових світових геополітичних сил, проблема забезпечення захисту інформаційного простору в цих державах є надзвичайно актуальною. Контроль і захист інформаційного простору (сукупності інформаційних потоків національного та іноземного походження на території конкретної держави) є однією зі складових системи забезпечення національної безпеки (охорони основних принципів існування нації - ідентичності, пам'яті, менталітету, створення умов для реалізації життєво важливих стратегій нації, її самозбереження).

Що стосується перспектив розвитку ЧЕС, слід зазначити, що відповідно до Декларації про Чорноморське економічне співробітництво, прийнятої на високому рівні, інтеграція між країнами регіону повинна розвиватися поетапно, з урахуванням специфіки економічних умов та інтересів країн-учасниць. На думку фахівців, до першочергових завдань причорноморського співробітництва належить створення режиму вільного руху товарів, послуг, капіталів, що стимулювало б економічні контакти, розширило межі виробничої кооперації і спільних інвестицій у сфері взаємних інтересів, а також формування інфраструктури бізнесу, спорудження спільними зусиллями об'єктів інфраструктури, модернізацію або створення нових транспортних комунікацій.

Втілюється проект волоконно-оптичного зв'язку Ітурі (Італія-Туреччина - Україна - Росія) з підключенням до євразійського кабелю. Вводиться в дію підводна чорноморська волоконно-оптична система зв'язку: Варна - Одеса - Новоросійськ - Поті. Вона інтегрована в міжнародну телекомунікаційну систему транс'європейських ліній з'єднує країни Європи, Близького і Середнього Сходу. Специфіка регіону і орієнтація його держав на економічні перетворення та

інтеграцію в європейські структури зумовлює низку проблем, від вирішення яких залежить як подальша діяльність об'єднання, так і збереження його як такого. Більшість країн регіону мають достатньо відсталий, слабо структурований і фактично незахищений інформаційний простір. Виходом із ситуації може стати спільний розвиток цього простору, ліквідація науково-технічної відсталості, особливо створення комп'ютерних мереж, інтеграція у світове інформаційне поле тощо.

Коротка історія ЧЕС і його сучасний стан є яскравою характеристикою складності досягнення поставлених ним цілей. В рамках спільних орієнтацій на створення загальноєвропейського простору держави-учасники ЧЕС істотно відрізняються у своїх пріоритетах і баченні майбутнього європейського процесу. Розгляд їх відносин в рамках ЧЕС виявив певні труднощі і негативні моменти, які гальмують подальший розвиток відносин. Деякі з них:

1. Слабкий вплив економічного потенціалу ЧЕС на подолання кризових явищ у національних економіках країн;
2. Недостатня ефективність співробітництва, пов'язана з територіальними претензіями деяких країн до інших в цьому регіоні і відсутність можливостей їх політичного врегулювання.
3. Певний політичне протистояння між Росією та Туреччиною.
4. Загострення відносин між окремими членами ЧЕС (Туреччиною і Грецією, Азербайджаном і Вірменією, територіальні претензії Росії та Румунії до України, грузино-абхазький конфлікт).
5. Розмитість структури організації та виникнення суперечок між країнами-учасницями, залучення інших держав (Кіпр, Македонія).

На жаль, досягнення співробітництва країн-учасниць ЧЕС у сферах створення регіональних ринків збуту та налагодження співпраці в інвестиційній діяльності поки також залишають сподіватися на краще. Немає підстав вважати, що регіональний ринок уже створений. Торгівля між державами регіону ще не розвинулася до належного рівня.

Інвестиційне співробітництво країн ЧЕС також знаходиться в зародковому стані. Щоб ліквідувати перешкоди на шляху вигідного міжнародного співробітництва, Україна запропонувала створити спільний інвестиційний простір чорноморських держав і загальний ринок інвестиційних проектів і відповідно узгодити законодавства країн ЧЕС. Також запропоновано зменшити в регіоні Чорного моря військову присутність. ЧЕС як регіональна європейська структура має стати фактором безпеки в своєму регіоні. Україна повинна побудувати адекватну систему пріоритетів по окремих країнах згідно специфікою власних національних інтересів. Інтереси України в Чорноморському регіоні в чому збігаються з інтересами Туреччини. Ці дві великі чорноморські держави повинні обов'язково координувати свою діяльність і, об'єднуючи зусилля, створювати динаміку розвитку всієї системи ЧЕС. Незважаючи на проблеми, які значно уповільнюють процес інтеграції в Чорноморському регіоні, співробітництво як на двосторонній, так і на багатосторонній основі продовжує розвиватися. Формування системи ЧЕС має закономірності, які відрізняють її від інтеграційних процесів у Європейському співтоваристві. Система ЧЕС не ставить за мету створення відповідних структур військового і політичного типу. Мова йде лише про сприятливий клімат підприємництва та формування системи вільної торгівлі в регіоні. Але в такому вигляді ця організація сприяє розвитку системи європейської безпеки і створює серйозні можливості для економічного розвитку в Чорноморському і Балканському регіонах. В результаті розвитку ЧЕС можуть бути закладені основи трансрегіональної стабільності, яка охоплювала б не тільки Чорноморський регіон, а й інші регіони Європи, Середземномор'я, Азії.

Питання для самоконтролю.

1. Історія створення та розвитку організації.
2. Структура та члени ОЧЕС.
3. Головні проекти ОЧЕС.

Розділ VII. Основні напрямки діяльності Центрально-європейської ініціативи.

Організація Центрально-Європейська Ініціатива - міжурядовий форум, створений в листопаді 1989 року Італією, Австрією, Угорщиною та Югославією з метою розвитку стійких зв'язків між державами Центральної, Західної та Східної Європи в галузі політики, економіки і культури, а також недопущення утворення нових розділових ліній в європейському регіоні. В кінці 1990-х років основною метою організації було проголошено сприяння європейській інтеграції та зближенню між ЄС і європейськими державами, що не входять до його складу.

ЦЄІ заснована в листопаді 1989 р в Будапешті під назвою «Ініціатива 4-х» держав (або «чотиригранниками») і включала тоді Австрію, Угорщину, Італію, СФРЮ. У травні 1990 р на зустрічі «четвірки» у Відні Чехословаччина в ранзі спостерігача також приєдналася до організації, яка стала називатися вже «Ініціатива 5-ти» держав (або «П'ятигранник») (Статус повноправного членства Чехія і Словаччина отримали в 1993 р). У липні 1991 Польща на зустрічі в м.Дубровник також стала членом організації. Остання, отже, перетворилася на «Ініціативу 6-ти» держав («Шестигранник»). Розвитку регіонального співробітництва шести країн заважав розпад Югославії. Це питання було поставлено на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів в 1991 р у Венеції, на якій вирішили тимчасово призупинити членство СФРЮ. У липні 1992 р у Відні в організацію були прийняті Боснія і Герцеговина, а також Словенія і Хорватія; у травні 1993 року - Македонія. У зв'язку з розширенням складу організації вона отримала назву «Центральноєвропейська ініціатива». На зустрічі глав урядів (липень 1992, Відень) Білорусія, Болгарія, Україна і Румунія отримали дозвіл брати участь у роботі ряду робочих груп. Був також створений Комітет по контактах з країнами, які отримали пропозицію брати участь у роботі Ради у справах асоційованих членів ЦЄІ. У травні 1996 р Албанія, Білорусь, Болгарія, Україна і Румунія стали повноправними членами ЦЄІ.

У листопаді 1999 р в ЦЄІ прийняли Молдавію. У зв'язку з югославською кризою одним із пріоритетів організації стала проблематика національних меншин. У декларації по Югославії ЦЄІ виступала за збереження територіальної цілостності країни. На наступних зустрічах глав урядів і міністрів закордонних справ країн-учасниць ЦЄІ обговорювалася югославська криза та проблеми.

Сьогодні організація налічує 18 країн-членів: 10 членів ЄС - Австрія, Болгарія, Угорщина, Італія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чехія і 8 не-членів ЄС - Албанія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Македонія, Молдова, Сербія, Україна, Чорногорія.

Роль організації в регіоні трансформувалася історично у зв'язку з цілями, яка переслідувала ЦЄІ. Засновники організації переслідували дві мети. По-перше, це налагодження багатостороннього співробітництва у політичній та соціально-економічній сферах, сприяння на цій основі стабільності та безпеки, а по-друге, забезпечення необхідної підготовки країн-учасниць до їх майбутнього членства в ЄС, тобто координація реформ, уніфікація законодавства. Сьогодні, коли 10 учасників організації є членами ЄС, завдання організації змінилися. Пріоритетом сучасної діяльності ЦЄІ є сприяння зміцненню гнучкого і прагматичного європейського регіонального співробітництва в цілях запобігання утворення нових розділових ліній в Європі. ЦЄІ сприяє взаємодії держав Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в сферах транскордонного співробітництва, енергетики, транспорту, науки і технології, освіти, культури, малого і середнього бізнесу, сільського господарства, охорони довкілля, розвитку людських ресурсів, інформації та ЗМІ, захисту національних меншин, туризму і молодіжної політики. З 1996 р. працює секретаріат (м Трієст). В рамках ЦЄІ створення 15 робочих груп, що охоплюють різні області кооперації (існують також тимчасові групи). Робочі групи займаються проблемами транспорту, охорони навколишнього середовища, телекомунікацій, малого та середнього бізнесу, культури, освіти та молодіжного обміну, туризму, науки і техніки, інформації, енергетики, міграції населення, статистики, сільського господарства, збереження та примноження людських ресурсів і

навчання подоланню катастроф, встановленню економіки Боснії і Герцеговини. У рамках ЦЄІ існують різні форми співпраці: щорічні зустрічі глав урядів країн-учасниць; щорічні зустрічі міністрів закордонних справ; зустрічі Комітету координаторів країн-учасниць у складі представників їх міністерств іноземних справ (періодичність 5 - 7 разів на рік). Завданням Комітету є координація діяльності робочих груп, підготовка зустрічей на вищому рівні тощо; зустрічі завідувачів політичних відділів міністерств закордонних справ країн-учасниць; зустрічі парламентських делегацій.

У ході зустрічі на вищому рівні (липень 1994, Трієст) країни-члени ЦЄІ висловили занепокоєння спадом у розвитку співробітництва, підкреслили прагнення продовжувати діяльність організації. Було вирішено залучити фінансові кошти з інших джерел для активізації взаємних зв'язків. На зустрічі глав урядів у Варшаві (жовтень 1995) прийняли ряд документів, що визначали процедурні засади діяльності ЦЄІ. На наступній зустрічі в 1996 р одними з головних, крім прийому нових членів, стали проблеми дотримання прав національних меншин, прикордонного та міжнаціонального співробітництва. Було позитивно вирішено питання обміну інформацією на рівні представників вищих ешелонів влади між ЦЄІ і Росією. На зустрічі на вищому рівні (листопад 1996, Грац) після прийняття в члени організації Молдавії учасники зустрічі проголосили про відсутність у ЦЄІ можливостей подальшого розширення. Питання про членство Союзної Республіки Югославії залишилося відкритим. Всі зійшлися на тому, щоб зробити більш динамічною діяльність робочих груп, особливо в питаннях формування регіональної транспортної інфраструктури. На зустрічі на вищому рівні в Сараєві (листопад 1997) головною темою стала ситуація в Боснії і Герцеговині. Було розроблено документ, уточнюючий стратегію і тактику в діяльності ЦЄІ, у зв'язку зі зміщенням інтересів організації в напрямку Південно-Східної Європи (з урахуванням розширення числа її членів) і констатацією відомого прогресу по шляху центральноєвропейської інтеграції. На зустрічі в Загребі (листопад 1998) глави урядів країн-членів обговорювали конфліктну ситуацію в Косово і виступили за її рішення мирними

засобами. Однією з головних тем переговорів була також проблема розширення НАТО та ЄС.

На зустрічі глав урядів країн-членів у Празі в листопаді 1999 р підводився підсумок десятирічної діяльності ЦЄІ і була розроблена програма на наступні роки. Розглядалося положення в Південно-Східній Європі, а також у Придністров'ї, яку відвідала місія ЦЄІ. Робочі групи в рамках ЦЄІ представили понад 120 проектів. Найважливіші з них стосуються питань інфраструктури регіона (автостради, залізниці, лінії електропередач). Більшість з цих проектів перебувають у стадії реалізації (відновлення енергетичної системи Боснії і Герцеговини, аеродрому в Сараєво; створення комп'ютерної бази даних для малого та середнього бізнесу та стандартизації правової системи в галузі торгівлі тощо). Деякі проекти вже здійснені. Держави-члени ЦЄІ одностайно виступають за продовження регіонального співробітництва та підкреслюють необхідність встановлення нових цілей і завдань організації. Можна передположити, що надалі їх взаємодія буде сконцентрована на економічній проблематиці і ставити своєю метою вирівнювання рівнів розвитку цих держав і порівнянності згаданих рівнів з середнім рівнем в ЄС.

Сьогодні діяльність ЦЄІ спрямована більшою мірою на реалізацію цільових проектів у різних сферах:

- клімат, навколишнє середовище і стійка енергетика;
- розвиток підприємництва, включаючи туризм;
- розвиток людських ресурсів;
- інформаційне суспільство та ЗМІ;
- міжкультурне співробітництво і нацменшини;
- мультимодальні перевезення;
- наука і технології;
- сталий розвиток сільського господарства;
- міжрегіональне та транскордонне співробітництво.

Проаналізувавши проекти ЦЄІ у 2012 році можна зробити висновок, що провідну роль в організації грає Італія і використовує її в своїх інтересах. Так, в

рамках задекларованого на 2012 рік напряму «Міжрегіональне та транскордонне співробітництво» було реалізовано всього два проекти, обидва з яких були спрямовані на розвиток транспортної інфраструктури Італії, зокрема модернізації транспортної інфраструктури між Італією і Словенією. Однак, це пояснюється тим, що більшість проектів фінансуються Фондом ЦЄІ та ЄБРР, внесок у який вносить Італія.

ЦЄІ залишається важливою регіональною організацією. Однак її вплив нижче сьогодні, ніж у період до розширення 2007 року. Тому основним завданням, яке декларувала Угорщина при отриманні повноважень голови ЦЄІ у 2013 році, було саме підвищення ролі цієї організації в регіонах Західних Балкан та Східної Європи та підтримці європейських цінностей та інтеграційних процесів, а також сприяння розвитку економіки та мобільності громадян. У той саме час, ЦЄІ грає своєрідну роль посередника між державами-членами і не членами ЄС, представляючи спільні інтереси регіону в ЄС і залучаючи до загальноєвропейських ініціатив неєвропейські держави. Проте сьогоднішня ЦЄІ не декларує своєю метою адаптацію держав-членів до норм ЄС з подальшим вступом до ЄС, а лише зосереджується на регіональних проектах. ЦЄІ є лише міжурядовим форумом, тобто його рішення не є обов'язковими для виконання всіма учасниками.

Питання для самоконтролю.

1. Історія створення та розвитку організації.
2. Структура та члени ЦЄІ.
3. Головні проекти ЦЄІ.

Теми для написання рефератів

1. Географічні, культурні, соціальні та економічні передумови для інтеграційних процесів.
2. Географічні, культурні, соціальні та економічні фактори що обмежують інтеграційні процеси.
3. Напрямки діяльності міжнародних організацій регіону ЦСЄ.
4. Роль ЄС в розвитку інтеграції країн ЦСЄ.
5. Роль РФ в динаміці розвитку міжнародних організації в ЦСЄ.
6. Вплив США та КНР на інтеграційні процеси в ЦСЄ.
7. Історія створення та організаційна структура ЦЄІ.
8. Завдання ЦЄІ та засоби їх реалізації.
9. Проекти що реалізовує та планує до реалізації ЦЄІ.
10. Роль ЄС, ЕБРР та інших європейських інституцій в діяльності ЦЄІ.
11. Інтереси та вигоди України в ЦЄІ.
12. Особливості інтеграційних процесів між країнами що виникли на теренах ОВД та їхніми резидентами.
13. Історія створення та організаційна структура ГУУАМ та її трансформація в ОДЕР-ГУАМ.
14. Проекти та їх реалізація країнами що входять до ГУАМ.
15. Особливості інтеграційних процесів між країнами що виникли на теренах колишнього СРСР та їхніми резидентами.
16. Історія створення та організаційна структура ОДКБ. Проекти що реалізовані в рамках організації.
17. Перспективи розвитку політичної, економічної та військової інтеграції на теренах колишнього СРСР.
18. Історія створення та організаційна структура ОЧЕС.
19. Особливості цілей і способів їхньої реалізацій в ОЧЕС. Специфіка співпраці в військово-технічній сфері.
20. ОЧЕС як диверсифікація співпраці в регіоні.
21. Інфраструктурні проекти в регіоні та роль ОЧЕС в їх реалізації.

22. Роль ЄС, РФ, США та КНР в формуванні напрямків розвитку ОЧЕС.

Рекомендовані джерела

1. Арутюнян С. Турция: перспектива стать мировым энергетическим узлом / С.Арутюнян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/rus/desk/turcija_perspektiva_stat_mezhdunarodny_m_energeticheskim_uzlom_2009-03-24.htm
2. Берендеев М.В. Современные тренды стран Балтии в дискурсе идентичности: между суверенитетом и евроинтеграцией / М.В.Берендеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-trendy-stran-baltii-v-diskurse-identichnosti-mezhdu-suverenitetom-i-evrointegratsiey>
3. Бжезинський З. Вирішальна роль України на пострадянському просторі / З.Бжезинський // Політика і час. – 1997. – №9. – С. 24–28.
4. Бжезинский З. Великая шахматная доска / Збигнев Бжезинский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.koob.ru/bzenskiy/chess>
5. Бирюков С. Германия-Франция: спор о «Европе регионов» / С.Бирюков // Международная экономика и международные отношения. – 2008. – №10. – С.42-50
6. Борко Ю. Европейский Союз: углубление и расширение интеграции / Ю.Борко // МЭ и МО. – 1998. – №8. – С.15-21.
7. Будзінський Т. Закономірності європейської інтеграції: від економіки до політики / Т.Будзінський // Економіст. – 1999. – №2. – С.18-24
8. Бялоблещкий З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи: Монографія. / З.Бялоблещкий // Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 471 с.
9. Варшавский Саммит и «новый юг» Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.easternpartnership.org/ru/community/debate/varshavskii-sammit-i-novyi-yug-evropy>

10. В'юницька О.І. Аналіз концептуально-теоретичних підходів до визначення поняття Центрально-Східна Європа / В'юницька О.І. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2002. – №33. – С.54-67.
11. Вильнюсский саммит: ЕС конкретизирует свои ожидания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rus/news/vilnyusskiy_sammit_es_konkretiziruet_svoi_ogidaniya_1525376
12. Вітман К. Косово як перший етап формування Великої Албанії / К.Вітман. – Віче. – 2009. - №8. – С.4-7.
13. Волович А. Двустороннее сотрудничество НАТО со странами Черноморско-Каспийского региона / А.Волович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bigyalta.com.ua/story/3066>
14. Воронов К. Страны Северной Европы: сближение геополитических линий / К.Воронов // Международная экономика и международные отношения. – 2010. - №5. – С. 62-71
15. Воронов К. Северная Европа к 2030 году: контуры и алгоритмы развития / К.Воронов // Международная экономика и международные отношения. – 2011. - №2. – С.59-69.
16. «Восточное партнерство» собирается в Праге отметить свой юбилей обсуждением украинского кризиса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ru/politics/article/2014/04/24/1019681-vostochnoe-partnerstvo-sobiraetsya-v-prage-otmetit-svoy-yubiley-obsuzhdeniem-ukrainskogo-krizisa.html>
17. «Восточное партнёрство» сходит на нет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fondsk.ru/news/2014/04/29/vostochnoe-partnerstvo-shodit-na-net-27243.html>

18. Восточное партнерство впадает в спячку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.ru/world/formerussr/29-11-2013/1183917-litva-0/>
19. Восточное партнерство ЕС: достижения, проблемы и новые задачи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://informer.od.ua/news/vostochnoe-partnerstvo-es-dostizheniya-problemy-i-novye-zadachi/>
20. Галкин Д. Венгрия остается главным противником «Великой Румынии» / Д. Галкин // Еженедельник «2000». – 2012. - №15 (602). – С. А4.
21. Галкин Д. От «бермудского треугольника» в центре Европы к территории развития / Д. Галкин // Еженедельник «2000». – 2012. – №16 (603). – С. А4-5.
22. Гегелашвили Н. Политика администрации Б.Обамы на Южном Кавказе / Н. Гегелашвили [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/krug/politika_administracii_b_obamy_na_juzhnom_kavkaze_2011-05-08.htm
23. Глебов С. Глобальні і регіональні виміри безпеки в Чорноморському регіоні / С. Глебов // Контекст. – 2001. - №4. – С.9-19
24. Гринивецкий С., Жильцов С, Зонн И. Геополитическое казино Причерноморья / С. Гринивецкий, С. Жильцов, И. Зонн. – М.: Восток-Запад, 2009. – 352 с.
25. Данильчук О. Чорноморський флот Росії як фактор, що впливає на безпеку Чорноморського регіону / Олексій Данильчу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nomos.com.ua/content/view/236/82>
26. Дергачов В. Чорноморський район економічного співробітництва / В. Дергачов // Економіка України. – 1994. – №2. – С.11-17.
27. Динамика и перспективы развития инновационной деятельности на кластерной основе в странах Причерноморья в XXI ст. — [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ucluster.org/sokolenko/2010/05/dinamika-i->

[perspektivy-razvitiya-innovacionnoj-deyatelnosti-na-klasternoj-osnove-v-stranax-prichernomorya-v-xxi-st/](#)

28. Дипломатія сучасної України: Енциклопедичний довідник. – К., 1997. – 83.
29. Достижения и провалы саммита «Восточного партнерства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.rfi.fr/evropa/20131129-dostizheniya-i-provaly-sammita-vostochnogo-partnerstva/>
30. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний / Под ред. О.Ю. Потемкиной, Н.Ю. Кавешникова, Н.Б. Кондратьевой – М.: Издательство «Весь Мир», 2012 – 656 с.
31. Зеленько Г.І. «Політична матриця» громадянського суспільства на прикладі України та країн Вишеградської групи / Зеленько Г.І. // К., Знання України, 2007. – 336 с.
32. Зеленько Г. Суперечності процесів консолідації демократії у країнах Вишеградської групи / Г.Зеленько // Політичний менеджмент. – 2011. - №5. – С. 174-182.
33. Зленко А. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен / А.Зленко. – Харьков: Фолио, 2004. – 559с.
34. Иванов Н. Расширение Евросоюза: сценарии, проблемы, последствия / Н.Иванов // МЭ и МО. – 1998. – №9. – С.34-41.
35. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / О.Івченко // К.: РІЦ УАННП, 1997. – 668 с.
36. Итоги саммита в Вильнюсе: Дверь для Украины открыта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/itogi-sammita-v-vilnyuse-dver-dlya-ukrainy-otkryta-478593.html>
37. Искендеров П.А. Балканский регион как часть глобальной «дуги нестабильности» / П.А.Искендеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- http://www.perspektivy.info/oykumena/balkan/balkanskij_region_kak_chast_globalnoj_dugi_nestabilnosti_2010-10-13.htm
38. Искендеров П.А. Зримый призрак «Великой Албании» / П.А.Искендеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/balkan/zrimyj_prizrak_velikoj_albanii_2010-03-30.htm
39. Искендеров П.А. Переговоры по Косово: цели сторон и глобальные интересы / П.А.Искендеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/balkan/peregovory_po_kosovo_celi_storon_i_globalnyje_interesy_2011-05-12.htm
40. Козин В. Пять уроков «независимости Косово» / В.Козин. – Международная жизнь. – 2008. - №5. – С.63-79.
41. Кооперация в Черноморском регионе и перспективы ОЧЭС. — [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://portsukraine.com/node/2271>
42. Кононенко А. Экономические приоритеты ЧЭС / А.Кононенко // Зовнішня торгівля. – 1999. – №1–2. – С.11–18.
43. Корнилов А., Сулейманов А. Евразийская дипломатия Анкары / А.Корнилов, А.Сулейманов // Международная жизнь. – 2010. - №4. – С.68-75.
44. Косово: рай для мафии в центре Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.qwas.ru/russia/sr/Kosovo-Rai-dlja-mafii-v-centre-Evropy/>
45. Лановенко Н. Участь України в інтеграційних процесах Чорноморського регіону: Транзитні послуги / Н.Лановенко // Зовнішня торгівля. – 2000. - №1. – С.7-15.
46. Лузянин С. Две Кореи: сравнительный анализ моделей развития / С.Лузянин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/azia/dve_korei_sravnitelnyj_analiz_modelej_razvitija_2011-12-18.htm

47. Лукьянов Ф. Двадцать лет без мирового порядка / Ф.Лукьянов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/book/dvadcat_let_bez_mirovogo_poradka_2009-07-03.htm
48. Магда Є.В., Лободаєв В.М. Утворення ГУАМ в контексті трансформації пострадянського простору / Є.В.Магда, В.М.Лободаєв // Гілея. – №57. – С.636–642
49. Межгосударственные региональные организации Азии в международных отношениях / Отв. ред. М.С. Капица. – М., 1991. – 215 с.
50. Международные организации системы ООН: Справочник / Сост. А.А. Титаренко. – М. - Международные отношения, 1990. – 244 с.
51. Міжнародна конференція "Перспективи розвитку організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)". — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.harvard-bssp.org/bssp_rus/news/191
52. Міжурядові регіональні організації: Навч. посібник / За ред. Б. І. Гуменюка. – К. – Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 199с.
53. Малік В.М. Еволюція східної політики Європейського Союзу / В.М.Малік // Гілея. – №43. – С.651–658.
54. Мунтиян В. О глобальной расстановке сил и проблеме выбора для Украины / В.Мунтиян // Еженедельник «2000». – 2012. - №9 (596). – С.В4
55. Нарочницкая Н. Россия в новых геополитических реальностях / Н.Нарочницкая // Международная жизнь. – 2003. - №11. – С.71-89.
56. Нарышкин А. Великая Албании. Сделан лишь первый шаг / А.Нарышкин. – Эхо планеты. – 2008. - №12. – с.18-19.
57. Нешатаева Т. Международные организации и право: Новые тенденции в международно-правовом регулировании / Т.Нешатаева // 2-е изд. – М.: Дело, 1999. – 272с.

58. Организация Черноморского Экономического Сотрудничества. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://readbookz.com/pbooks/book-42/ru/chapter-2085/>
59. Организация черноморского экономического сотрудничества, ЧЭС. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/ORGANIZATSIYA_CHERNOMORSKOGO_EKONOMICHESKOGO_SOTRUDNICHESTVA_CHE.html?page=0,1
60. Підсумки 13-ої Наради міністрів закордонних справ країн-учасниць Чорноморського економічного співробітництва (м. Тбілісі, 30 квітня 1999р.) // Зовнішня торгівля. – 1999. - №3-4. – С.15-28.
61. Проблемы и перспективы организации Черноморского экономического сотрудничества. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.riss.ru/actions/1286-#.VFnl1zHDSiz>
62. Примаков Е. Минное поле политики / Е.Примаков. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 362 с. Сколько нефти осталось в мире? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ecooil.su/public/news_site/view/486.html
63. Протопапас Дж. Турция и арабские революции 2011 года / Дж.Протопапас // Международная жизнь. – 2011. - №10. – С.50-62.
64. Пять лет "Восточного партнерства"[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/25362179.html>
65. Пять лет «Восточного партнерства»: провал на всех фронтах [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://odnarydina.com.ua/content/pyat-let-vostochnogo-partnerstva-proval-na-vseh-frontah>
66. Романенко С. Косово: история, характер и динамика конфликта / С.Романенко [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.polit.ru/article/2009/10/04/kosovo/>

- 67.Рябінін Є.В. Вплив чинника регіональної ідентичності на розвиток української держави // Науковий вісник «Гілея». – 2011. – № 45. – С. 344-353
- 68.Рябінін Є.В. Від глобалізації до багатополюсного світу через регіоналізм // Зовнішні справи. – 2012. - № 1. – С.32-36
- 69.Рябінін Є.В. Зовнішньополітичні вектори Б.Обами в умовах геополітичної кризи США // Науковий вісник «Гілея». – 2009 - Спецвипуск. – С. 347-353
- 70.Рябинин Е.В. Европейский Союз: анализ сущности и проблем на современном этапе. – Мариуполь, 2011. – 157 с.
- 71.Рябінін Є.В. Проблеми становлення Союзу заради Середземномор'я // Зовнішні справи. – 2010. - №10. – С.32-35
- 72.Рябінін Є.В. Стан лімітрофності // Зовнішні справи. – 2009. - №6. – С.11-13
- 73.Рябінін Є.В. Хто стане локомотивом Чорноморсько-Каспійського регіону: місце вакантне // Зовнішні справи. – 2011. - № 1. – С.26-29
- 74.Саммит программы Евросоюза "Восточное партнерство" откроется в Праге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/world/20140424/1005184119.html>
- 75.Саркози Н: Место Турции – не ЕС, а Ближний Восток / Н.Саркози [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yerkramas.org/2011/02/25/nikolya-sarkozi-mesto-turcii-%E2%80%93-ne-es-a-blizhnij-vostok/>
- 76.Свет и тени Восточного партнерства ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/book/svet_i_teni_vostochnogo_partnerstva_jes_2_011-11-03.htm
- 77.Семененко И. Группы интересов в Европейском Союзе: региональный аспект / И.Семененко // МЭ и МО. – 1998. – №4. – С.15-23.

78. Сидорук Т. Східне партнерство та Союз для Середземномор'я: можливості реформування європейської політики сусідства / Т. Сидорук // СУП. – 2010. – № 21. – С. 280-290.
79. Сидорук Т. «Східне партнерство» як новий інструмент політики сусідства ЄС у Східній Європі / Т. Сидорук // Гілея. – №31. – С.424–430.
80. Східне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/east-partnership>
81. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / за ред. В. Мартинюка.; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агенство Україна, 2009. – 84 с.
82. Чому учит опыт "Восточного партнерства" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/86991/>
83. Хоманець В. Чорноморське економічне співробітництво. Нові перспективи / В. Хоманець // Зовнішня торгівля. – 1999. – №3-4. – С.23-31.
84. Хоманець В. Чорноморський Банк Торгівлі і Розвитку відчиняє двері для бізнесу / В. Хоманець // Зовнішня торгівля. – 1999. – №1–2. – С.13-23.
85. Циганкова Т. Міжнародні організації: Навч. Посібник / Т. Циганкова // К.: КНЕУ, 1998. – 124с.
86. Циганкова Т., Гордєєва Т. Міжнародні організації: Навч. Посібник / Т. Циганкова, Т. Гордєєва // К.: КНЕУ, 2001. – 340с.
87. Хангтингтон С. Столкновение цивилизаций / Семюэль Хантингтон – М.: АСТ Москва, 2006. – 571 с.
88. Шишкіна В.О. Регіональний підхід до проблем міжнародної безпеки на прикладі Чорноморського регіону / В.О. Шишкіна // Гілея. – Випуск 55 – С.591–602.
89. "Щодо перспектив Чорноморської системи співробітництва (ОЧЕС) у формуванні системи регіональної безпеки". Аналітична записка. — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1155/>

90. Agh A. Emerging Democratic in East Central Europe and the Balkans [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.eelgar.com/bookentry_main.lasso?currency=US&id=149
91. Central European Initiative. Mission and objectives [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cei.int/content/mission-and-objectives
92. Davutoglu A. Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007 / A. Davutoglu // Insight Turkey. – 2008. – Vol.10. - #1
93. The Ukrainian-Turkish partnership: security and stability in the Black Sea. Enhancing security in the Black sea region and prospects for the Turkish-Ukrainian cooperation. Kyiv. 2011. – P.139-156.

Наукове видання

РЯБІНІН Євген Вадимович

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 04.01.2016 р.

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.

Друк лазерний. Умов.друк.арк. 5,95

Наклад 300 при. Вид.№ 12. Зам.№25

Типографія «Новий друк»